

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ ENSTİTÜSÜ

AVRUPA BİRLİĞİ SİYASETİ VE ULUSLARARASI
İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

**AVRUPA BİRLİĞİ UYUM SÜRECİNDE GELİŞTİRİLEN SİVİL
TOPLUM DİYALOĞU'NUN TÜRKİYE'YE YANSIMALARI**

Yüksek Lisans Tezi

Aycan CESİM

2018- İSTANBUL

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ ENSTİTÜSÜ

AVRUPA BİRLİĞİ SİYASETİ VE ULUSLARARASI
İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

**AVRUPA BİRLİĞİ UYUM SÜRECİNDE GELİŞTİRİLEN SİVİL
TOPLUM DİYALOĞU'NUN TÜRKİYE'YE YANSIMALARI**

Yüksek Lisans Tezi

Aycan CESİM

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Nedime Aslı ŞİRİN ÖNER

2018- İSTANBUL

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ ENSTİTÜSÜ

ONAY SAYFASI

Enstitümüz AB Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Türkçe / İngilizce Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Aycan CESİM**, Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Geliştirilen Sivil Toplum Diyalogu'nun Türkiye'ye Yansımaları konulu tez çalışması ..11.10.6/2018 tarihinde yapılan tez savunma sınavında aşağıda isimleri yazılı jüri üyeleri tarafından **OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞU** ile **BAŞARILI** bulundu.

Onaylayan:

Dr. Öğr. Üy. N. Aslı ŞİRİN
ÖNER

Danışman

Doç. Dr. E. Münevver CEBECİ

Jüri Üyesi

Doç.Dr. Özge ZİHNİOĞLU

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Muzaffer DARTAN
Müdür

19/10/2018... tarih ve 2018/11... sayılı Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

ÖZET

1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığının ilan edilmesi ile birlikte, sivil toplum alanında oldukça önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu durum, Avrupa Birliği'nin (AB) çeşitli programlar aracılığı ile sunduğu maddi ve manevi destek ve Türkiye'nin üyelik hedefi ile gerçekleştirdiği reformların (mevzuat değişikliklerinin) bir yansıması olarak görülebilir. Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) gelişmesi ve güçlendirilmesi için yürütülen en önemli programlardan biri; 2008 yılından bu güne, AB ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından ortaklaşa finansmanı sağlanan Sivil Toplum Diyalogu Programı'dır. Program'ın, AB ve Türkiye toplumları arasında karşılıklı bilgi alışverişinde bulunmayı, taraflar arasında temas ve kalıcı diyalog mekanizması kurmayı hedefliyor olması, uyum sürecinde genellikle göz ardı edilen toplumsal boyuta odaklanması anlamında önem taşımaktadır.

Bu tez çalışmasında Sivil Toplum Diyalogu Programı, önemi, kapsamı, hedefleri ve Türkiye'ye yansımaları ile ele alınarak, sosyal inşacı perspektiften incelenmektedir. Çalışmanın araştırma problemini; Programın, hem sivil toplumun gelişiminde hem de AB-Türkiye ilişkilerinde etkili olup olmadığı oluşturmaktadır. Programın bu iki alanda ne kadar etkili ve başarılı olduğunu ve ne tür katkılar yaptığını incelemek ise çalışmanın amaçlarından biridir.

Niteliksel araştırmaya dayanan bu çalışmada, diyalog faydalanıcısı konumundaki STK temsilcileri ile yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda pek çok veri elde edilmiş ve söz konusu veriler sayesinde, Sivil Toplum Diyalogu Programı ile ilgili çeşitli tespitler yapılmıştır. Ayrıca ilerleyen dönemde Programa yol gösterici olabilecek önerilerde de bulunmaktadır. Gerçekleştirilen nitel araştırma sonunda elde edilen bulguların başında; Programın, özellikle kurduğu temaslar ile, kişi ve kurumların yaklaşımlarının değişmesine yardımcı olduğu, STK'ların kapasitelerini arttırmalarına ve aralarında iş birliği kanalları oluşturulmasına aracı olduğu, gerçekleştirilen reformların uygulamaya konulmasında motive edici olduğu ve bu sayede Türkiye'nin AB üyelik hedefine katkı sağlayacağı gelmektedir.

Anahtar kelimeler: Avrupa Birliği, Sivil Toplum, Sivil Toplum Diyalogu, Sosyal İnşacılık, Türkiye

ABSTRACT

There have been essential developments in the domain of civil society with the declaration of the candidacy of Turkey at the 1999 Helsinki Summit. This situation can be seen as the reflections of both moral and financial support offered by the European Union (EU) by means of a variety of programs and reforms (legislative changes) undertaken by Turkey for its candidacy aims. Civil Society Dialogue Program is one of the programs that has been cofinanced by the EU and Turkey since 2008 to boost and strengthen the non governmental organisations (NGO). The program, with its goals of exchanging information between the EU and Turkey and establishing a permanent mechanism of dialogue and connection between the sides, has a vital place with regard to the focus on social scales that are often neglected in the course of the harmonization process.

The aim of this thesis is to examine the Civil Society Dialogue Program from a social constructivist perspective by focusing on its importance, scope and objectives and its reflections on Turkey. The research problem of the study is to find out whether the program is effective on the progress of civil society in Turkey and the relations between the EU and Turkey. Analysing how productive and successful the program has been and what kind of contributions it has made in those areas is another aim of the present study.

In this study which is based on qualitative research, the data has been collected via in-depth interviews conducted with NGO representatives. The findings of the study can be summarised as follows: The Program, especially with the connections it has made, helps change the approaches of people and institutions. It is a mediator for NGOs to increase their capacity and to establish channels of cooperation among themselves and acts as a motivating factor in conducting the reforms and thereby it contributes to Turkey's objective of EU membership. Based on the data collected, suggestions are also made which might be helpful for the future of the Civil Society Dialogue Program.

Keywords: European Union (EU), Civil Society, Civil Society Dialogue, Social Constructivism, Turkey.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	V
GİRİŞ	1
1.SİVİL TOPLUM VE İNŞACILIK	11
1.1. Sivil Topluma Kavramsal Bakış	11
1.2. İnşacılık Perspektifinden Sivil Toplum Olgusu	27
2.AVRUPA VE TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM	36
2.1. Türkiye'de Sivil Toplum	37
2.1.1. Türkiye'de Sivil Toplumun Tarihsel Gelişimi	37
2.1.2. Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Genel Görünümü	44
2.2. Avrupa'da Sivil Toplumun Gelişimi	50
3.TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUM SÜRECİ VE SİVİL TOPLUM	64
3.1. Avrupa Birliği ile Türkiye İlişkilerinin Gelişimi	64
3.2. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Sivil Toplum	67
3.3 AB Tarafından Türkiye'de ki Sivil Toplum Kuruluşlarına Sağlanan Destek.....	77
4.SİVİL TOPLUM DİYALOĞU	81
4.1. Sivil Toplum Diyalogunun Önemi	81
4.2. Sivil Toplum Diyalogu'nun Ortaya Çıkması	97
4.3. Sivil Toplum Diyalogu ve Türkiye	104
4.3.1. AB ve Türkiye Arasındaki Sivil Toplum Diyalogu I	117
4.3.2. AB ve Türkiye Arasındaki Sivil Toplum Diyalogu II.....	119
4.3.3. AB ve Türkiye Arasındaki Sivil Toplum Diyalogu III.....	121

4.3.4. AB ve Türkiye Arasındaki Sivil Toplum Diyalogu IV.....	125
4.4 Sivil Toplum Diyalogunun Bugunu Ve Gelecegi	127
SONUÇ	154
EKLER	161
EK 1 : Mülakat Soruları	161
EK 2 : Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu	163
EK 3 : Görüşme Gerçekleştirilen STK'lar Ve Projeleri.....	165
KAYNAKÇA	166

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABGS	AB Genel Sekreterliği
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
EESC	Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi
CIVICUS	World Alliance for Citizen Participation-Vatandaş Katılımı İçin Dünya İşbirliği
CONNECS	Consultation, European Commission and Civil Society Database Konsültasyon- Avrupa Komisyonu Sivil Toplum Veri Tabanı
IPA	Instrument for Pre-accession Assistance - Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı
İKV	İktisadi Kalkınma Vakfı
KOB	Katılım Ortaklığı Belgesi
MFİB	Merkezi Finans ve İhale Birimi
NATO	Kuzey Atlantik İttifakı Örgütü
NGO	Non Governmental Organizations – Hükümet Dışı Kuruluşlar
STD	Sivil Toplum Diyalogu
STEP	Sivil Toplum Endeksi Projesi
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı
TÜSEV	Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı
YADA	Yaşama Dair Vakıf

GİRİŞ

Türkiye'nin Avrupa ile ilişkileri, oldukça uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Fakat İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin Batı ittifakının bir parçası olması ve 1958 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu olarak kurulan, bugün Avrupa Birliği (AB) olarak bildiğimiz yapı ile ilişkiler 1959 yılında Türkiye'nin ortaklık başvurusu yapması ile başlamıştır. 1963 yılında ise üyelik gerçekleşinceye kadar geçerli olacak ve ortaklık ilişkisini düzenleyecek olan Ankara Anlaşması imzalanmıştır.

1964 yılında Anlaşma'nın yürürlüğe girmesi ile resmîyet kazanan ilişkiler, Türkiye'nin siyasi, ekonomik, toplumsal her alanında bugüne kadar etkisini hissettiren en önemli dış ilişki olma özelliğini taşımaktadır. 10- 11 Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye aday statüsü resmen verilmiş ve Türkiye- AB ilişkileri için dönüm noktası olarak anılacak bir süreç başlamıştır. Türkiye'nin Helsinki Zirvesi ile adaylığının ilan edilmesi ve akabinde müktesebata uyum çalışmalarının başlaması uyum süreci olarak adlandırılmaktadır. Bu sürecin başarı ile tamamlanabilmesi için AB'nin ve daha çok aday ülkenin yoğun ve karşılıklı bir çalışma içine girmesi gerekmektedir.

17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi de bir dönüm noktası niteliğindedir çünkü Türkiye'nin siyasi kriterleri büyük ölçüde yerine getirdiği ifade edilerek, 3 Ekim 2005'te müzakerelere başlanması kararlaştırılmıştır. 3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'da düzenlenen Hükümetlerarası Konferans ile Türkiye ile resmen katılım müzakerelerine başlanmış ve Müzakere Çerçeve Belgesi yayınlanmıştır. Söz konusu belgede müzakerelerin yürütüleceği üç temel unsurdan biri olarak; "Sivil toplum diyalogunun geliştirilmesi ve bu çerçevede hem AB ülkelerinin kamuoylarına, hem Türkiye kamuoyuna yönelik bir iletişim stratejisinin yürütülmesi" kararlaştırılmıştır (Müzakere Çerçeve Belgesi, 2005:19).

Sivil toplumun bugün önemli bir aktör olarak algılanabilmesi, 2000 sonrasında AB ile ilişkilerin derinleşmesi ve Türk siyasal kültüründe yaşanan önemli gelişmeler neticesinde sivil topluma sunulan desteğin artması ile mümkün olabilmektedir. AB ile ilişkilerin derinleşmesi, tam üyelik hedefini tamamlamak için yerine getirilen yasa ve mevzuat değişiklikleri gibi önemli tarihi kararların alınmasına yol açarken, bu reform çalışmalarının Türkiye toplumuna -özellikle de sivil toplum alanına- olumlu yansımaları

olmuştur. Ancak üyelik müzakerelerinin başlamasından sonra Türkiye'nin aynı kararlılık ile devam etmediği, hatta AB yolundan saptığı şeklinde eleştiriler getirilmeye başlanmıştır.

AB ile müzakerelerin başlamasından bugüne dek 13 yıla yakın bir süre geçmiş olmasına rağmen hala sonuçlanamayan süreç aynı zamanda çok fazla zorluk ile karşılaşmaktadır. Özellikle de son dönem AB-Türkiye ilişkilerinin bir değerlendirmesi yapıldığında, ilişkilerin yeni zorluk ve krizlerle karşı karşıya olduğu söylenebilir. Özellikle 15 Temmuz 2016'daki darbe girişimi sonrası OHAL kapsamında alınan önlemler sonrasında ilişkilerin donma noktasına gelmesini ve Komisyonun fasıl açmama yönündeki tutumunu, her ne kadar hukuksal bağlayıcılığı olmasa da siyasi bir karar olarak Avrupa Parlamentosu'nun (AP) Türkiye ile müzakereleri dondurma kararını göz ardı etmek mümkün değildir. Bu vb. kararların, söylemlerin ilişkilerin inişli-çıkışlı gidişatına, olumsuz yönde ivme kazandıracakı düşünülmektedir. Müzakere sürecinde bugün gelinen noktada tüm bu zorlukları aşabilmek ve ilerleme kat edebilmek için, toplumsal desteğin sağlanması, kamuoylarının karşılıklı olarak bilgilendirilmesi ve bu süreci benimsemeleri gerekmektedir.

İçinden geçtiğimiz bu süreçte, üyelik hedefine yeniden yönelmek ve onu başarılı bir şekilde sonuçlandırabilmek için hem siyasilere hem de sivil topluma görev düşmektedir. Siyasi otoritenin AB üyeliği yolundan uzaklaşması, sivil toplum unsurlarının bu yoldaki çalışmalarını ve geliştirilen Sivil Toplum Diyalogunu (STD) daha önemli hale getirmektedir. Diğer bir ifade ile, STD'nin siyasi ilişkiler yoluyla kurulan temaslara destek olmasının yanında, ilişkiler süresince göz ardı edilmiş ve eksik kalmış olan toplumlar arası teması sağlaması oldukça önemlidir.

Araştırma Problemi ve Kapsam

AB'nin 2004 yılında gerçekleştirdiği ve 10 yeni üyeyi içeren Doğu genişlemesinden çıkardığı en önemli sonuçlardan biri, üyelik öncesi vatandaşların bilgilendirilerek üyeliğe hazırlanmaları, üyeliğin getireceği fırsat ve zorluklardan haberdar olmaları gerektiğidir (Düzgit & Ayhan, 2009: 9). Bu hedefle Türkiye genişlemesinde en az sorunla karşılaşmak adına, Türkiye ile AB vatandaşları arasında bilgi ve birikim aktarımını kolaylaştırarak bu

yolla uyumu sağlayacak bir diyalog kurmanın gerekliliğinin farkına vararak, Sivil Toplum Diyalogu Programını benimsenmiştir. Diyalog programı ile (Avrupa Komisyonu, 2005: 2,3):

- Üye ve aday ülkelerdeki sivil toplumun bütün kesimleri arasında temasları ve karşılıklı tecrübe alışverişini güçlendirmek,
- Kültür ve tarih de dâhil olmak üzere, Avrupa Birliği içinde bir aday ülke hakkında daha iyi bilginin ve anlayışın oluşmasını sağlamak, böylece gelecekte genişlemeye birlikte ortaya çıkacak fırsatlar ve zorluklar konusundaki bilinci arttırmak,
- Avrupa Birliği'nin üzerine inşa edildiği değerler, işleyişi ve politikaları da dâhil olmak üzere, aday ülkelerde Avrupa Birliği hakkında daha iyi bilginin ve anlayışın oluşmasını sağlamak hedeflenmiştir.

STD Programının bu hedeflerine ne kadar ulaştığını ya da ulaşabileceğini sorgulamak ve Türkiye'ye olan/olabilecek yansımalarının neler olduğunu incelemek, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Türkiye ile AB arasında geliştirilen STD konusu ele alınırken sosyal inşacılık perspektifinden yararlanılmaktadır. Böylece, AB-Türkiye arasındaki katılım müzakerelerine ve siyasi diyaloga paralel olarak STD aracılığıyla kurulan toplumsal diyalogun önemini ve ilişkilere olan/olabilecek katkısını ortaya koyabilmek amaçlanmaktadır.

STD'yi özel kılan hususlardan biri, diğer programlardan farklı olarak sadece STK'larını güçlendirmeyi ve desteklemeyi hedeflememesi, aynı zamanda en önemli amaçlarından birinin Türkiye'nin AB uyum sürecine toplumları dâhil ederek destek sağlamak ve yeni bir boyut kazandırmak olmasıdır. STD'nin hem sivil toplumun gelişiminde hem de AB-Türkiye ilişkilerinde etkin bir rol oynayıp oynamadığı da bu tez çalışmasının araştırma problemini oluşturmaktadır. Bu iki alandaki katkılarının ne olduğunu, ne kadar etkili ve başarılı olduğunu incelemek ise çalışmanın amaçlarından biridir.

Bu doğrultuda çalışmada, AB-Türkiye arasında yürütülen Sivil Toplum Diyalogu Programının her iki taraf için kazanımlarının neler olduğu, neden böyle bir programa

ihtiyaç duyulduğu, taraflarca bu programın ne kadar desteklendiği ve program kapsamında yürütülen faaliyetlerin AB Türkiye ilişkilerine katkılarının neler olduğu, Türkiye sivil toplumuna ve demokratikleşmesine katkısının olup olmadığı, AB ile olan uyum sürecine ne derece etki edebileceği, Programın biçtiği rol ve sunduğu destek ile STK'ları nasıl etkilediği/ etkileyebileceği gibi araştırma sorularına yanıt aranmaktadır. Program kapsamında yürütülen projelerin muhtemel sonuçlarının neler olacağı ve diyalogu nasıl bir gelecek beklediği de ayrıca irdelenmektedir.

Türkiye – AB ilişkilerinde STD geliştirmeyi önemli hale getiren ve çalışmaya değer kılan hususlardan biri, “ilişkileri ele alan çalışmaların daha çok teknik, hukuki, iktisadi ve siyasi boyuta odaklanırken, toplumsal boyutunun sınırlı kalmasıdır” (Şenyuva,2009: 98). Oysa hem Türkiye kamuoyundaki AB algısı hem de AB kamuoyundaki Türkiye algısı tam üyelik hedefinin sorunsuz gerçekleşebilmesi için önemlidir.

Bu doğrultuda, STD'nin, AB-Türkiye ilişkilerine ivme kazandıracığı, özellikle de toplumsal boyutta yakınlaşmayı sağlamak ve önyargıları aşmak suretiyle, üyeliğe kamuoylarının desteğini arttıracığı, tez çalışmasının en önemli argümanlarından birini oluşturmaktadır. STD Programı kapsamında yürütülen/yürütülecek olan projelerle tarafların bir araya gelmesi, temas kurması gibi karşılıklı iletişimi ve bilgiyi arttıran faaliyetlerde bulunması; bir inşa sürecinin (kimlik ve çıkarın yeniden şekillenmesinin) devam ettiğini ve edeceğini yansıtmaktadır. Bu inşa süreci sonucunda vukuu bulması beklenen değişime ve toplumsal boyuta yapılan vurgu (ki bunlar çalışmanın temel argümanını oluşturmaktadır) ancak sosyal inşacı teoriye atıfla açıklanabilmektedir. Kısacası çalışmanın temel argümanları inşacı teorisyenlerin sosyalleşme süreci ile kimlik ve çıkarın zaman içinde değişebileceğine vurgu yapan görüşleri ile örtüşmektedir.

Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği konusunda toplumsal boyutlara vurgu yapmak ve bu boyuttaki bütünleşmeye gereken önemi vermek oldukça önemlidir. Ayrıca kamuoylarında karşılıklı bilgilendirmeyi yapmanın, üyelik hedefini kolaylaştıracağıının altını çizmek, bu amaca hizmet eden programlardan biri olan STD Programını ele almanın önemini ve gerekliliğini göstermesi açısından da önemlidir.

Sivil Toplum Diyaloğu Programına ihtiyaç duyulmasına ve geliştirilip desteklenmesine yol açan koşulları anlamak, AB ve Türkiye vatandaşlarının algılamalarını tespit etmeye yönelik - toplumsal boyuta odaklanmış- araştırmalar, anket çalışmaları ve kamuoyu yoklamalarının sonuçlarını referans alarak, STD’i filizlendiren koşulların ortaya konulması ile mümkündür. Ayrıca bu sayede STD geliştirmek suretiyle elde edilmiş ve gelecekte elde edilecek olan sonuçların önemi daha iyi anlaşılabilir. Çünkü, araştırmaların büyük çoğunluğu AB ve Türkiye kamuoyları arasında ciddi bir bilgi eksikliği ve önyargı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu koşullarda, tam üyelik hedefi için tarafların birbirleri ile temas kurmalarının, birbirlerini tanımalarının ve geçmişten gelen önyargılarından kurtulmalarının önemi daha fazla ortaya çıkmıştır.

Bireylerin biz-öteki algılarının genişleme konusundaki tutumlarında belirleyici olduğu hem gözlemlerle hem de ampirik çalışmalarla desteklenmiştir (Yılmaz& Erdoğan, 2012: 25). Bireylerin kimlik temelli bakış açısı ile biz- öteki şeklinde bakma eğilimini arttırması; karşılıklı olarak önyargıları, korkuları, tehditleri ve güvensizlik ortamını beslemektedir. Bu noktada yapılan anket çalışmalarında Türk Kamuoyunun kendisini Avrupa’ya ait hissetmemesi, çok katmanlı bir kimlik anlayışına sıcak bakmaması ve kendisini Avrupalı görmemesi, AB’ne bağlılık duymaması gibi sonuçların yüksek oranda çıkması şaşırtıcı değildir. Oysa, STD ile taraflar arasındaki çok boyutlu ilişkinin ve temasların artması; gündelik hayattaki benzerliklerin artması, ortaklıkların tespit edilmesi ve önyargıların aşılması ile sonuçlanabilecektir.

Türk ve Avrupalı siyasetçilerin yaklaşımları nedeniyle giderek zorlaşan uyum süreci için atılacak adımların başında Türkiye hakkındaki bilgi artışını sağlayacak olan etkileşimleri ve karşılıklı ziyaretleri arttıracak fırsatları sunmak gelmelidir. Ancak bu sayede Türkiye’nin kültürelleştirilmesi sorunu¹ ve Türkiye hakkında bilgisizlikten kaynaklı ön yargılar aşılabilecektir (Yılmaz& Erdoğan, 2012: 162). Türkiye’ye yapılacak ziyaretler, Türklerle tanışmak Türkiye’nin tam üyeliğine olumlu bakılmasını sağlamanın en etkili

---

¹ Türkiye’nin üyeliğinin “kültürelleştirilmiş” bir vaka olduğu, diğer bir ifade deyişle, Türkiye söz konusu olduğunda üyeliği kabul edenlerin ve karşı çıkanların ağırlıklı olarak görüşlerini ‘kültürel’ nedenlere dayandırdığı ortaya konulmuştur (Yılmaz& Erdoğan, 2012: 4). Yapılan bir araştırmada, Türkiye’nin AB üyeliği hakkındaki görüşleri %25 ekonomik, %25 siyasi ve %40 kültürel faktörlerin etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Yılmaz& Erdoğan, 2012: 4).

yoludur (a.g.e.: 164). Bu noktada, STD projelerinin doğrudan bu amaca hizmet ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

STD aracılığı ile karşılıklı ziyaretlerin ve kişisel deneyimlerin artışı Türkiye hakkında daha fazla bilgi edinme ile sonuçlanacaktır çünkü “Bireylerin etkileşim dereceleri arttıkça, Türkiye hakkındaki bilgi düzeyleri de her boyutta artmaktadır” (a.g.e.: 117).

Türkiye’yi ziyaret etmek, Türklerle tanışmak ve arkadaş olmak gibi temaslar ile etkileşimi artan bireylerin doğru orantılı olarak bilgi düzeylerinin artış gösterdiği ve bu bilgi artışına bağlı olarak olumlu algılarında da artma olduğu ortaya konulmuştur (a.g.e.: 118, 124). Bu ifade, STD ile etkileşime giren bireylerin bireysel deneyimlerinin üyelik hedefi için ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü Türkiye’nin tam üyeliği konusunda AB kamuoyunda var olan şüphecilik ancak bilgi eksikliğinin giderilmesi yoluyla azaltılabilecektir.

Bireyler arasındaki etkileşimlerin artması, olumlu algıları pekiştirirken, olumsuz algıları azaltmaktadır. Bu sebeple, Türkiye ve Türkler hakkında objektif bilgi düzeyine ve olumlu duygulara sahip olma ile bireylerin Türkiye’nin tam üyeliğini destekleme eğiliminin artışı arasındaki ilişki paraleldir (a.g.e.: 140). Buradan yola çıkarak, STD Programı Projeleri ile bir araya gelen ve doğrudan bir Türk ile iletişim kuran bireylerin Türkiye’nin üyeliğini oylamak üzere yapılacak referandumda olumlu yönde oy kullanma olasılıklarının artacağını söyleyebiliriz.

İngelhart’ın bilişsel hareketlilik kuramına göre de, bireylerin Avrupa Bütünleşmesine daha çok inanması ve Avrupa’ya daha fazla aidiyet duyabilmesi ancak AB hakkında bilgi düzeylerinin artması ile mümkün olacaktır (a.g.e.: 15). STD Programı Projelerinin bir kısmının doğrudan, bir kısmının ise dolaylı yoldan AB hakkında bilgi artışına sebebiyet vermesi bu kurama göre Avrupalılaşmaya olan desteği arttıracaktır.

Sivil toplum olgusunun gelişimini en çok etkileyen gelişmelerden biri Türkiye-AB ilişkilerinde yaşanan derinleşme dönemi olduğu gibi, sivil toplum da aynı zamanda bu ilişkiyi etkileyecek önemli aktörlerden biridir. Sivil Toplum unsurlarının ilişkileri etkileyebilecek düzeye ulaşması ise; uluslararası boyutta faaliyet yürütmesine, kapasitesini arttırmasına ve AB’deki muadilleri ile temaslar kurarak çalışma ağları

oluşturmasına bağlıdır. STK'lara bu özellikleri kazandıracak olan en önemli programlardan biri ise, - proje yürütmek için AB'den bir ortakla çalışma zorunluluğunu getiren ve sağladığı maddi, manevi destek ile çeşitli zeminlerde tarafları buluşturan - STD Programıdır. Ayrıca STD projelerinin, balıkçılıktan eğitime kadar çok farklı alanlarda, çeşitli zeminlerde tarafları biraraya getirmesinin AB müktesebatına uyum sağlamayı kolaylaştıracağı da bu tez çalışmasında öne sürülen argümanlardan biridir.

Çalışma sonunda gerek alanyazın (literatür) taraması gerekse niteliksel araştırma yöntemine dayalı olarak STK temsilcileri ile yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen verilerin analizi ışığında, bu argümanların sınanması mümkün olabilecektir.

Özellikle bu sürece aktif katılım sağlayan ve mali yardım kapsamında yararlanan STK'ların proje çıktılarının incelendiği ve temsilcileri ile görüşüldüğünden ötürü çalışmanın yararlı olması umulmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Tez çalışması hazırlanırken, öncelikle tezin teorik altyapısını tam olarak oturtabilmek için detaylı bir alanyazın taraması yapılmış, akabinde çalışma için seçilen nitel araştırma deseni (yöntemi) kapsamında derinlemesine görüşmeler yapılmak suretiyle veriler toplanmış, çözümlenmiş (analiz edilmiş) ve bulgular yorumlanarak raporlanmış ve böylece araştırma tamamlanmıştır. Bu tez, araştırma bulgularının raporlanmış halini oluşturmaktadır.

Tezdeki soruları yanıtlamak ve varsayımları sınamak için ilk olarak konu ile ilişkili ikincil veri kaynakları; resmi belgeler, bilimsel makaleler, kitaplar, gazete haberleri, ilgili kurum ve kuruluşların açıklamaları ve proje çıktıları incelenerek, toplanan bu veriler ışığında araştırma problemi ve soruları da göz önünde bulundurularak derinlemesine mülakat soruları hazırlanmıştır. Hazırlanan mülakat soruları 'STD'nin genel çerçevesini çizmeye yönelik 4 soru, STD projeleri ile ilgili 6 soru, STD projelerinin Türkiye-AB ilişkilerindeki yerini tespit etmeye yönelik 4 soru olmak üzere; toplam üç bölüm, 14 sorudan oluşmaktadır (bkz. Ek 1).

Seçilen STK temsilcileri ile görüşmeler gerçekleştirilmeden önce, kendilerine görüşmelerin içeriği hakkında detaylı bilgi veren ve rızalarını alan bilgilendirilmiş gönüllü onam formu (bkz. Ek. 2) ulaştırılmıştır.

Türkiye’de faaliyet gösteren ve STD programına katılarak, imkanlarından yararlanan STK temsilcileri ile yapılan görüşmeler sonucu geliştirilen STD’nin etkilerini/yansımalarını incelemek hedeflenirken, Türkiye’deki bütün STD faydalanıcısı STK’lar çalışma kapsamına alınamayacağından, seçilen STK’lar kapsamında araştırma yürütülmüştür. Çalışmanın sınırları göz önünde bulundurularak, örneklem (bkz. Ek 3) STK listesi ile sınırlı tutulmuştur.

Bu doğrultuda ‘Adalet, Özgürlük, Güvenlik’ ve ‘Siyasi Kriterler’ başlığı altında STD Programı Projelerinden faydalanan ve Türkiye’de faaliyet gösteren STK’lara iletişim adresleri (mail, telefon numarası, sosyal medya hesapları) aracılığıyla ulaşılmaya çalışılmış ve bu STK’lardan 10 tanesinden olumlu dönüt (geri bildirim) alınarak, temsilcileri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Diyalog faydalanıcısı STK’lar seçilirken, ‘Adalet, Özgürlük, Güvenlik’ ve ‘Siyasi Kriterler’ başlığı altında sınırlandırılmasının nedenlerini şu şekilde ortaya koyabilmemiz mümkündür. Programın üçüncü döneminde hayat bulan ‘Siyasi Kriterler’ başlığının, AB üyelik sürecinde yapılan reformların uygulamaya geçebilmesi, sonuçlarının daha iyi anlaşılabilmesi için STK’ların çalışma yapması ve katılımını hedefliyor olması doğrudan çalışma konumuz ile (AB uyum süreci ve STK’lar) alakalıdır. Programın dördüncü döneminde hayat bulan ‘Adalet, Özgürlük, Güvenlik’ başlığında çalışma yürüten STK’ların seçilme nedeni ise; konunun hem AB hem de Türkiye için önemli güncel meseleleri (Göç, mülteci krizi vb.) kapsamı ve araştırmacının ilgisini çekmesidir.

19 Haziran- 24 Ağustos 2017 tarihleri arasında yüz yüze gerçekleştirilen görüşmelerde (bazı görüşmeler katılımcıların farklı şehirlerde olması sebebi ile Skype üzerinden gerçekleştirilmiştir) araştırmacıya esneklik tanınması (görüşme formunda yer alan soruları sormasının yanı sıra detaylı bilgi toplama amacıyla ek sorular da geliştirebilmesi) açısından yarı-yapılandırılmış mülakat tekniği seçilmiştir. STK temsilcileri ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilirken araştırmacı tarafından hazırlanan araştırma

sorularının sorulması ile görüşmelerden maksimum verim alınması hedeflenmiştir. Niteliksel araştırmanın inandırıcılığı, güvenilirliği ve geçerliliği için seçilen STK'ların temsilcileri ile yapılacak olan görüşmelerden toplanan verilerin analizi, bulguların tanımlanması, yorumlanması, sonuçların sınıflandırılması, ve uygulamaya ilişkin sonuçların tespiti araştırma problemi etrafında titizlikle gerçekleştirilmiştir.

Görüşmeler, akışı bozmamak ve proje uygulayıcılarının söylediklerini eksiksiz değerlendirebilmek amacıyla, görüşmecilerin onayı alınarak ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Görüşmeler ortalama 45 dakika ile 1 saat arasında sürmüştür. Alan araştırması tamamlandıktan sonra deşifreleri yapılan görüşmelerden elde edilen ve analizi yapılan verilere tezin ilgili bölümlerinde yer verilmiştir.

Çalışmanın Planı

Çalışmanın asıl konusu olan 'Sivil Toplum Diyalogu' bölümüne geçmeden önce konunun kavramsal ve teorik çerçevesini oluşturmak amacıyla birinci bölümde, sivil toplum olgusuna kavramsal ve kurumsal çerçeve getirilmektedir. İlk kısımda, sivil toplum olgusu kavramsal açıdan ele alınırken geçirdiği tarihsel aşamalara ve toplumlara göre değişen algılamalara, farklı düşünürler tarafından ön plana çıkartılan farklı yönlerine ve tanımlamalarına kısaca değinilmektedir. Tarih sahnesindeki gelişimini detaylandırmak yerine, daha çok bugün geldiği son noktadan söz edilmektedir. Ardından, sivil toplumun kendini ifade ettiği en önemli araçlardan biri olan STK'lar üzerinde durulmakta ve sivil toplumun sahip olduğu işlevlere ve özelliklerine genel hatları ile değinilmektedir.

Birinci bölümün ikinci kısmında ise sivil topluma kuramsal çerçeve getirilirken inşacılık teorisi ile temellendirilmektedir. Teorinin Birim, Sistemik, Bütünselci gibi farklı ekollerine yer vermeden bazı ortak ve temel argümanları kapsamında sivil toplum diyalogu incelenmektedir.

Tezin ikinci bölümünde, çalışmanın sonraki bölümlerinde yapılan tespitlerin daha iyi anlaşılabilmesi için Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde sivil toplum kavramının tanımı, kapsamı, özellik ve işlevleri ile nasıl ele alındığını, hangi tarihsel süreçlerden geçtiğini incelemenin uygun olacağı düşünülmüştür.

Üçüncü bölümde, Sivil toplumun AB ile ilişkiler kapsamında etkin bir aktör haline gelerek niteliksel canlanma sürecine girdiği 2000'den günümüze kadar olan dönüşüm sürecine genel hatları ile değinilmektedir. Kısaca AB Türkiye ilişkileri kapsamında sivil toplum konusunun ve AB'nin STK'lara sağladığı desteğin ele alınması uygun görülmüştür.

Uyum sürecinde AB ile Türkiye arasında geliştirilen Sivil Toplum Diyalogu'nun ele alındığı dördüncü bölüm, Haziran-Ağustos 2017 döneminde yapılan alan araştırmasından elde edilen verilere dayanarak hazırlanmıştır. Bu çerçevede ilk olarak, neden bir sivil toplum diyaloguna ihtiyaç duyulduğu ve ne derece önemli olduğu ortaya konulmaktadır. İkinci kısımda ise; Diyalogun nasıl başladığına, içeriğinin ne olduğuna ve neleri kapsadığına yer verilmektedir. Ardından, Sivil Toplum Diyalogu Programı'nın 2008 yılından bugüne Türkiye'de nasıl yer bulduğu, diyalogu geliştirme hedefinin ne şekilde desteklendiği, uygulanmış ve uygulanmaya devam eden programların neler olduğu ele alınmaktadır.

Dördüncü bölümün son kısmında; Diyalogun Bugünü ve Geleceği başlığı altında, Türkiye AB ilişkilerine olan katkısının yanı sıra Program kapsamında uygulanan projelerin uygulama öncesi ve uygulama sırasında karşılaştığı sorunların neler olduğuna, bu sorunların aşılması için neler yapılabileceğine, projelerin hedeflerine ulaşip ulaşmadığına, projelerin etkinlik ve verimliliğini arttırmak için getirilen önerilere, diyalogun bugün çizdiği genel resim ile geleceği hakkındaki öngörülere yer verilmektedir.

Sonuç bölümünde ise, Diyalog Programı kapsamında yürütülen projelerin dönem dönem sorun ve engellerle karşılaşsa da; büyük oranda hedefine ulaştığı, sürdürülebilir ortaklıklara yol açtığı, Türkiye'nin gelişimine ve dönüşümüne fırsatlar sunduğu, STK'ların güçlenmesine ve gelişimine katkı sunduğu, AB ve Türkiye vatandaşlarının önyargılarını aşmak suretiyle üyeliğe bakışlarının olumlu yönde değişmesini mümkün kıldığı, Türkiye-AB ilişkilerine çeşitli zeminlerde yaklaşmayı sağladığı STD'nin temel sonuçları olarak ortaya konulmaktadır. Ayrıca toplanan verilerin ortak değerlendirilmesi ile, Sivil Toplum Diyalogu Programı için bazı önemli tespit ve yol gösterici olabilecek önerilerde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM VE İNŞACILIK

Çalışmanın bu bölümünde, sivil toplum olgusuna kavramsal ve kuramsal çerçeve getirilmektedir. İlk kısımda, sivil toplum olgusu kavramsal açıdan ele alınırken geçirdiği tarihsel aşamalara ve toplumlara göre değişen algılamalara, farklı düşünürler tarafından ön plana çıkartılan farklı yönlerine ve tanımlamalarına kısaca değinilmektedir. Tarih sahnesindeki gelişimini detaylandırmak yerine, daha çok bugün geldiği son noktadan söz edilmektedir. Böylece kavramın günümüzdeki kullanımından ve modern tanımından bahsederken demokrasi ile olan ilişkisine ve sorunlara çözüm getiren aktör olarak katılımının önemine yer verilmektedir.

Ardından, sivil toplumun kendini ifade ettiği en önemli araçlardan biri olan STK'lar üzerinde durulmakta ve hangi aşamalardan geçerek sivil toplumun uluslararası olma özelliğini kazandığına değinilmektedir. Akabinde, bir toplumda sivil toplumun gelişebilmesi için var olması gereken koşulların neler olduğuna, sivil toplumun sahip olduğu işlevlere ve özelliklerine genel hatları ile ele alınmaktadır.

Bu bölümün sivil topluma kuramsal çerçeve getirdiğimiz ikinci kısımda ise sivil toplum, Uluslararası İlişkiler disiplini içinde realizm gibi rasyonel teorilerin karşısında yer alan, norm ve kurumları da işin içine katarak göz ardı edilen sosyal boyuta dikkat çeken, odak noktası olarak sosyal inşa kavramını belirleyen inşacılık teorisi ile temellendirilmektedir. Teorinin Birim, Sistematik, Bütünselci gibi farklı ekollerine yer vermeden bazı ortak ve temel argümanları kapsamında sivil toplum olgusunu açıklamak faydalı olacaktır. Ayrıca Türkiye özelindeki örneklere atıf yapılarak teorinin argümanlarına açıklık getirilmektedir.

1.1. Sivil Topluma Kavramsal Bakış

Sivil toplum kavramının ne olduğunu tanımlayan net ve ortak bir görüş bulunmamakla birlikte, kavramın farklı tarihsel süreçlere ve toplumlara göre değişen algılamaları ve özellikleri mevcuttur. Farklı düşünürler tarafından farklı yönleri ön plana çıkartılarak tanımlanan sivil toplum kavramına yönelik yaklaşımların ortak özelliklerinden yola çıkarak genel bir tanımının yapılması mümkün olabilir.

İnsan yaşamı hiçbir zaman tek tek yaşamak için uygun olmamış her zaman bir birlikteliği ve sosyalleşmeyi gerektirmiştir. Bu doğrultuda sivil toplum kavramının düşünsel köklerini, insanın sosyal bir varlık olması ile temellendirerek oldukça eskiye götüren yaklaşımlar mevcuttur. Bu bakış açısına göre sivil toplumun temelinde birlikte yaşama ideali bulunmaktadır (Karakuş, 2006:7).²

Ancak Aristo'nun siyasal toplumla eşdeğer olarak gördüğü sivil topluma dayandırarsak kavramın ilk izleri Antik Yunan'da görülmüştür. Bu sebeple kavramın tarihini Antik Yunan'dan başlatmak mümkün hale gelmiştir. Kavramın ilk kez Aristoteles tarafından devletle eş anlamlı olarak siyasi toplumu ifade etmek için '*Politike Koinonia*' olarak kullanıldığı kabul edilmektedir. 1400'lü yıllara gelindiğinde kavram 'Civil Society' (Sivil Toplum) olarak aktarılmış ve hayat bulmuştur. 1767 yılında "Sivil Toplum Üzerine Bir Deneme" adlı çalışması ile Ferguson sivil toplum kavramını ilk kez modern içeriğine yakın anlamda 'medeniyet' kavramına karşılık gelecek şekilde kullanmıştır (Öztürk & Şahin, 2008:12).

18. yüzyıla kadar üzerinde çok durulmayan kavram bu yüzyılda ise şehir adabı, medeni, medenileşmiş toplum, barbar olmayan toplum gibi anlamlar ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Sanayi toplumuna geçiş ile beraber toplumsal yapıda yaşanan değişimler sivil toplumun oluşmasında etkili olmuştur. 18. ve 19. yüzyıllarda yoğun olarak tartışılan ve düşünsel temelleri atılan kavramın, modern anlamına kavuşması 12. ve 19. yüzyıllar arasında Batı'da yaşanan gelişmelere paralel olarak geçirdiği aşamalar sonucunda gerçekleşmiştir. Kavramın 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra siyasal toplumdan diğer bir ifadeyle devletten farklı olduğu kabul edilmiştir.

Sivil toplumun devlet ve siyasal toplumdaki ayrı bir anlamı olduğunu ilk ifade eden düşünür ise Hegel olmuştur. Hegel'in onu devlet ile aile arasındaki aracı kuruluşlar olarak tanımladığı görülmektedir (Noyan, 2007: 10).

---

²İnşacı teorinin (constructivism) toplumu ve uluslararası ilişkileri sosyal yanı ile ele alan argümanları bu anlamda önem kazanmaktadır.

Daha sonraları ise sivil toplum kavramı devletten ayrı olmak bir yana, oldukça zıt bir ilişkiyi içerecek kadar yeni bir anlayışla kendini göstermiştir. Böylece en modern anlamı ile sivil toplum devletten uzak bir şekilde kendini üreten, destekleyen, gönüllü ve örgütlü bir alan haline gelmiştir (Öztürk & Şahin, 2008: 12).

Kavramın 20. Yüzyıl başlarından 1960'lara kadar temsili demokrasi tartışmaları gölgesinde kaldığını, 1980'ler sonuna kadar da Soğuk Savaş nedeniyle geri plana atıldığını söyleyebiliriz. Kavram 1990'lardan günümüze kadar olan süreçte ise yeniden canlanma sürecine girmiştir.

Sivil topluma kavramsal bir bakış açısı getirirken, kavramın günümüzde kazandığı anlama ulaşmaya kadar geçirdiği tarihsel aşamalara ve her düşünürün yaklaşımına değinmek konuyu çok dağıtacağından, öne çıkan birkaç düşünürün tanımlamalarına yer vermek daha uygun olacaktır. Ayrıca tarih sahnesinde aldığı yolu aşama aşama detaylandırmak yerine daha çok bugün geldiği son noktadan söz ederek ele almak yerinde olacaktır.

Siyasal yazına katkısı bulunan hemen her düşünür yapıtlarında devlet-toplum ilişkisine ve sivil toplum olgusuna yer vermiştir. Bu düşünürlerden her birinin sivil toplum kavramına ilişkin yaklaşımları ya bütünü farklılık göstermiş ya da birbirlerini tamamlar ve destekler nitelikte olmuştur. Çaha bu düşünürleri üç gelenek etrafında toplayarak sınıflandırmıştır (2012: 25,59):

- a) Devlet eksenli gelenekte yer alan Platon, Machiavelli, J. Bodin, Hobbes, J.J. Rousseau ve Hegel'e göre sivil toplum; çatışmaların yaşandığı olumsuz bir alan olarak görülürken, mutlak egemen ve koruyucu kabul edilen devlete itaat edilmesi ve sivil toplum unsurlarının onun çatısı altında toplanması gerektiği benimsenmiştir.
- b) Locke, J. S. Mill, I. Berlin, Hayek ve Montesquieu'nün oluşturduğu birey eksenli gelenek ise sivil toplumu doğa durumunun karşıtı ve medenilik hali olarak tanımlarken, onu hak ve özgürlüklerin güvence altına alındığı siyasi toplum ile özdeş görmüşlerdir. Bu yaklaşımları ile düşünürlerin, modern sivil toplum

algılamasına ve liberal sivil toplum düşüncesine kaynaklık ederek temelini attıkları söylenebilir.

- c) Son olarak Marksist gelenekte ise, fikir babası Marx'a göre sivil toplum, üretim ilişkilerinin yer aldığı dolayısıyla sömürü düzenini devam ettiren bir alan olarak devletle eş değer kabul edilmiş ve kavrama olumsuz bir anlam yüklenmiştir. Marksist gelenekte yer almasına rağmen kavrama yüklediği farklı ve olumlu anlam ile ayrı olarak ele alınması gereken düşünür Gramsci, sivil toplum çalışmalarına kaynaklık eden oldukça önemli yaklaşımlar dile getirmiştir. Gramsci'nin üzerinde önemle durduğu hegemonya³ kavramının kültürel ayağını sivil toplumun oluşturması ve devlet aygıtının zor kullanmasına karşılık, toplumu rıza yoluyla ikna ederek şekillendirme görevini üstlenmesi onun için kavramı oldukça önemli hale getirmektedir.

Sivil toplum, antik çağda ortaya çıkmasından itibaren, demokrasinin geliştiği yıllar, İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş sonrası yıllar, bilgi toplumu çağı gibi tarihsel aşamaların her birinde kendisine yeni özellikler katarak bugüne ulaşmıştır (Tarih Vakfı, 2004: 36).

Sivil toplum kavramının tarihsel aşamalara bağlı olarak farklı tanımlarının yapılması onun yaşadığı dönüşümü adeta resmetmektedir. Örneğin, Doğu Avrupa ülkelerinin demokrasiye geçiş sürecinde kavramın demokratikleştirmeye olan katkısını ön plana çıkaran tanımlamaları yapılırken, bugün daha çok toplumsal sorunlara etkili çözümler bulma ve karar almada etkili olma yönündeki işlevlerini vurgulayan tanımlamaları yapılmaktadır.

Bireysel hak ve özgürlüklere sahip olan birey ve serbest pazar anlayışı ile temellendirilen Sivil Toplum, 1980'li yıllardan itibaren yeniden canlanma ve demokrasi ile birlikte anılma sürecine girmiştir (Keyman, 2004: 6). Bu süreçte demokrasinin varlığı için sivil toplumun var olması gerektiği adeta bir önkoşul haline gelmiş olsa da bir süre sonra kavramı ifade etmek için bu içerik de yeterli görülmemiştir. Sonuç olarak, bugün genel

---

³ Gramsci'ye göre, bir sınıf politik egemenliğe ulaşmadan önce hegemonyasını kurabilir ve hatta kurmalıdır böylece yönetime gelmeden, kültürel ve moral yönetim durumuna gelecektir (Dural, 2012: 317). "Gramsci, politik toplumun zora (tahakküme) dayalı yapısının karşısına sivil toplumu çıkarır. Burada önemli nokta, siyasal toplumun zora dayalı niteliğine karşı sivil toplumun hegemonyaya, yani oydaşmaya bağlı yapısının konulmuş olmasıdır" (Dural, 2012: 313).

kabul, toplumsal sorunlara ve taleplere cevap vermesi gereken bir sivil toplum anlayışından yanadır.

Keane'nin deyimi ile kavram zaman ve mekânın dışında uzun ve karmaşık bir tarihsel dönüşüm sürecinin ürünü olarak bugüne ulaşmıştır (1993: 76). Aynı zamanda tarihsel süreçler ve toplumsal farklılıklar nedeniyle sivil toplum her dönem ve toplum için farklı özelliklerde kendini göstermiştir.

Sarıbay'a göre sivil toplum kavramı dört aşamadan geçerek bugünkü haline ulaşmıştır (1994: 93-97). Bu aşamalara bakarak aynı zamanda kavramın tarihsel süreçte kazandığı anlamları özetleyebilmek mümkündür. Sivil toplumun devlet ile aynı görüldüğü anlamdan kurtulması ilk aşamayı, devlete karşı kendini savunma meşruiyetini elde etmesi ikinci aşamayı, sivil toplumun çatışmaların kaynağı olarak devletin ise bu çatışmaları önleyici mekanizma olarak görülmesi üçüncü aşamayı, devlet müdahalesinin sivil toplumu yok edeceğinden korkulması son aşamayı oluşturmaktadır (Sarıbay, 1994: 93-97).

Keyman'a göre, Batı modernitesinde sivil toplumu tanımlamak için kullanılan üç ayrı model bulunmaktadır (2006: 21). Bunlardan ilki, sivil toplumu devlet karşısında bireysel hak ve özgürlükleri savunan örgütler olarak gören minimalist modeldir. İkincisi ise maksimalist olan, diğer bir ifadeyle sivil toplumu devlet müdahalesi olmadan kendini örgütleyebilen, demokrasiye geçişte anahtar rol oynayan, iyi toplumun ayrılmaz parçası olarak kabul eden modeldir. Geliştirilen son model ise sivil toplumu; devlet politikalarını önemli ölçüde yönlendiren, sorunlara çözüm üreten, farklı kimlikleri uzlaşma içinde bir arada tutan, aktif vatandaşlığı hayata geçiren, hak ve sorumlulukların adil ve demokratik şekilde dağıtılmasına aracı olan üçüncü bir alan olarak tanımlamaktadır. Bu haliyle üçüncü modelin, kavramın bugün kullandığımız anlamına ve içeriğine karşılık geldiğini söyleyebiliriz.

Sivil toplum modern dönemde özel ve kamusal alanı aşarak, devlet üzerinde baskı mekanizması oluşturabilecek potansiyele ve uluslararası boyuta ulaşmıştır (Çaha, 2012: 102). Aynı zamanda bu dönemde sivil toplum faaliyetlerinin en yakın çevresinden başlayarak küresel boyutlara kadar etkisini ulaştırdığını söyleyebiliriz. Keane' e göre,

modern sivil toplum kavramının ortaya çıkmasını üç önemli gelişme; kapitalist sistemin yeniden canlanması, refah devletine ilişkin tartışmaların filizlenmesi, sorgulayıcı toplumsal hareketliliğin ortaya çıkması etkilemiştir (Dursunoğlu, 2012: 44).

Modern anlamı ile sivil toplum, devlet ve piyasadan özerk olarak, gönüllü ve katılımcı yapısı ile demokratikleştirme çabasındaki yeni işlevleri ile karşımıza çıkmaktadır. Öne çıkan en önemli üç özelliği ise; küresel bir hal alması, devlete karşı özerkleşmesi ve demokratikleşmeye olan katkısıdır (TRA2 Raporu, 2013: 16,17). Ayrıca bugünkü yorumunda ekonomik ilişkilerin baskısından uzak kalma çabası da önemli bir yere sahiptir. Modern sivil toplumun en önemli parçasını sivil, siyasal ve sosyal haklara sahip olan yurttaşlık anlayışı oluşturmaktayken (Dursunoğlu, 2012: 43), kavramın modern içeriğini ise çoğulculuk, kamusalılık, özerklik ve yasallık gibi unsurlar oluşturmaktadır (Bayhan, 2002: 6)

Habermas'ın tanımlamasına göre sivil toplum; devletten ve ekonomiden bağımsız olarak gönüllü sosyal ilişkiler üreten iletişim ağlarıdır (Kaypak, 2012: 47). Benzer bir şekilde Sarıbay'ın tanımına göre sivil toplum; kendi kendini oluşturan, kendi desteklerine sahip, kendi desteğini kendi varlığından alan, devletten özerk, özel alan ile devlet arasında aracı niteliğinde olan, örgütlü sosyal yapılanmalardır (Sarıbay, 1997: 33).

Görüldüğü üzere, sivil toplumun birçok farklı tanımı yapılmaktadır ancak en çok atıfta bulunulan yazarlardan biri olan L. Diamond tarafından sivil toplum; sosyal yaşamın gönüllü, kendi kendini üreten ve destekleyen, devletten özerk şekilde ama kurallara bağlı olarak varlığını sürdüren olgusu olarak ifade edilmiştir (Dursunoğlu, 2012: 26).

En kapsamlı ifade edilme şekliyle; “bireylerin ortak çıkarlarını ortaya koymak, savunmak ve geliştirmek için bir araya gelen örgütlenmelerdir” (Tekeli, 2013: 134). Bu tanıma benzer olarak, Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı'nın (TÜSEV) Vatandaş Katılımı İçin Dünya İşbirliği (CIVICUS)⁴ ile hayata geçirdiği ve Türkiye'de sivil toplumla ilgili en kapsamlı araştırmalardan biri niteliğindeki Sivil Toplum Endeksi Projesi (STEP) kapsamında

---

⁴ “1993 yılında kurulmuş olan CIVICUS, vatandaş katılımını ve sivil toplumu dünya çapında güçlendirmeye adanmış uluslararası bir sivil toplum birliğidir. Günümüzde Birliğin merkezi Güney Afrika'da olup, 110 ülkeden 650'yi aşkın üyesi CIVICUS şemsiyesi altında işbirliği yapmaktadır. CIVICUS üyesi sivil toplum kuruluşları (STK) arasında gençlik, kadın, çevre alanlarında çalışanların yanında çeşitli bölgesel ağlar ve bağışçı kuruluşlar yer almaktadır” (<http://www.step.org.tr/default.asp>).

hazırlanan “Türkiye’de Sivil Toplum: Bir Dönüm Noktası” Raporunda sivil toplum; aile, devlet ve piyasanın dışında kalan ve insanların ortak çıkarlarını geliştirmek için bir araya geldikleri alan olarak tanımlanmaktadır (STEP, 2011: 26). Böylece resmi olmayan ya da negatif faaliyetlerde bulunan gruplar da bu tanım içine dâhil edilmiştir ancak Türkiye koşulları göz önünde bulundurularak çıkar kelimesi yerine yarar ifadesinin kullanılmasının tercih edildiğinin raporda altı çizilmiştir.

Üçüncü dalga sivil toplum tartışmaları ile birlikte, sivil toplumun en modern tanımı yapılırken ona toplumsal sorunlara ve taleplere etkili ve uzun dönemli çözümler bulma ve siyasal toplumu etkileme işlevi yüklenmiştir (Gözübüyük Tamer, 2010: 102). Keyman da bu içeriğine uygun olarak sivil toplumu; sorunlara etkili ve uzun dönemli çözümler bulan ve bu çözümlerin uygulamada yer bulması için politika üretmede etkili siyasi aktörleri bu yönde etkileyen, özerk, gönüllü örgütler olarak tanımlamaktadır (2004: 8). Bu tez çalışması için de geçerli olan tanımlama ve ele alınış biçiminin bu yönde olduğunu söyleyebiliriz.

AB ise Sivil Toplum Kuruluşlarını - Civil Society Organisations (CSOs) ; yerel, bölgesel ve uluslararası düzeylerde faaliyet gösteren, insanların ortak amaç ve idealler (politik, kültürel, sosyal ya da ekonomik) için örgütlendikleri, farklı alanlarda (yoksulluk azaltma, acil durum, insan hakları, çevre vb.) aktif olan, genellikle sosyal değişimleri getirmek isteyen halk girişimlerinin sonucu olan, devletten bağımsız, kar amacı gütmeyen, partizan olmayan ve şiddete başvurmeyen kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2018).

Son yıllarda sivil toplum, dünya çapında toplumsal değişimin en önemli aktörlerinden biri olarak kabul görmüş ve hem nicel hem de nitel anlamda kendini geliştirme fırsatı bulmuştur. Ayrıca demokrasinin gelişmesine olan katkısı gibi faydalarının yanında iyi toplum yönetişimi için gerekli olduğu kabul edilmeye başlanmış ve küresel bir sivil toplumdan söz etmek mümkün hale gelmiştir (Keyman, 2004: 1).

Zaman içinde gelişerek yeni özellikler ve anlamlar taşıyor hale gelen sivil toplum kavramı, bugün bambaşka bir boyutta kendini göstermektedir. Günümüzde sivil toplumun ön plana

çıkartılarak vurgulanan özelliği, sadece devletten özerk oluşu ve topluma dayanması ile sınırlı değildir.

Bugünkü kullanımı ile sivil toplum; demokrasi, katılım, aktif vatandaşlık, insan hakları, çok kültürlülük, çoğulculuk, şeffaflık, özerklik, gönüllülük, hesap verebilme, sosyalleşme gibi öğeleri içeren zengin bir kavram halini almıştır (Kaypak, 2012: 35). Sivil toplumun demokratikleşme ve katılımı sağlama, bireysel hak ve özgürlükleri hayata geçirme, toplumsal talepleri dile getirme ve sorunlara çözüm bulma gibi görevlerinin aynı anda dile getirilmesi kavrama karmaşık ve çok boyutlu anlamlar yüklediğini ortaya koymaktadır.

Sivil toplumun meydana getirdiği toplumsal alanda devlet, piyasa ve aile unsurlarının sınırları birbirinden net bir şekilde ayrılmadığından dolayı sivil toplum alanının sivil olmayan unsurları da kapsayabileceği üzerinde durulmaktadır (Tekeli&Örnek&Ayas, 2013:134). Keane sivil toplumun bugün geldiği noktayı açıklarken; toplumsal hareketleri, kilise, meslek örgütü gibi kamusal alanları, siyasal partileri, seçmen birliklerini, hatta okul, hastane, hapisane gibi disiplin kurumlarını içerdiğini vurgulayarak kavramın alanını genişletmiştir (Keane, 1993: 31,32; akt. Tunç & Aktaş, 1998: 79).

Günümüzde sivil toplum, daha iyi ve insancıl bir dünya yaratmak için gerekli bir politika hedefi haline gelmiştir (Keyman, 2006: 16). Çünkü sivil toplum, toplumsal yapıyı dönüştüren ve istediği yönde ivme kazandıran, idealist, gönüllü ve dayanışmacı bir birlikteliği yansıtmaktadır (Talas, 2011: 389, 391). Ayrıca toplumdan yükselen demokratikleşme taleplerinin sivil toplum aracılığı ile siyasi iradeye ulaşması başarılı olma ihtimalini arttırmakta ve hedefe ulaşmayı kolaylaştırmaktadır.

Demokrasiye geçişte ve onun işlerliğini oluşturmada en önemli araçlardan biri olarak sivil toplumun kabul görmesi modern sivil toplum tanımında demokrasiye yer verilmesini zorunlu kılmaktadır. Demokrasinin tesis edilebilmesi için sivil toplumun inşa edilmesi ve gelişmesi gerektiği genel kabul görmüş bir kanıdır. Bu iki kavramın ortak bir çıkara hizmet ettiği yönündeki somut örnekler, birbirlerini tamamladıkları yönündeki algılamaları sağlamlaştırmıştır.

Sarıbay, sivil toplumun demokrasinin kalbi olarak çalıştığını söyleyerek, bu konunun ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmiştir (2007:547). Ayrıca ona göre; demokrasi sivil toplum ilişkisinde her ikisinin de türdeş toplum anlayışını ve bir kesimin ezilmesini reddetmesi, uyum yerine çeşitlilik ve politik düzeyde çatışmayı tercih etmesi, bireysel özgürlükleri korumayı hedeflemesi iki kavramın nasıl örtüştüklerini gözler önüne sermektedir (Sarıbay, 2007: 546). Keyman da yaptığı sivil toplum tanımı ile sivil toplum-demokrasi ilişkisini net şekilde ortaya koymaktadır. Çünkü sivil toplumu; bireysel hak ve özgürlüklerin kazanımı mücadelesinin ve demokratik devlete geçişin anahtarı olarak görmektedir (Keyman, 2005:6).

Günümüzde sivil topluma oldukça olumlu bir anlam yüklenmekte, hatta toplumların ulaşması gereken demokratik düzen için bünyesinde mutlaka sivil toplum öğelerini barındırması gerektiği kabul görmektedir. Başarılı sivil toplum örneklerinin görüldüğü ülkelerin aynı zamanda ekonomik ve siyasal istikrarını sağlamış toplumlar olması kuşkusuz tesadüf değildir.

Uzlaşmacı, özgür, katılımcı, çoğunlukçu bir siyasal hayat için, sivil toplumun gelişmesi ve bu işlevlere sahip olması olmasa olmaz bir koşuldur. Toplumda canlı, dinamik bir sivil hayatın varlığı, demokrasinin sağlıklı işlediğinin ve sağlam temellere oturduğunun göstergesidir (Tutar& Erkan, 2012: 448). Çoğulcu bir anlayışa sahip, kendi kendini örgütleme yeteneği olan ve devletten bağımsız şekilde hareket edebilen bir sivil toplum, demokrasinin vazgeçilmez koşullarından biridir. STK'ların demokrasiye katkı sağlayabilmesi için önce kendi içinde demokratik değerleri yerleştirmesi gerekmektedir (Ercan, 2002: 75).

Aktif ve bilinçli yurttaşların varlığı demokrasinin teminatı olarak görülürken, STK'ların da yurttaşlığın gelişmesinde etkili olan üyelik, katılım, hak ve ödev nosyonlarının gelişmesine katkıda bulunduğu kabul görmektedir (Tosun, 2001: 232). Günümüzde demokrasinin gelişmesine olan katkısı ve sorunlara çözüm getiren yanı sıra daha çok ön planda tutulmaktadır. 1980'lerden itibaren sivil toplum; temsili demokrasinin yaşadığı krize, tıkanan siyasal katılım kanallarının açılmasına, demokrasiyi yerleştirme çabasına adeta sihirli bir anahtar olarak sunulmaya başlamıştır (Biber, 2009: 34).

Sivil toplumun genellikle şehirleşme ile doğru orantılı olarak gelişme göstermesi, gelişmiş toplumlarda yerleşmiş olmasının nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir. Demokrasinin yerleştiği çağdaş toplumlarda ise Sivil toplumun yerleşmiş olmasından öte artık etkisinin her alanda hissedilmesi söz konusudur (Talas, 2011: 393). Demokrasi çalışmalarında mutlaka sivil toplum olgusuna yer verilmesi alışıldık bir hal almışken, sivil toplumun bazı demokratik olmayan işlevleri ve uygulamaları olduğunu dile getiren, hatta anti demokratik sivil toplumun olabileceğini savunan eleştirel yaklaşımların da mevcut olduğunu belirtmek gerekir.

Sivil toplumun; alanını genişletmesi, eylemlerini çeşitlendirmesi, toplum sorunları ile daha fazla ilgilenmesi, katılımı artırma yolluna gitmesi, diyalog ve işbirliğine dayalı politikalara yönelmesi ile toplumda hem meşruiyetini hem de etkisini artırdığı söylenebilir. Sivil toplum olgusunun gelişmesi birey olma bilincinin artması ile yakından ilintilidir. Batılı toplumlarda birey olma süreci aristokrat sınıfa karşı verilen mücadeleler ile kazanılırken, Türkiye örneğinde olduğu gibi, bazı toplumlarda devlet eliyle modernleşme çabaları sonrasında gerçekleşmiştir (a.g.e.: 393).

Sivil toplumun özünü oluşturan örgütlenme ihtiyacı, toplumsal yaşamda meydana gelen değişimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bireyselleşmenin ve buna bağlı olarak yabancılaşmanın etkisini olumsuz şekilde hissettirmesi, toplumda eşitsizliklerin artması, ailenin küçülmesi, iş bölümünün ve boş zamanların artışı örgütlenme ihtiyacını doğuran gelişmelerin birkaçıdır. Bugün sivil toplumun örgütlü yapısı en önemli özelliklerinden birini oluşturmaktadır. Sivil toplumun var olabilmesi için toplumun farklılıklar barındırması ve bu farklılıkların devletten özerk olarak örgütlenmesine izin vermesi gerekmektedir.

Sivil toplumun kendini ifade ettiği en önemli örgütlenme araçlardan biri olarak STK'ların; dernek, vakıf, sendika, konfederasyon, işveren kuruluşları, meslek kuruluşları, birlikler, odalar, yerel birlikler, medya ve kooperatif gibi kuruluşları kapsadığı kabul edilmektedir (Karakuş, 2006: 22).

En yaygın ifade şekli olması nedeniyle tez boyunca 'STK' şeklinde ifade edilecek olan kuruluşların alanyazında Hükümet Dışı Kuruluşlar, Gönüllü Kuruluşlar, Üçüncü Sektör

Kuruluşları, Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlar gibi birçok farklı isimle yer aldığını görüyoruz. Uluslararası yazında ise sıklıkla Non Governmental Organizations (NGO) olarak kullanılmaktadır.

Sivil toplumun en önemli unsuru olan STK'ları en genel hali ile; belirli bir amaç ve çıkar etrafında gönüllü olarak örgütlenen, çoğulculuk esasına dayanan, devlet dışı kuruluşlar olarak tanımlayabiliriz. Murat Belge'ye göre, STK'ların gerçek anlamda tarih sahnesine çıkması 1968 protesto hareketlerinden sonra gelişen örgütlü toplum anlayışı ile mümkün olabilmiştir (1998, 24). Feminist hareketler, çevre hareketleri ve savaş karşıtı hareketler belirli konular üzerinde yoğunlaşan örgütlü eylemlerin ilk örneklerini oluşturmaktadır.

Günümüzün vazgeçilmez aktörlerinden biri olarak STK'lar, kamunun ve özel sektörün yanında çoğulcu ve insana odaklı yapısı ile üçüncü sektör olarak toplumsal sorunlara çözüm bulmada başrolü üstlenir hale gelmişlerdir (Tekeli & Örnek, 2013: 133). Farklılıklara rağmen aralarında sağlam bağlar bulunan STK'ların düzenli yapıya sahip oldukları ve ortak değerler etrafında uzlaştıkları görülmektedir.

STK'ların yazında ve resmi belgelerde sınıflandırılması birbirinden farklılık göstermektedir. STK'lar için ortak bir sınıflandırma olmadığı gibi farklı yazarlar tarafından farklı kategorilere ayrılarak çeşitli şekillerde ele alınması söz konusu olmuştur.⁵ Ancak STK'ların genel olarak; ekonomik, siyasi, kültürel ve dini alanlarda örgütlenmiş olduğu söylenebilir. Öte yandan TÜSEV, 2011 yılında yayınladığı Sivil Toplum İzleme Raporu'nda STK'ları; "örgütlenme özgürlüğü çerçevesinde faaliyet gösteren ve uluslararası hukuka göre 'haklar hukuku' olarak adlandırılan mevzuat çerçevesinde düzenlenen tüzel kişilikler" olarak tanımlamıştır.

Modern dönemde sivil toplum; devlet dışı, diğer bir deyişle devlet tarafından düzenlenmeyen, kendi dinamiğini oluşturan, toplumsal ilişkiler alanı olarak kabul görmüştür. Dolayısıyla, sivil toplumun modern tanımı ile devlet dışında yer alan kesim temsil edilmektedir.

---

⁵ Yaşama Dair Vakıf (YADA) tarafından hazırlanan "Verilerle Sivil Toplum Kuruluşları" yayını STK'ların detaylı bir sınıflandırılmasını içermektedir.

Ancak sivil toplumun devletten özerk olması en önemli özelliklerinden biri olarak nasıl ön plana çıkarılıyorsa onun devletten ayrı olduğu gibi devletin ağırlığını dengeleyebilecek yegâne oluşum olduğu da vurgulanmalıdır. Sivil toplum unsurları ait olduğu devlet ve toplumla olan ilişkisini her zaman dengeli bir şekilde sürdürmelidir. STK'ların, devlet ve organları ile olan ilişkisi çok farklı şekillerde gelişebilir ancak destek, ortaklık ve birlikte çalışma esasına dayanan ilişki modeli en ideal olanıdır. STK'ların istenilen faydayı sağlayabilmesi için; devletten ayrışma, meşruiyet kazanma, devlet tarafından faaliyetlerinin denetlenmesi ve bu denetime karşı devlet müdahalesinden kurtulmayı hedefleme gibi aşamalardan geçmesi gerektiği düşünülmektedir (Tekeli, 2013: 138).

Modern dönemde sivil toplumun etkisini hissettirdiği oranda devletin hesap verebilir ve saydam hale gelmesi söz konusu olmuştur. Yine bu dönemde sivil toplum, devlet ile olan ilişkisini dayanışma temelinde ancak araya mesafe koyarak yürütme yönünde tercihini yapmıştır (Belge, 1998: 32). Ayrıca STK'ların faaliyetlerinin başarı ile sonuçlanması için, toplumla ve muadilleri ile kurduğu bağın sağlam olması ve işbirliğine dayanması gerekmektedir. Çevresi ile sürdürmekte olduğu ilişkileri bu şekilde iyileştirmesi, sahip olduğu işlevleri başarılı bir şekilde yerine getirebilmesinin ve etkisini arttırabilmesinin önkoşuludur. Karar süreçlerinde konu ile alakası bulunan STK'ların katılımını sağlamak ve çıkan sonuçlar hakkında yine bu STK'lar aracılığı ile toplumu bilgilendirmek, daha doğru kararlar alınabilmesi ve toplum tarafından bu kararların daha kolay benimsenmesi için hayati öneme sahiptir.

STK'ların çeşitli tarihsel aşamalardan geçerek küresel bir nitelik kazandığı ve etki alanını ulusal düzey ile sınırlı kalmayarak küresel ortama ulaştırdığının altı çizilmelidir. Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte güvenlik kaygısı yerini özgürlük, sivilleşme, katılım, çoğulculuk, demokrasi gibi önceliklere bırakmıştır. Bu süreçte Sivil toplum da giderek katılım, çoğulculuk gibi demokratik değerleri kapsayacak şekilde alanını genişletmiştir.

Keyman'a göre, küreselleşen sivil toplumun algılamaları iki ana ekseninde şekillenmektedir. Bunlardan ilkinde sivil toplum devlet dışında kalan örgütsel yaşam alanı olarak, ikincisinde ise toplumsal sorunları çözmeye, aktif katılımı hayata geçirmeye ve demokratik toplumu inşa etmeye odaklanan aktör olarak algılanmaktadır (Keyman, 2005: 19). Sivil toplumun bu özelliklere sahip bir aktör olarak kabul görmesi için çeşitli

aşamalardan geçmesi gerekmiştir. Bu aşamaların en önemlilerini kronolojik sırasıyla şu şekilde yer verebiliriz.

İlk olarak, 1972 yılında gerçekleştirilen BM Stockholm İnsan Çevresi Konferansı'nda katılımın önemi ifade edilerek STK'lar ile ortaklık ilişkisi kurmanın temelleri atılmıştır. Ancak bu temel üzerinde sivil toplumun yükselişini görmek için uzun yıllar beklemek gerekmiştir. STK'ların uluslararası düzeyde etkin ve vazgeçilmez ortaklar olarak kabul görmesi ise 1976 yılında düzenlenen Habitat I Konferansı'nın en önemli sonucu olmuştur.

1987 yılında BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun "Ortak Geleceğimiz" adlı raporunda STK'lara sadece yerel kaynakları halka aktarmada aracı olma görevi verilerek önemleri göz ardı edilmiştir (Emre Alp, 1998: 47). 1992'de Rio'da yapılan BM Çevre ve Kalkınma Konferansı, 178 ülkeden 35.000 üzerinde STK katılımına ve STK'ları ilk kez ayrı bir başlık altında ele alan Gündem 21 belgesi başta olmak üzere beş önemli belgenin kabul edilmesine ev sahipliği yapması nedeniyle en önemli küresel toplantılardan biri olma özelliğine sahiptir.

Gündem 21 belgesinde STK'ların 'katılımcı demokrasinin biçimlendirilmesi ve uygulanmasındaki can alıcı rolü' üzerinde durularak bağımsız olmaları gerekliliğinin altı çizilmiştir (Emre Alp, 1998: 48). 1994 BM Nüfus ve Kalkınma Konferansı'nda ise STK'ların kalkınma sürecindeki rolünün yanında ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde koordinasyonu, işbirliğini ve iletişimi sağlamada görev alması gerekliliğinin önemi vurgulanmıştır (Emre Alp, 1998: 49).

1996 yılında İstanbul'da düzenlenen Habitat II Konferansında Sivil toplum ile işbirliği yapmanın ve ortak hareket etmenin önemi üzerinde durularak, katılım, şeffaflık, hesap verilebilirlik gibi sivil toplumun anahtar kavramları olarak kabul ettiğimiz ilkelerin önemi vurgulanmıştır. Habitat II sonrası hem uluslararası ortamda hem de Türkiye'de sivil toplumun daha fazla ilgi çekici hale geldiği, katılımı sağlama rolünü üstlendiği ve işbirliğini geliştirdiği görülmektedir (Emre Alp, 1998: 46).

Günümüzde Sivil Toplumun önemi İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi başta olmak üzere birçok hukuki belgede vurgulanmaktadır (Ulaş, 1998: 14). Böylece devlete ve sivil topluma ayrı ayrı çok önemli sorumluluklar yüklenmektedir. Öte yandan, Sivil toplum

kavramının bu derece küreselleşmesine, üstlendiği rollerin öneminin herkes tarafından kabul edilmiş olmasına ve en önemlisi birçok uluslararası belgede koruma altına alınmasına rağmen bugün hala pek çok sorunla ve engelle karşılaştığını görmekteyiz.

Sivil toplumun faaliyetlerini kısıtlayabilecek en önemli faktörlerden biri katılımın diğer deyişle insan kaynağının düşük olması, bir diğeri ise maddi kaynak eksikliğine bağlı olarak kapasite geliştirememeye sorunudur. Bu nedenle, sivil toplumun kendisini geliştirebilmesi için öncelikli olarak insan ve kaynak kapasitesine ihtiyaç duyduğu söylenebilir.

Bir toplumda sivil toplumun gelişmesi için; her türlü toplumsal farklılaşmaya izin verilmesi, siyasal katılımı destekleyecek şekilde örgütlenmenin sağlanması, ve bu örgütlenmelerin devlet müdahalesine maruz kalmadan her türlü hak ve özgürlüğe sahip olarak diğer bir deyişle otonom bir şekilde var olabilmesi gerekmektedir (Sarıalioğlu, 2010: 8). Sarıalioğlu'nun Walzer'den aktardığına göre ise; sivil toplumun gelişmesi, merkezi yönetimin kaldırılması, ekonominin sosyalleşmesi ve çoğulcu bir toplum inşası ile mümkündür (2010: 11).

Modern anlamda sivil toplumun var olabilmesi için devletlerin ve toplumların taşıması gereken bazı özellikler vardır. Devletin taşıması gereken özelliklerin başında hukukun üstünlüğü ilkesini benimsemesi ve siyasal, ekonomik, kültürel alanlardaki faaliyetlerini kısıtlayarak toplumsal kesimlere bırakması gelirken, toplumun ise sivil toplumu besleyecek farklılıklara ve bu farklılıkları örgütleyerek seslerini duyurabilecekleri platformlara sahip olması gerekmektedir (Çaha, 2012: 60,65). Sivil toplumun gelişmesi için gerekli olan ön koşullardan biri de eğitilmiş ve yeterli donanıma sahip “modüler insan” dır⁶ (Gellner, 1994: 42).

Sivil toplumun gelişmesi için gerekli olduğu düşünülen ve çeşitli düşünürlerin çalışmalarında ön plana çıkan şartlardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

---

⁶ “Modüler insan (Modular Man)” kavramı; belli bir eğitim düzeyinde olup, böylelikle değişik kurum ve örgütlere girip çıkabilen (etkin kurum ve birlikler içinde birleşebilir, kendisini belirli bir ritüelle bağlamadan farklı dernekleri birleştirebilir, istediğinde dernekten ayrılabilir) kişiyi tanımlamaktadır. Bu kişi, değişik toplumsal ortamların yapı taşlarından biri olmaya yetecek donanıma sahiptir (Gellner, 1994: 41,42).

- Demokratik devlet yönetimi
- Devletten özerk alanın varlığı
- Toplumsal farklılaşma \ çoğulcu toplum yapısı
- Farklılıklara hoşgörü ile yaklaşılması
- Örgütlenme ve politika oluşturmaya elverişli bir ortam
- Toplumsal bilinç ve gönüllü birliktelik isteği
- Demokrasi kültürünün içselleştirilmesi
- Baskı mekanizması oluşturabilecek güce sahip olma
- Örgütlenme özgürlüğü başta olmak üzere özgürlükler önünde engel olmaması \ özgür yaşam alanı

Sivil toplum kavramının yazındaki çalışmalarda yer bulan genel özelliklerini ise şu şekilde sıralayabiliriz:

- Devlet dışı olma\ siyasal toplumdan özerklik ve merkezden ayrı düşünebilme yetisine sahip olma
- Bireyler ve gruplar tarafından gerçekleştirilen faaliyetleri içermeye
- Kâr amacı gütmeme
- Toplum yararına çalışmayı nihai amaç edinme
- Farklı alanlarda faaliyet gösterebilen örgütlü yapıya sahi olma
- Kendi içinde demokratik, şeffaf ve yasal olma
- Gönüllülük etrafında hareket etme
- Demokrasi, çoğulculuk, katılım, hoşgörü gibi normatif unsurları barındırma
- Sürekli kendini ve toplumu geliştirme çabasında olma
- Sorunların çözümüne katkı sağlama
- Çeşitlilik, farklılık ve çok kültürlülüğten beslenme
- Hoşgörü ve dayanışmanın ön planda olduğu uzlaşılı kültürünü geliştirme
- Demokratik işleyişi ve katılımı güçlendirme çabasına sahip olma
- Kendi kendini yöneten, esnek, heterojen bir yapıdan oluşma
- Belirli konularda uzmanlaşma
- Devlet politikalarını etkileyebilme

- Devletten maddi destek alabilme
- Hukuki değerlere bağlı olma
- Hayatın her alanında etkisini hissettirebilme
- Kendi dinamiğini oluşturma
- Yerel, ulusal, bölgesel ve küresel faaliyetlerde bulunabilme
- İletişime açık olma
- Daha hızlı hareket edebilme
- Ortak amaç taşıyan ve ortak değerler etrafında buluşan bireylerden oluşma
- Partiler üstü olma
- Siyasi otoriteyi kendi çıkarları doğrultusunda etkilemeye çalışma

Sivil toplum çalışmalarının büyük bir çoğunluğunda bu özelliklere sahip olan kuruluşların önemli işlevler üstlenebileceği üzerinde durulmaktadır. Bu doğrultuda, STK'ların kültürel, siyasal, toplumsal, ekonomik ve sosyal alanları etkileyen işlevlerinden söz etmek mümkündür:

- Demokratik katılıma imkân veren iletişime açık bir alan yaratmak (Öztürk& Şahin, 2008: 10).
- Demokrasi açığına kapatmak
- Evrensel değerlerin içselleştirilmesini ve yaygınlaştırılmasını sağlamak
- Tüm bireylerin aktif katılımını ve söz sahibi olmasını sağlamak
- Şeffaf, sorumlu, etkin ve verimli bir yönetim anlayışını yerleştirmek
- Doğal afet ve krizlerde ve sonrasında yaraları sarmada etkin görev almak
- Kamuoyu oluşturmak, kamuoyunu yönlendirmek ve harekete geçirmek
- Kitlelere ulaşmak, bilinçlendirmek ve eğitim vermek
- Toplumsal hareketler için kapasite oluşturmak (STEP, 2011:108)
- Dezavantajlı grupların güçlendirilmesini sağlamak (STEP, 2011: 109)
- Farklı kimlik ve kesimler arasında iletişim kurulmasına aracı olmak
- Hukukun üstünlüğü ilkesini benimsetmek, uygulanmasını denetlemek ve teşvik etmek
- Hak ve sorumlulukların adaletli dağıtımını teşvik etmek

- Toplumsal ihtiyaçlara cevap vermede ve sorunlara çözüm bulmada etkili olmak
- Çoğulcu toplum yapısının oluşmasını sağlamak
- Katılımcı ve çoğulcu kültürle beslenmiş ve yönetim deneyimi edinmiş bireyler yetiştirmek (Talas, 2011: 392).
- Projeler üretmek ve sürdürmek
- Demokratikleşme ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın önemli bir aktörü olmak (Keyman, 2004: 15).
- Lobi ve savunuculuk faaliyetleri yapmak
- Toplumsal alanda dayanışma, güven, iletişim, istikrar, barış gibi değerlerin inşasında önemli rol üstlenmek

Ayrıca sivil toplumun Türkiye – AB ilişkileri için önemli olan işlevleri; üyelik konusunda halkı bilinçlendirmek, reformların benimsenmesini ve ne derece uygulandığını izlemek olarak ön plana çıkmaktadır. Sonuç olarak, bugün STK'ların artık daha işlevsel ve etkili bir aktör olarak toplumsal yaşamda yer edindikleri görülmektedir. Modern toplumun sorunlarını çözmeyi üstlenen bu kuruluşlar bireyi ve toplumu iyi yönde değiştirme amacını taşımaktadırlar. Bu değişimi gerçekleştirebilmek için insanları eğitmek, maddi ve manevi refahlarını arttırmak, yurttaşlık kavramını yaratmak, bireyin değişimi sağlamak, kendine olan inancını ve topluma olan güvenini arttırmak gibi önemli uğraşlar üstlenmişlerdir (Bayhan, 2002: 9).

1.2. İNŞACILIK PERSPEKTİFİNDEN SİVİL TOPLUM OLGUSU

Sivil toplumun Uluslararası İlişkiler⁷ disiplini içinde 1980 sonrası popülerlik kazanarak gelişmesi ve inşacılığın (constructivism) Soğuk Savaş sonrası Uluslararası İlişkiler kuramları içinde yer bulması hemen hemen aynı döneme denk gelmektedir.

Bu tez çalışmasında sivil toplum diyalogu, Uluslararası İlişkiler disiplini içinde realizm gibi rasyonel teorilerin karşısında yer alan, norm ve kurumları da işin içine katarak göz ardı edilen sosyal boyuta dikkat çeken, odak noktası olarak sosyal inşa kavramını belirleyen inşacılık teorisi ile temellendirilmektedir. Teorinin Birim, Sistematik,

⁷ Bu çalışmada bir çalışma alanı veya disiplinden bahsederken Uluslararası İlişkiler, bir ilişki şeklinden söz ederken ise uluslararası ilişkiler ifadesi kullanılmaktadır.

Bütünselci gibi farklı ekollerine yer vermeden bazı ortak ve temel argümanları kapsamında sivil toplum olgusunu açıklamak faydalı olacaktır. Ayrıca Türkiye özelindeki örneklere atıf yapılarak teorinin argümanlarına açıklık getirilecektir.

Uluslararası sistemin iki kutuplu olduğu yıllarda Avrupa'nın ayırt edici yanını demokratik değerleri oluşturmuştur. Soğuk savaşın bitişi ve Berlin Duvarı'nın yıkılması ile liberal ekonominin sosyalist bloğa ihracı demokratik değerlerden yoksun olan bu ülkelerde serbest piyasanın ortaya çıkardığı boşluğun yasadışı örgütlerce doldurulmasına zemin hazırlayarak bu değerlerin ve sivil toplum örgütlenmesinin ne kadar önemli olduğunu gün yüzüne çıkarmıştır (Tarih Vakfı, 2004: 141).

Çöken Doğu Bloğunun ardından iktidara gelen liderlerin siyasal tercihlerinin liberal politika anlayışı ile şekillenmesi, halkların serbest piyasa ekonomisine ve beraberinde getirdiği değerlere güveninin artması dünya çapında liberal politika anlayışını yükselişe geçirmiştir (Kürkçü, 2013: 3,4). Böylece Soğuk Savaş sonrası yeniden yapılanma sürecine giren uluslararası sistemin kapsamına yeni tür konu ve aktörleri dâhil etmesi hem ulus devletin gücünü hem de iç dış politika ayrımını zayıflatmıştır.

20. yüzyılın son çeyreğinden bu yana toplumsal taleplerin yükselmesi ile daha fazla konu ve problemin politika alanında kendine yer bulması temsili demokrasinin krize girerek toplumsal taleplere yanıt veremez hale gelmesi söz konusu olmuştur. Bu talepler doğrultusunda var olan demokrasi anlayışının sorgulanması ve eksiklerinin giderilmesi için atılan adımlardan biri daha fazla sivil toplum ile mümkün olabileceği düşünülen aktif katılımın çözüm olarak kabul görmesidir.

Bireyin daha aktif ve duyarlı hale gelmesi siyasal iktidarları halk odaklı düşünmeye ve halk odaklı yönetim anlayışını benimsemeye zorlamıştır (Yıldırım,2004: 36). Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler bireyin iktidar üzerindeki kontrolünü gündeme getirirken, siyasal odakların da halka karşı daha duyarlı politikalar üretmesi gerektiği düşüncesini yaygınlaştırmıştır.

Hemen hemen her alanda etkisini hissettiren bu değişim süreci aynı zamanda kimlik, norm, ahlak ve değerleri ön plana çıkararak fikir, yorum ve inanç üzerinde yükselen çalışmaların artış göstermesine de katkıda bulunmuştur. 1990'lı yıllarda SSCB'nin

dağılmasının ardından dünya konjonktüründe yaşanan bu değişim ile beraber uluslararası ilişkiler disiplininin teoriler alanında, İnşacılık teorisi getirdiği yeni ve farklı varsayımları ile bu yıllara damgasını vurmuştur. Hatta inşacı teori sayesinde uluslararası sistemin şekillenmesinde etkili olan normatif ve kurumsal değişimlerin analizi mümkün hale gelmiştir (Arı, 2013: 500).

Teorinin uluslararası ilişkiler çalışmalarında kullanılması Soğuk Savaş sonrası kimlik, kültür gibi düşünsel ve toplumsal öğelerin artan önemine paralel olarak gelişmiştir (Cicioğlu, 2013: 26). Bu anlamda rasyonel teorilerin bu öğeleri dikkate almamasına karşılık inşacılığın merkezine bu öğeleri koyması uluslararası ilişkiler alanında önemli bir boşluğu doldurmasına imkan tanımıştır.

Rasyonel teorilerde fen bilimlerine yakınlaşmamızı sağlayan standartlaştırma kavramı karşımıza çıkmaktadır ancak inşacılık ile standartlaşmadan uzaklaşarak, rasyonel tercihlerden ziyade değer ve normların şekillendirici etkisi ile inşa edilen kavramlardan bahsetmek mümkün hale gelmektedir. Ayrıca devletlerarasında tarihsel ve siyasi şartlardan kaynaklanan farklılıklara odaklanılması, aktörlerin çıkarları yerine uygun olanın peşinden koştuğunu ve var olan anarşi ortamının inşa edildiği için değiştirilebilmesinin mümkün olduğunu savunması teoriyi farklı kılmaktadır. İnşacılar sadece maddi temellere dayalı bakış açısını reddederek uluslararası ilişkilerin en önemli yönü olarak sosyal oluşunu ön plana çıkartmakta ve insanlar tarafından oluşturulan sosyal yapıların bu alanda kuralları belirlediğini vurgulamaktadırlar (Büyüktanır, 2013: 5,12). Ayrıca teori uluslararası ilişkilerin, devletlerin ve devletlerin içerisindeki aktörlerin ilişkileri ve eylemleri sonucunda oluşturulan norm ve değerlere göre yaşanan sosyalizasyon sürecinin ardından yeniden inşa edilebilen sosyal bir ortam olduğunun altını çizmektedir (Mercan, 2011: 69). Kısacası uluslararası politika toplumsal norm ve fikirler üzerinden inşa edilen bir süreçtir (Arı, 2013: 499).

Teoriye göre, insanların en önemli özelliği sosyal yanı olarak görülürken, uluslararası ilişkilerin de sosyal ilişkiler yumağı olduğu kabul görmüştür (Cicioğlu, 2013: 29). İnşacı teorisyen Wendt'e göre de, devletler ortak kurallar ve normlar etrafında bir hissi geliştirerek kolektif kimlik oluşturabileceklerdir (Rumelili, 2014: 160). Bunun en güzel örneği ise kuşkusuz kendine özgü yapısı ile AB'dir.

İnsanı ve toplumu sosyal yanı ile ele alarak, normatif ve düşünsel yapılara yer vermesi olaylara sadece materyal unsurlar ile açıklama getiren teorilerin eksikliğini gidermek anlamında güzel bir alternatif oluşturmaktadır. Ancak sosyal gerçeklere ve normatif unsurlara dayanması teorinin hayali ve öznel olduğu anlamına gelmemelidir, çünkü sosyal inşa sürecinde yaratılan gerçeklerin en az maddi gerçekler kadar aktörleri derinden etkilediği hatta maddi faktörleri anlamlandırdığı kabul edilmektedir (Rumelili, 2014: 154).

İnşacı yaklaşımda doğruyu gösterdiğine inanılan normlar aktörlerin kimliğini oluştururken bu kimlikler doğrultusunda aktörlerin çıkarları şekillenmektedir. Diğer bir deyişle, inşacı yazarlara göre maddi olmayan normatif ve düşünsel yapıların kimliği belirlemesi sonucu çıkarları şekillenen aktörler bu çıkarlara göre bir eylem kalıbı oluşturmaktadırlar.

Ajan ve yapının karşılıklı etkileşim içinde oluşturduğu sosyal kimlik algılarının ve tercihlerinin çıkar ve eylemleri oluşturucu etkisine odaklanmaktadır. Bu açıdan incelendiğinde teoriye göre, sivil toplum diyalogu geliştirmenin ve sonucunda sağlıklı işbirliklerinin kurulabilmesinin mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca teori kapsamında karşılıklı etkileşimin kimlikler üzerinde oluşturucu ve yeniden inşa edici etkiye sahip görülmesi, sivil toplum diyalogu geliştirerek AB uyum sürecinde hızlı yol almayı mümkün hale getirmektedir. Diğer bir ifadeyle, teoriye göre, aktörlerin kendilerini ve diğerlerini iletişim kurduktan sonra yeniden kurgulayabilmesinin mümkün olması (Akdemir, 2013: 20), AB ve Türkiye arasında sürdürülen diyalog yoluyla geçmişten gelen algıların yeniden şekillendirilmesini mümkün kıldığından önemli hale gelmektedir.

Teorinin en temel araştırma alanını toplumsal bir olgu olarak gördüğü kimlik kavramı oluşturmakta ve kimliklerin diğer topluluklarla ilişki içinde nasıl sürekli inşa edildiği üzerinde durulmaktadır (Akdemir, 2013: 31). Teorinin bu iki temel dinamiği kimlik ve öteki kavramı üye ülkelerden din ve kültür olarak oldukça uzakta bulunan ülkemizin üyeliğinde daha çok ön plana çıkmaktadır.

Osmanlı'dan Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar Avrupa ile yaşanan ilişkilerin temelinde gördüğümüz batılılaşma ülküsü bugün de AB ile ilişkilerimizin temelinde yatmaktadır.

Birbirinden farklı iki kültür ve kimliğin karşılıklı olarak etkileşimine ve dönüşümüne tanıklık ederken aynı zamanda bir sosyo politik inşa sürecini izlemekteyiz. Türkiye'nin üyelik sürecinde toplumsal yapıda yaşanan değişimler, kurumların değişmesi, Avrupa standartlarına yaklaşılması için atılan adımlar bu değişim ve inşanın somut örnekleridir.

AB ülkeleri genişleme sürecini değerlendirirken, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı gibi ortak değer ve normlara büyük bir önem atfetmektedirler. Ayrıca aday ülkelerin bu kurallara uygun davranması, oynaması gereken rolü meşruiyet ve kültürel uyum için benimseyip yerine getirmesi inşacı teoride yer alan uygunluk mantığı ile açıklanabilecek bir husustur.

Üyelik kriteri olarak sunulan normatif ve ortak değerler, aday ülkeler üzerinde ciddi anlamda bir dönüşüme neden olmaktadır. Topluluğun inşası dışarıdaki bu ülkelerin kendilerini toplulukla özdeşleştirmesine, normlarını paylaşmasına ve güçlü kurumsal bağ kurmasına bağlı olarak kolaylaşacaktır. Aday ülkeler kendilerini AB'nin değer ve normları ile tanımlayıp onları paylaştıkları takdirde üye ülkeler de bu ülkeleri genişlemeye dâhil edecek ve genişleme süreci hızlanacaktır (Mercan, 2011: 77). Diğer bir ifadeyle, ülkelerin kendilerini Avrupalı olarak tanımlayabildiği ölçüde üyelik süreci kolaylaşacaktır. Bunun ise daha fazla sivil toplum diyalogu ile mümkün olacağını söylemek teori kapsamında bu konuya çok daha fazla anlam yüklenebileceği anlamına gelmektedir.

Sivil toplum olgusu etrafında şekillenen bu tez çalışmasının inşacılık teorisi çerçevesinde ele alınması daha iyi analiz yapabilmek için uygun görülmüştür. Toplumsal inşacı yaklaşım ile sivil toplumun ele alınabilmesinin en önemli nedenlerinden biri; STK'ların teori için oldukça önemli olan normların toplumlar arasında yayılmasını sağlayan önemli aktör olarak görülmesidir. Bir diğer neden ise, teorinin kimlik, çıkar ve normların oluşmasında devlet toplum ilişkilerinin oluşturucu etkisini vurguluyor olmasıdır (Büyüktanır, 2013: 2).

Böylece inşacı bakış açısı ile birlikte siyasal boyuta odaklanarak çalışma yapmak yetersiz görülmüş, kültürel ve tarihsel boyut da çalışma alanının içine dâhil edilerek özellikle de toplumsal boyuta vurgu yapmak gerektiği ifade edilmiştir (Büyüktanır, 2013: 11).

Yeni normların yaratılmasında ve yayılmasında etkili olarak kimliğin ve çıkarın oluşmasına katkıda bulunan sivil toplumun bu değerleri merkezine oturtan inşacı yaklaşım ile incelenmesi devlet-toplum-birey arasındaki ilişkisinin nasıl bir inşa süreci geçirdiğini ortaya koymak açısından da oldukça önemlidir.

Ayrıca Uluslararası İlişkilerin sosyal teorisi olan inşacılık sayesinde sosyal bir varlık olarak insanın ve oluşturduğu sosyal yapıların ulusal ve uluslararası ortama etkisinin göz ardı edilmesi engellenmektedir. Günümüzde sivil toplumdan gelen baskı ile toplumsal algılarda ve devlet davranışlarında yaşanan değişimin çok fazla örneği mevcuttur. Aktörlerin davranışlarını yönlendirmede etkili olan normların, aktörler arasından kurulan iletişim sonucu yeniden şekillenmesi bu değişimin bir başka nedenini oluşturmaktadır. Bu anlamda, AB'nin çeşitli yollar ile normlarını ilişki kurduğu ülkelere yaymaya çalışması ve öteki üzerinde bir değişime sebebiyet vermesi örnek olarak verilebilir.

“Konstrüktivistler bir toplumun kimliğinin diğer toplumlar ile arasındaki karşılıklı etkileşimler sonucu oluştuğunu savunur. Bu durumdan hareketle konstrüktivistler, yeni durumlar ve yeni çevreler ışığında yeni kimliklerin de oluşturulabileceğini ya da var olan kimliklerin yeniden tarif edilebileceklerini savunmaktadırlar.” (Akdemir, 2013: 13). Nitekim geliştirilmekte olan sivil toplum diyalogu aracılığıyla hedeflenenin AB sivil toplumu ve Türkiye sivil toplumu arasında böyle bir etkileşim ile kimliklerini ve birbirlerine yönelik algılarını yeniden inşa etmek olduğunu söyleyebiliriz.

Devlet çıkarının ve davranışlarının şekillenmesinin realist teoride yer bulduğu gibi güç olgusu ile sınırlı olmadığını, bunların güç temelli bu bakış açısının aksine kimlik, kültür gibi toplumsal unsurlar ve sosyal etkileşimlerin sonucunda oluştuğunu vurgulaması teoriyi oldukça farklı kılmaktadır. Ayrıca uluslararası sistemde tek aktör olarak devleti kabul eden teorilerin aksine devletin kimliğini oluşturan sosyal yapılara ve sivil toplum kuruluşlarına önem atfetmesi inşacılığı oldukça farklı kılmaktadır. Diğer bir deyişle, temel analiz birimi olarak sadece devlet ve bireyi kabul eden yaklaşımların aksine onları şekillendiren normatif unsurlara önem vererek onların anlam ve değerlerine odaklanmaktadır.

Normlar, doğruluğu ve uygunluğu genel olarak kabul gören davranış standartları olarak gerek ulusal gerekse uluslararası ortamda onları ihlal edenleri baskı altında bırakabileceği

gibi hesap vermesini de gerekli kılabilir. Normlar bu kadar önemli olarak görülürken, onları toplumda yayma ve içselleştirilmesini sağlama görevi ile yüklenen sivil toplum kuruluşlarının da teoride büyük yer tutması anlaşılır bir durumdur. Ayrıca normların çıkarları inşa edici özelliğe sahip olması bu normların yayılmasında etkili olan sivil toplum öğelerini ve işlevlerini daha önemli hale getirmektedir.

İnşacı yazarlardan Keck ve Sikkink, uluslararasılaşmayı başarmış olan normların ulusal aktörlerle iletişime girerek devletlerin politikalarını şekillendirmelerini ya da yerel aktivistlerin bu uluslararası normlar ve aktörler üzerinden baskı yolu ile devletlerini değişime zorlamalarını bumerang etkisi olarak adlandırmışlardır (Rumelili, 2014: 156). Bumerang etkisini açıklarken verilebilecek somut örneklerden biri, AB'nin Türkiye ile olan ilişkisinde çeşitli yollar, özellikle de STD aracılığıyla uluslararası alanda kabul görmüş olan değerlerini benimsetmeye ve yaygınlaştırmaya çalışmasıdır. Türkiye'deki STK'ların da aynı şekilde bu değerleri AB'den destek alarak toplum nezdinde benimsetmeye çalışması ve baskı oluşturarak devletin politikalarını değiştirmeye çalışması örnek olarak verilebilir. İnşacı yaklaşımın önermelerinden birinin devletlerin yayılan yeni fikirlere göre çıkarlarını yeniden şekillendirebileceğini vurgulaması bu varsayımı destekler niteliktedir. Diğer bir deyişle, devletlerin kimliğinin sabit olmadığını, dönüşebilir olduğunu iddia ederler, bu ise hem ulusal hem de uluslararası ortamdaki süreçlere paralel olarak devlet kimliğinin yeniden inşa edilip şekillenebilmesini mümkün kılar (Rumelili, 2014: 158). Bu noktada, AB uyum sürecinde yürütülen faaliyetlerin Türkiye'de devlet ve toplumun kimliğinde istenilen yönde bir dönüşümün sağlanabileceğine yönelik umutları arttırmaktadır.

Ayrıca devletlerin uluslararası alanda kabul gören norm ve kuralları sorgulamadan kabul etmesinin yolu sosyalleşme sürecinde bunları içselleştirmesinden geçmektedir (Rumelili, 2014: 160). AB ile gerek kamu ve özel sektörde gerekse sivil toplum alanında yaşanan yoğun temaslar sırasında bu tarz bir sosyalleşmenin gerçekleşerek bu alanlarda var olan kimliği dönüştürmesi beklenmektedir.

Sosyalleşme süreci inşacı teoride gitgide geniş bir yer kaplamaya başlamıştır ve üzerine yapılan araştırmaların en önemli sonuçlarından biri şu yönde olmuştur: devletlerin ilk başta stratejik hesaplarla sonuççuluk mantığı içinde norm ve kurallara uygun hareket

etmeyi seçtiğini, ancak zamanla oynadıkları rolleri benimseyerek bunların uygunluğuna inandıklarını göstermiştir (Rumelili, 2014: 161). Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerini yerine getirmesi, AB Müktesebatına uyum sağlamak için gerekli reformları yapıyor olması sonucunda üyeliğin gerçekleşmesi umulduğundan ötürü attığı adımlar olarak görülmektedir. Ancak sosyalleşme sürecinin kimlik ve çıkarları değişime uğratması artık bu şartların Türkiye toplumunun refahı için gerekli ve uygun görülmesini beraberinde getirmiştir. Ayrıca teorinin devletlerin doğru olanı yapmak uğruna çıkarlarına uygun olmayan hareketlerde bulunabileceğini varsayması, daha doğru bir ifade ile çıkarlarını bu yönde tanımlamaya yönelmesi rasyonel teorilerin açıklayamayacağı pek çok durumun bu teori kapsamında açıklanması için uygun çerçeveyi hazırlamıştır.

Teoriyi popüler hale getiren Wendt'e göre; kimliğe şekil veren toplumsal yapının paylaşılan bilgi, maddi kaynaklar ve pratik olmak üzere 3 temel unsuru bulunmaktadır (Arı, 2013:499). Bu üç temel unsuru, geliştirilen Sivil Toplum Diyalogu Programı'nda tespit edip incelemek mümkündür. Şöyle ki; bu program sürecinde aktörler arasında bilgi ve deneyimlerin paylaşılması en önemli aşamayı oluştururken, taraflarca özellikle AB tarafından verilen fonlar aracılığı ile maddi kaynağın sağlanması ve tüm bunların sonucunda bilgilerin pratiğe aktararak günlük hayatta benimsenmesi beklenmektedir. Diyalog süresince bu unsurların gerçekleşerek uygulamada ne kadar kendisine yer bulduğu ise ancak tez çalışması sonucunda ortaya konulabilecektir.

Teoriye göre, aktörlerin kimlik ve çıkarları toplumsal olarak inşa edilirken, uluslararası toplumda devletlerin kimliklerini ve davranışlarını şekillendirmekte etkilidir (Arı, 2013: 501). Türkiye'nin üyelik yolunda müzakereler süresince AB ile kurduğu yakın temasta belirli kimlikler edinmesi ve davranışlara yönelmesi teorinin bu önermesi ile açıklanabilir. Örneğin, 2004 yılında Yeni Dernekler Kanunu'nun kabul edilmesi ve derneklere tanınan özgürlük alanının genişletilmesi tıpkı diğer alanlarda yapılan reformlar gibi AB ile kurulan ilişkilerin ve uyum sağlama fikrinin bir sonucudur.

İnşacılığa göre, sosyal yapılar aktörlerin kimliğini oluştururken, aktörlerde davranışlarıyla bu yapıların değişimine neden olarak karşılıklı şekilde birbirlerini inşa ederler (Cicioğlu, 2013: 28). İnşacı anlayışta yer bulup sivil toplum diyalogunun önemini daha iyi anlamamıza fayda sağlayan kavramlardan biri de normların içselleştirilmesidir.

Cicioğlu'nun bu konuda önemli analizleri bulunan Checkel'den aktardığına göre, normların devlet dışı aktörler tarafından içselleştirmesi, karar alıcıları harekete geçirdiği gibi toplum üzerinde de baskı yaratmaktadır (Cicioğlu, 2013: 33).

Tezde ele alınan sivil toplum diyalogunun AB tarafından ortaya konan normların iç alana yayılıp benimsenmesinde ve uygulamaya geçilmesinde devlet dışı aktörlerin rolüne odaklanıyor olması, bu analizin Checkel'in yaklaşımına güzel bir örnek teşkil edeceği söylenebilir.

Genel hatları ile ele alınan inşacı teorinin özelliklerinin sivil toplumu ve sivil toplum diyalogunu analiz etmede uygun çerçeveyi çizdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Geliştirilen diyalog süresince karşılıklı etkileşim, kimlik ve çıkarları yeniden inşa etme, toplumsal olgu ve aktörler söz konusu olduğundan bu konuyu inşacı teori çerçevesinde ele almak adeta bir mecburiyet haline gelmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA VE TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM

Türkiye’de ve Avrupa Birliği’nde sivil toplum kavramının tanımı, kapsamı, özellik ve işlevleri ile nasıl ele alındığını, hangi tarihsel süreçlerden geçtiğini incelemek, tezin sonraki bölümlerinde yapılan tespitlerin daha iyi anlaşılabilmesi için gereklidir. Böylece Türkiye’de sivil toplumun eksik kalan ve geliştirilmesi gereken yönlerinin tespit edilmesi kolaylaşacak ve geliştirilen sivil toplum diyalogunun önemi daha net anlaşılacaktır.

Keyman’a göre Türkiye’nin toplumsal oluşumu, birbirini takip eden ve kesişen dört süreç ile tanımlanabilmektedir (2013: 4);

- i. 1923- Bugün: Modernleşme
- ii. 1950- Bugün: Demokratikleşme
- iii. 1980- Bugün: Küreselleşme
- iv. 2000- Bugün: Avrupalılaşma

Türkiye’de sivil toplum olgusunun gelişimi incelenirken kuşkusuz siyasal, toplumsal, kültürel, ekonomik yapılar göz önünde bulundurularak ve bu tarihsel süreçler içinde izlediği seyir incelenmelidir. Fakat konuyu bu şekilde ele almak bu tez çalışmasının alanını çok fazla genişleteceğinden ötürü sivil toplum olgusunun canlandığı ve yükselişe geçtiği dönemi (1980 sonrası) daha detaylı incelemenin uygun olacağı düşünülmüştür.

Sivil toplumu geliştirmenin bir devlet politikası olarak öneminin kavranması ve doğru şekilde ele alınması ise ancak 2000 sonrası dönemde gerçekleşmiştir. Fakat söz konusu döneme ‘Türkiye-AB İlişkileri Kapsamında Sivil Toplum’ konusunun ele alındığı bölümde detaylı şekilde yer vermek uygun görülmüştür.

Avrupa’da sivil toplum olgusu incelenirken ise kısa bir tarihsel analizinin ardından ağırlıklı olarak AB kapsamında ne şekilde ele alındığı, özelliklerinin ve işlevlerinin ne olduğu üzerinde durulmaktadır. Çünkü Sivil toplum kavramına kavramsal bir çerçeve getirdiğimiz ilk bölümde kavramın tarihsel gelişimine yer verilirken önemli bir bölümünün Batı da yaşanan değişim ve dönüşümlerin sonucunda geliştiğine

değınilmiştir. Bu sebeple tekrara düşmemek için Avrupa’da sivil toplum olgusu incelenirken tarihsel kökenine ve geçirdiğı aşamalara kısaca yer verip, AB kapsamında sivil toplumun ele alınması uygun görülmüştür.

2.1. Türkiye’de Sivil Toplum

Türkiye’de sivil toplum olgusunun incelendiğı bu bölümün ilk kısmında, Türkiye tarihinde sivil toplumun hangi aşamalardan geçtiğı, kavramın ne şekilde anlam bulduğı, kapsamının ve özelliklerinin ne olduğı üzerinde durulmaktadır. İkinci kısımda ise, Türkiye’de STK’ların genel bir profilini gözler önüne serilebilmek için önemli araştırma raporlarına dayanarak bir değerlendirme yapılmaktadır.

2.1.1. Türkiye’de Sivil Toplumun Tarihsel Gelişimi

Türkiye’nin kendine özgü koşullarına ve tarihsel arka planına göre sivil toplumun ayrı bir tanımlaması ve değerlendirilmesi yapılmalıdır. Sivil toplumun tarihsel gelişimine paralel olarak içeriğinin karmaşıklaşması ve net bir tanımının yapılamaz hale gelmesi Türkiye için de geçerliliğini korumaktadır.

Türkiye’de sivil toplumun gelişimi toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel koşullara bağılı olarak Batı’dan farklı bir seyir izlemiş, hatta askeri darbelerin toplum üzerindeki etkisinin bir yansıması olarak ‘askeri olanın zıttı’ olarak günlük dilde anlam kazanmıştır. Sivil Toplum kavramının Türkiye’de askeri olanın karşıtı olarak algılanması, Batı’da yerleşen ve şehir adabına karşılık gelen anlamından çok farklı bir anlam ifade etmesine neden olmuştur. Toplumumuzda sivil toplumun yerleşmesinin ve gelişmesinin toplumsal ve siyasal hayata yapacağı katkıdan çok kendisinin önemsenmesi de onu batı tipi olmaktan oldukça uzaklaştırmıştır (Ercan, 2002: 71). Bu nedenle, sivil toplum olgusunun tarihini ve kapsamını Türkiye özelinde incelemek gerekmektedir.

Türkiye’de sivil toplumun tarihini incelerken Osmanlı dönemindeki hayır kurumları, vakıflar, localar gibi oluşumları ele alarak oldukça eskiye dayandırmak mümkün iken, kavramı modern içeriğı ile ele almamız durumunda başlangıç tarihinin oldukça kısaldığını, hatta 1980 sonrası döneme tekabül ettiğini söyleyebiliriz. Sivil toplumun gelişmiş ülkelerdeki gibi bir işleyiş ve anlam kazanmaya başlaması ise 2000 sonrasında

gerçekleşmiştir. Bu nedenle Türkiye’de sivil toplum olgusunun modern içeriği ile anlam bulması ve yerleşmesi oldukça yeni bir olgudur.

Osmanlı’daki sivil toplum yapılanmaları kavramın bugünkü modern tanımına denk gelmese de çalışmalarda genellikle temel oluşturması için yer verildiği görülmektedir. Çalışmalarda ağırlıklı biçimde Osmanlı dönemindeki esnaf locaları, ahi teşkilatları, vakıflar, köy meclisleri ve tarikatlar, Türk toplumunun kendine has olarak gelişen ve sivil toplumu andıran yapıları olarak ele alınmaktadır. Osmanlı’da var olan bu sivil toplum benzeri yapılanmalar devletin yanında yer almışlar ve Batı’daki muadillerinin aksine değişimin değil, toplumun devletin tebaası olarak yeniden ve aynen üretilmesinin aracı olmuşlardır (Aktar, 2008: 100). Osmanlı modernleşme hareketlerinin başını çeken elit kesim de toplumsal değişimi toplum tabanlı bir hareket ile değil, devlet eliyle gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Bu dönemde sivil toplumun günümüzdeki yapısına zemin hazırlayacak gelişmeler de yaşanmış, 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanı ve Kanuni Esasi ile birlikte cemiyetleri düzenleyen, toplantı yapma, basın hürriyeti, grev hakkı gibi onları yakından ilgilendiren yasalar çıkarılmış, 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu ile ise ilk kez kanuni dayanak oluşturulmuştur (Akçeşme, 2013:211). Ancak Osmanlı’dan miras kalan siyasi yapı ve siyasal kültür, genel olarak güçlü devlet geleneğini ve devlete bağımlı sivil toplum yapısını yerleştirdiğinden Batı’dan oldukça farklı bir görünüm oluşturmuştur. Batı Avrupa’da görülen devlet karşısında hak ve özgürlüklere sahip olan vatandaşlık anlayışı, ülkemizde haklardan daha çok sorumluluklara sahip olmak ile sınırlı kalmıştır. Ayrıca vatandaşlar için başlangıç ve bitiş noktası her zaman devlet olmuş, sivil toplum gibi bir korunak söz konusu olamamıştır (Çaha, 2012: 191).

Cumhuriyetin ilanından sonra ulus devlet inşa etme sürecinde uygulanan türdeşleştirme/tek tipleştirme politikasının etkisiyle sivil toplumun gelişmesi mümkün olmamış, hatta bu dönemde çok partili sisteme bile geçilememiştir. Cumhuriyet ile beraber yeni bir boyut kazanan toplumsal ilişkiler, anayasa başta olmak üzere Batı’dan alınan Medeni Kanun ve Ceza Kanunu ile beraber sivil toplumun oluşumu için ileri düzeyde olmasa da uygun bir ortam hazırlamış, ancak özerk bir alan yaratamamıştır.

1938 Cemiyetler Kanunu ile izne tabi kılınan dernek kurma işlemi, 1949 yılında yapılan değişiklik ile ilk kez idareden bağımsız dernek kurulmasına imkân tanınmıştır. Çok partili dönemde sivil toplum unsurları siyasal alanda yerini almaya başlamış olsa da sivil toplum fikri zayıf kalmıştır. Toplum ve devlet arasındaki köprü görevini sivil toplum değil, siyasal partiler oluşturmuştur (Çaha, 2012: 229).

1960 darbesinin hemen ardından Anayasanın hazırlanması için oluşturulan mecliste sivil toplum temsilcilerine yer verilmesi, hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması vaadedilen özgürlük ortamını sağlamıştır. 1961 Anayasası demokrasi, çoğulculuk ve katılımı vurgulayarak, örgütlenme özgürlüğüne zemin hazırlamış ve sivil toplum için özerk bir alan yaratmaya çalışmış, fakat 1971 Muhtırası ile bu ortam sekteye uğramıştır (Sarıalioğlu,2010: 39). 1971 Muhtırası sonrası yapılan yasa ve anayasa değişiklikleri ile geniş sınırlamalar yeniden getirilmiştir. 1973 yılında Dernekler Kanunu'nda da değişiklikler yapılarak kısıtlamalar arttırılmıştır. Hatta 1980 darbesinden sonra yapılan 1982 Anayasası daha kısıtlayıcı ve yasaklayıcı hükümler içermiştir.

Darbelerin toplum yapısındaki en büyük etkisi demokrasiyi sekteye uğratması ve devleti bireye karşı güçlü kılması olmuştur. 1945-1980 arası üç darbenin yaşandığı ve güçlü devlet geleneğinin devam ettiği yıllar, 1980 sonrası yerini sivil toplumun canlanışına ve STK'ların kurulmaya başladığı döneme bırakmıştır. Bu yıllardan itibaren sivil toplum 1980 öncesindeki tüm özlemlerin giderilmesi için bir çıkış yolu olarak görülmüş ve böylece sivil topluma çok sesli toplum, askeri olmayan toplum, çoğulcu toplum, demokratik toplum, özgürlükçü- eşitlikçi toplum gibi anlamlar yüklenmiştir (Sarıalioğlu, 2010: 47).

1980 öncesinde sivil toplum siyasal alanın baskısı altında yeşermeye fırsat dahi bulamazken, 1980 sonrasında toplum eksenli modernliğe geçişte önemli bir basamak olarak görülmeye başlanmıştır (Göle,2007:526). Ancak Sivil toplumun var olabilmesi ve gelişebilmesi devletten ayrışabilen bireysellik bilinci yüksek toplulukların varlığı ile mümkündür (Çaha, 2012: 11). Ayrıca hukukun üstünlüğü ilkesi ile devletin sınırlandırıldığı ve kendi hak ve hürriyetlerini her şeyin üstünde tutan liberal siyasal kültüre sahip olan bireylerin oluşturduğu toplumlarda sivil toplumun gelişebileceği vurgulanmaktadır (Çaha, 2012: 12). Zaten siyasal liberalizmde toplumsal aktörlerin

çeşitlenmesi ve örgütlenme özgürlüğüne sahip olarak siyaset süreçlerine çeşitli yollar ile katılım sağlamaları bir gereklilik olarak görülmektedir (Doğan, 2006: 36).

1980’li yıllardan itibaren bilgi toplumu araçları sayesinde toplumumuzun dünya ile daha fazla tanışma ve iletişim kurma imkânına sahip olması, böyle bir liberal siyasal kültürün ve sivil toplumun ayak seslerinin Türkiye’de de duyulmaya başlamasına yol açmıştır. Bu yıllarda sivil toplumun özellikle aydınlar tarafından Türkiye’de bulunmayan ancak olması gereken bir toplum projesi biçiminde görülmesi söz konusu olmuştur (Çaha, 2013: 70).

Bu yıllardan itibaren birey devlet için midir yoksa devlet birey için midir tartışması toplumun her kesiminin ilgisini çekerek sivilleşme kendisini iyice hissettirir hale gelmiştir. Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye’de sivil toplum algısı ve alanının gelişmesi açısından yeni bir inşa süreci başlamıştır. Aynı zamanda 24 Ocak kararları ile beraber ekonomik alanda özelleştirmelerin ve serbest piyasa anlayışının benimsenmesi de toplumsal ve siyasal alanda bu anlayışı destekleyecek adımların atılmasını ve liberal değerlerin yükselişe geçmesini gerekli kılmıştır. 1983-1993 yılları arasında Başbakanlık ve ardından Cumhurbaşkanlığı görevleri ile liderlik yapan T. Özal’ın politikalarının sivil toplumun gelişmesinde önemli etkisinin bulunduğu kabul edilmektedir. Bu durum, Osmanlı’dan miras kalan, toplumu tebaa olarak gören bir siyasal kültür anlayışının ve geleneksel devlet yapılanmasının değişimini tetikleyerek, devlet ve toplum arasında var olan ilişkilerde yumuşamaya gidilmesine, sivil toplum öğelerinin yaygınlaşmasına uygun zemini hazırlamıştır.

1980 darbesinden sonra devlet-toplum ilişkilerinin nasıl olması gerektiğinin tartışılmaya başlanması (Sarıbay, 2007: 548), daha önce tartışılması dahi mümkün olmayan ordunun toplumdaki yerinin ne olması gerektiğinin sorgulanması, aydınların devlet ile olan bağını giderek koparmaya başlaması (Çaha, 2012: 240) Türkiye’de sivilleşmenin kapısını aralayan gelişmelerden yalnızca birkaçıdır. Ayrıca devletin gücüne karşı bireyi koruyabilecek sivil toplum mekanizmasının olmayışının demokrasi açısından önemli bir eksiklik olduğu gerçeği toplum tarafından kabul görmeye başlamıştır. Sivil toplumun var olabilmesi için ise demokrasi ve çoğulculuk kadar aktörler arası uzlaşma ortamının bulunması gerektiği de bir ön şart olarak kabul edilmiştir.

Dünya çapında olduğu gibi Türkiye’de de ekonomik anlamda liberalizm yükselirken getirdiği kapitalist düzen henüz gelişmekte olan ülkemiz için toplumsal anlamda ağır sonuçlar doğurduğundan çevrecilik, cinsiyet eşitliği, çocuk işçiliği gibi belirli konular etrafında bireylerin sivil toplum alanında bir araya gelip çözümler araması her zamankinden daha önemli hale gelmiştir. Bu doğrultuda liberalizmin siyasal alanda yükselmesi ve beraberinde çevre, kadın hakları, azınlık hakları gibi konuları gündeme getirmesi ile sivil toplumun canlanmasının paralel bir seyir izlemesinin birbirinden bağımsız olmadığı söylenebilir. Ayrıca bu değerlerin inşacı teoride normatif unsurlar olarak benimsenmesi ve ön plana çıkartılması, bu değerleri yayma görevinin de sivil topluma verilmesi kuramsal alanda önemli bir eksikliği gidermiştir.

Ayrıca Çaha’nın liberalizmin sivil toplumun gelişimini kolaylaştırırken, sivil toplumun da liberal değerlerin yayılmasını sağlayarak bu iki olgunun birbirlerini tamamladıklarını dile getirmesi (2013: 78) bu argümanımızı destekler niteliktedir. Türkiye’nin demokratikleşebilmesinin yolu devlet ile toplum arasında demokratik bir bağ ile oluşturabilecek daha liberal ve sivil bir vatandaşlık anlayışının ortaya konulması ile mümkündür (Keyman& İçduygu, 2009: 11).

Ancak Türkiye’de liberalizm ekonomik alanda benimsenip gelişirken, bireycilik anlayışının batıdaki gibi yer bulup benimsenememiş olması nedeniyle siyasal anlamda gelişmesi o kadar kolay olmamıştır ve hep eksik kalmıştır (Göle, 1992:522). Kuşkusuz bu eksikliğin temelini oluşturan ve Türkiye’nin Osmanlı’dan miras aldığı devlete ‘kutsal ve baba’ rolünü veren siyasal kültür anlayışı, 1980’lerden itibaren yerini devletin küçültülmesi ve birey için var olması gerektiği anlayışına bırakmıştır. Küreselleşme ile yükselen ve yerleşen yeni değerlerin etkisiyle devlet eğitim, sağlık, sosyal hizmetler gibi pek çok alan bazı hizmetlerini STK’lara devretmiştir.

Tek tipleştirici zihniyetten, farklılıklara açık bir toplumsal ortama dönüş yolunda canlı, dinamik bir sivil toplumun varlığı ve onu kamusal alanda destekleyici reformların yapılması Türkiye toplumu için büyük bir kazanım olarak görülmüştür. Bu anlayış doğrultusunda küreselleşmenin en büyük getirilerinden biri olarak karşımıza çıkan bilgi toplumu, vatandaş taleplerinden ve sivil inisiyatiflerden beslenerek devleti bir araç haline dönüştürme çabası içine girmiştir (Çaha, 2013: 89). Bu çaba, sivil toplumun

popülerliğinin artması ve niceliksel anlamda görünürlük kazanması ile sonuçlanmıştır. Ancak sivil toplumun küresel bir aktör olarak kabul görmesi ve niteliksel olarak da gelişimini tamamlaması birden bire gerçekleşmeyecek kadar zordur ve zamanla inşa edilmesi gerekmektedir. İnşacı teori perspektifinden bakıldığında da, sivil toplumun küresel bir aktör olarak inşası ancak zaman içinde yapı-aktör etkileşimlerinin bir sonucu olarak gerçekleşebilecektir.

Keyman'ın şu sözlerine yer vermek küresel aktör olarak sivil toplumun önemini anlatmakta adeta özet niteliğinde olacaktır: "...sivil toplum, toplumsal değişimin önemli bir düşünsel alanıdır yani sivil toplumdan konuşmak, toplumsal değişimin çok önemli bir alanından konuşmaktır ve aynı zamanda sivil toplum küreselleşmenin demokratikleşmesi ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın da önemli bir aktörü olarak görülmektedir." (Keyman, 2005:15). Aktör olarak sivil toplum unsurlarının kabul görmesi ve yürüttüğü faaliyetler ile yapıyı istediği yönde değiştirebilmesi, bu değişimden kaçınılmaz olarak kendisinin de etkilenecek olması yine inşacı teori ile açıklanabilecek bir olgudur.

1992'de Rio'da düzenlenen 1400 gönüllü kuruluşun katıldığı BM Konferansı, çok sayıda sivil toplum örgütünün katıldığı 1993 Viyana İnsan Hakları Konferansı, 1995 Pekin Dünya Kadınlar Konferansı, 1996 İstanbul Habitat Konferansı II (Köse, 2003: 17) sivil toplumun küresel aktör olarak kabul görmesinde önemli rol oynamıştır. Özellikle İstanbul'da düzenlenen Habitat Konferansı Türkiye sivil toplumunu oldukça olumlu yönde etkilemiştir. Bu Konferans ilk kez STK ifadesinin resmi olarak kullanılması ve dünyadaki diğer STK'lar ile bir araya gelme olanağı yaratması açısından önemlidir (Tekeli& Ayas& Örnek, 2013:139).

İlginçtir ki, Türkiye'de sivil toplumun gelişimini olumlu yönde etkileyen olaylardan biri de 1999 Marmara Depremidir. Deprem sonrasında arama kurtarma ve afetten etkilenen halka yardım götürüp yaralarını sarmada devlet kurumlarının tek başına yeterli olmayışı sivil toplumun önemli bir aktör olarak var olması gerektiğini adeta kanıtlamıştır.

1980 sonrası bu şekilde aşama aşama gelişen ve sesini duyuran sivil toplum önemli işlevsel sonuçlar kaydederken, 2000 sonrası AB uyum sürecinde gerek Kopenhag Kriterleri'ne gerekse AB Müktesebatına uyum sağlamak adına yapılan reformlar ile

dönüşümünü pekiştirmiş ve hızlandırmıştır. Böylece sivil toplum üzerinde en etkili olan üçüncü gelişme hala devam etmekte olan AB ile uyum süreci olmuştur.

Türkiye’de sivil toplumun küresel aktör olarak algılanması ve niteliksel olarak dönüşmeye başlaması ancak 2000 sonrasında mümkün olabilmiştir. Sivil toplumun sorunları çözmeye etkili bir aktör olarak ele alınması da yine bu tarihten sonra söz konusu olabilmiştir. Çünkü sivil toplumun bu işlevi kazanabilmesi için 1980’li yıllardan başlayarak 2000’li yıllara kadar bahsettiğimiz aşamalardan geçerek kendini ve toplumu bu sürece hazırlaması gerekmiştir. Bu hazırlık sürecini inşacılık teorisi kapsamında, yapı-aktör etkileşimindeki bir inşa süreci olarak tanımlayabilmemiz de mümkündür.

Devlet merkezli politikalardan, toplum ve birey merkezli politikalara doğru yöneldikçe, yetkili aktörlerin de değiştiğini ve sayılarını arttırdığını görmekteyiz. Ancak 1980’li yıllardan günümüze kadar çeşitli dinamiklerin etkisi ile gelişmekte olan sivil toplum hala siyasal kültüre yerleşmiş olan ve toplumsal yapıyı derinden etkileyen anlayış nedeni ile istenilen düzeye ulaşamamıştır. Kısacası, Türkiye’de sivil toplumun dar bir alana sıkışıp kalmasının ve çeşitli engellerle karşılaşmasının çok çeşitli tarihsel nedenleri mevcuttur (Biber, 2009: 35).

Türkiye’de modernleşme ve demokratikleşme sürecinde sivil toplum kavramının devletten özerk bir alan olarak var olması gerektiği vurgulanmaya başlamıştır (Keyman, 2006: 65). Bu sayede, yaşanan dönüşüm sürecinde sivil toplum önemli ve dinamik bir aktör olarak ortaya çıkarken aynı zamanda kendisinin de bu dönemde önemli bir dönüm noktasında olduğunu söyleyebiliriz. Diğer bir ifadeyle, Sivil toplum yaşanan gelişmelere paralel olarak gelişip dönüşürken, aynı şekilde toplumun gelişmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü sivil toplumun nicel ve nitel olarak kendini geliştirmesi toplumun değişimini ve sorunlara çözüm bulmasını hızlandırmaktadır.

1990’lı yılların sonuna gelindiğinde artık yaşanan tüm gelişmeler neticesinde Türkiye’de yerleşmiş olan devlet-toplum ilişkisinin ve vatandaşlık anlayışının sorgulandığı ve krize girdiği düşünülmektedir (Keyman& İçduygu, 2009: 12). Ayrıca bu yıllardan itibaren AB’nin Türkiye’de üretilen projelere destek vermesi STK’ların kendilerini ve toplumu geliştirmelerine, faaliyetlerini arttırmalarına olanak tanımıştır (Tutar& Erkan, 2012: 457).

Türkiye’de Avrupa ile benzer bir sivil toplum anlayışının yerleşmesi demokrasiye sağladığı katkı yanında, AB’ne üyelik yolunda uyumu kolaylaştıracağı için daha önemli hale gelmiştir.

2.1.2. Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Genel Görünümü

Türkiye’de STK’ların genel bir profilini çıkartmak için TÜSEV’in kapsamlı araştırmalar sonucunda yayınladığı ve Türkiye’de sivil toplum üzerine çok önemli bulguları içeren raporları başta olmak üzere diğer önemli araştırma raporlarına değinmek yerinde olacaktır.

Öncelikle Türkiye’de sivil toplum örgütü kapsamında; dernekler, vakıflar, sendikalar, konfederasyonlar, meslek örgütleri, işveren kuruluşları, birlikler, odalar, kooperatifler, borsa ve baroların sayılabileceğini belirtmemiz gerekmektedir. En yaygın görünen şekli ise dernekler ve vakıflardır. Ülkemizde İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı’nın Mart 2018 verilerine göre toplam 112,380 faal dernek⁸, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün 2016 verilerine göre 5.451 adet vakıf bulunmaktadır.⁹ Yıllara göre dernek ve vakıf sayıları incelendiğinde ise 2000 sonrası sayılarda artış gözlemlendiği dikkat çekmektedir. Türkiye’de etkili ve başarılı olan başlıca STK’lar; TUSİAD, MÜSİAD, TESEV, TEMA, TEV, TOBB, İSO, İTO vd. şeklinde sıralanabilmektedir.

Ülkemizde genellikle STK’lar insan hakları, demokrasi, yoksulluğun giderilmesi, sağlık, eğitim, kültür, çevre hizmetleri, etnik ve dini değerleri teşvik, mesleki grupları bir araya getirme, cami ve okul kurma gibi çok çeşitli alanlarda faaliyet yürütmektedirler (Öztürk& Şahin, 2008: 24). %11,7 üyelik oranıyla eğitim, kültür, sanat alanında çalışan STK’lar en yüksek üyelik oranına sahip olanlarıdır (TÜSEV, 2006: 47).

Aynı zamanda Türkiye’de STK’ların eğitim, sağlık, çevre, sosyal yardımlaşma, cinsiyet eşitliği, göç, AB politikaları gibi çok önemli konularda da aktif faaliyetler içinde olduklarını ve umut verici projelere imza attıklarını söyleyebiliriz. Özellikle son yıllarda aktif yapıları ile kadın çalışmaları yapan STK’lar en etkin ve yaygın olarak görülen

⁸T.C. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, <https://www.dernekle.gov.tr/>

⁹ Vakıflar ile ilgili detaylı bilgiye Vakıflar Genel Müdürlüğü 2016 yılı faaliyet raporundan ulaşabilirsiniz. <http://www.vgm.gov.tr/db/dosyalar/webicerik337.PDF>

örgütlenmeler arasındadır. Ayrıca STK'ların yoksullukla mücadele, cinsiyet eşitliğini ve çevresel sürdürülebilirliği sağlamaya yönelik faaliyetlerinin daha görünür ve başarılı olduğu da kabul edilmektedir.

STEP Raporu araştırma verileri, Türkiye'de STK'ların işsizlik, yoksulluk, eğitim, yolsuzluk, sağlık gibi temel toplumsal sorunlara da cevap vermede sınırlı ancak önemli rol oynadıklarını ortaya koymuştur (2006: 106). Buna rağmen Türkiye'de yönetimde söz sahibi olanların genellikle STK'ları siyasete dâhil etme konusunda isteksiz olmaları STK'ların karşılaştığı en büyük engellerden biridir (Doğan, 2006: 43). Devlet ile STK'lar arası ilişkileri normalleştirme çabasında her iki taraf da sancılı bir dönemden geçmektedir. Bir yanda uygulamaları izlemesi gereken ama devlete eleştiri getirmekten çekinen STK'lar, bir yanda ise STK'lar ile olan ilişkisini iyileştirme çabasında olan ama gerekli adımları atmakta isteksiz devlet bulunmaktadır.

Devletin bir yandan demokratikleşme ve modernleşme adına sivil toplumun gelişimini desteklemesi diğer yandan ise sivil toplumun kendisine bağlı bir şekilde faaliyetlerini yürütmesini istemesi karşılaşılan çelişkilerden biridir. Türkiye'de aşılması gereken sorunlardan biri de devlet, birey ve STK'lar arasında hissedilen güven sorunudur.

STEP Türkiye Ülke Raporu'nun bulgularına göre; Yeni Dernekler Kanunu ile devlet-sivil toplum ilişkilerinde olumlu anlamda bir süreç başlasa da, devletin STK'lar üzerinde hala aşırı kontrol sağlama çabası ve yasaları uygulamaya geçirmede isteksiz olması, atılan adımların yetersiz kalmasına neden olmaktadır (2011: 16). Bunun yanında, STEP Raporu kapsamında yapılan araştırmalara göre; Türkiye'de sivil toplum alanı vatandaş katılımı, örgütsel hareketlilik ve kaynaklar açısından sınırlı ve zayıf bir görüntü çizmektedir (2006: 45). *Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar Ve Sosyal Adalet Raporu*'nda STK'lara katılımın az olmasının nedenleri; insanların yeterli ekonomik güce sahip olmayışı (%23), STK faaliyetlerine ilgi duyulmaması (%15), çevrelerinde bu faaliyetlere katılımın az olması (%16) şeklinde sıralanmıştır (TÜSEV, 2006: 47).

Birlikte hareket etme kültürünün olmayışı ve güven eksikliği de Türkiye'de sivil topluma katılımı zorlaştırmakta ve sivil toplumun karşılaştığı en büyük sorunlardan biri haline gelmektedir (TRA2 Bölgesi Raporu, 2013: 10). Ayrıca toplumda sivil bilincin yeterince

yerleşmemiş olması, gönüllü bulma konusunda STK'ların ciddi problemler yaşamasına ve dar bir çevrede faaliyetlerini yürütmelerine sebep olmaktadır. Türkiye'de STK'lara üyeliğin az olması ile çelişkili olacak şekilde, bu rapordaki verilere göre, her iki kişiden biri STK'ların sorunların çözümünde etkili olacağını düşünmektedir. TÜSEV'in 2005 yılında yayınladığı Hayır Severlik Raporuna göre ise; Türk toplumunda kültürünün bir yansıması olarak partizan siyasi hareketlere katılım düşük iken, katılım sağlamanın en yaygın yolu hayır kurumlarına bağışta bulunma yoluyla gerçekleşmektedir (46).

Türkiye'de STK'ların karşılaştığı sorunlardan bir diğeri ise; toplumsal kesimlerin sivil toplum alanındaki temsilleri eşit olmadığı gibi bu alana en çok ihtiyacı olan dezavantajlı grupların (yoksullar, azınlıklar, kadınlar vs.) diğer alanlarda olduğu gibi bu alanda da daha az temsil edilmeleri ve söz sahibi olmalarıdır.

Ayrıca STK'lar nicel ve nitel anlamda ilerleme kaydederken, bu gelişmenin alt yapı ve teknik olarak desteklenmesi gerekmektedir. Ancak son yıllarda bu konuda çokça girişim olsa da özellikle kırsal kesimlerde arzın talebi karşılamada yetersiz kalması, alt yapının hala sınırlı kaldığı STEP anket çalışmasında ortaya çıkmıştır (TÜSEV, 2006: 55). STK'lar arası iletişim ve işbirliğinin kısıtlı olması nedeniyle bilgi paylaşımı ve yardımlaşmanın sınırlı sayıda kalması da yine sivil toplumun gelişebilmesinin önündeki en büyük engellerden biridir.

Türkiye'nin siyasal kültüründe devletin sivil toplumu kontrol altında tutması ve sınırlandırması olağan karşılanırken, sivil toplumun devlete eleştiri getirmesi kabullenilmesi zor bir durumdur. Toplumsal yapıda yaşanan değişimler siyasi partilerin sivil topluma bakış açısını olumlu yönde değiştirirse de hala katkıları sınırlıdır (TÜSEV, 2006: 63).

Son yıllarda sivil topluma karşı değişen tutumu inkâr etmek güç olsa da vergi mevzuatının da STK'ları destekler nitelikte olmadığı bilinen bir durumdur. Hatta STK'lara yönelik sağlanan istisnalardan yararlanabilmenin koşulu olan 'kamu yararına çalışan' ifadesinin net bir karşılığının olmaması, bu statüyü elde etmeyi ve muafiyetlerinden yararlanmayı oldukça zorlaştırmaktadır.

Toplum genelinde hoşgörü seviyesinin düşük olması STK'ların azınlıklar konusuna eğilmesini zorlaştırmakta ve bazı faaliyetlerini kısıtlamaktadır. Ayrıca toplumun benimsemiş olduğu bazı değerleri değiştirmeye yönelik faaliyette bulunan STK'lar kolaylıkla devlet karşıtı ve marjinal olarak nitelendirilebilmektedir (TÜSEV, 2006: 94).

Üstelik sivil toplumun kendini geliştirmesinin önündeki engeller bunlarla sınırlı değildir. CIVICUS tarafından sivil toplumun işleyişini etkileyebilecek olan sekiz sosyo-ekonomik koşul şu şekilde sıralanmıştır (TÜSEV, 2006;68);

1. Yoksulluğun yaygınlığı
2. Silahlı çatışmalar
3. Etnik veya dini gerilim
4. Büyük ekonomik kriz
5. Doğal afetlerden etkilenen nüfus oranı
6. Sosyo- ekonomik koşullardaki eşitsizlik
7. Düşük-okur yazarlık oranı
8. Bilgi teknolojisi alt yapısı yetersizliği

Bu koşullar göz önünde bulundurularak Türkiye için bir değerlendirme yapıldığında; çeşitli uluslararası araştırmalar ve raporlar göz önünde bulundurularak silahlı çatışma ve etnik/ dini gerilim gibi olumsuz koşulların ülkede mevcut olmasının yanında, sosyo-ekonomik koşulların ve yoksulluğun da önemli birer engel olarak yer aldığı dile getirilmiştir (TÜSEV, 2006: 69).

Anayasamızın 33. Maddesi dernek kurma hürriyetini düzenler ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile uyumludur (TÜSEV, 2011: 9). Ayrıca Türkiye'de düşünce ve ifade özgürlüğü anayasada güvence altına alınmasına ve uluslararası anlaşmalara taraf olunmasına rağmen uygulamada sıkıntılar ve ihlaller yaşanabilmektedir. Bu hususta çalışan STK'lara ve etkilerini arttırmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca farklı dönemlerde çeşitli araştırmalar için yapılan medya taramaları STK'ların medyayı etkin bir şekilde kullanmamakta olduğunu medyanın da sivil topluma gereken önceliği tanımadığını göstermektedir.

STEP Raporu kapsamında yapılan araştırmaların ortaya koyduğu en önemli gerçeklerden biri, toplum tarafından sivil toplumun faaliyetlerini ve rolünü arttırmasının topluma yararlı olacağının dűřünölmesidir. Bu durum gelecekte vatandaşların sivil topluma daha fazla destek verebileceklerini dűřündürmektedir (TÜSEV, 2006: 117).

YADA, 2010-2014 yılları arasında geekleştirdiği ya da katkı sağladığı araştırmaların raporlarından faydalanarak Verilerle Sivil Toplum Kuruluşları Raporu'nu yayınlamıştır. Dolayısıyla, bu rapor sayesinde Türkiye'de STK'ların sayısal verilere dayanan genel görünümü hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Raporda yer bulan bu verilerden en önemlilerine yer vermenin yerinde olacağı dűřünölmüřtür.

Öncelikle Türkiye'de cinsiyet eşitsizliği sivil toplum alanında da etkisini göstermekte, STK üyelerinin ve yöneticilerinin çoğunluğu erkeklerden oluşmaktadır ve ancak ağırlıklı olarak eğitim seviyesi yüksek kadınların katılım sağlayabildiği ortaya konulmuştur (YADA, 2015: 78). Raporda Türkiye'de sivil toplum sektöründeki yönetici profiline; orta eğitimli, orta yaş ve üzeri erkeklerden oluştuğu belirtilmektedir (2015: 83). Yine aynı raporda bölgesel eşitsizliğin de sivil toplum alanında gözlemlendiği, Marmara bölgesinde ve metropollerde sivil toplum faaliyetlerinin, kırsal kesimlere ve Doğu Anadolu bölgesine göre epey yoğun olduğu görölmektedir (YADA, 2015: 53).

YADA'nın 2014 yılında kent merkezlerinde geekleştirdiği araştırmada bir dernek ya da vakıfa üyelik oranları düşük olduğu gibi yakın gelecekte bir STK'ya üye olmayı dűřünmediėini belirtenlerin oranının %85 çıkması, sivil topluma önemli bir ilgi eksikliği olduğunun göstergesidir (YADA, 2015: 60). Ayrıca araştırma kapsamında elde edilen önemli verilerden biri, Türkiye için genç nüfus önemli bir avantaj olmasına rağmen STK üyeliği ve etkinliklere katılma oranının 18-30 yař arasındaki nüfusta %13,8 oranında kalmasıdır.

Türkiye'de STK'lara destek sağlayan mekanizmalara baktığımızda ise, bakanlıklara bağlı İşKUR, SODES, Ulusal Ajanslar, Kalkınma Ajansları ile AB ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası kuruluşların en çok fon kaynağı sağlayan kurumlar olduğu karşımıza çıkmaktadır (YADA, 2016: 95).

Son yıllarda AB gibi uluslararası kuruluşların fonlarını aktarmak için çevre illeri ve projelerini desteklemesi bu illerde proje üretimini ve fonlardan yararlanma oranını arttırmıştır (YADA, 2016: 94). Bu durum, Türkiye’de sivil toplum olgusunu incelerken altını çizdiğimiz bölgeler arası eşitsizlik sorununun giderilmesi için oldukça önemli bir yaklaşımdır.

STK’ların mali destek bulması onlar için hayati öneme sahip olduğundan, son zamanlarda AB tarafından sağlanan hibe desteğinden yararlanabilmek amacıyla proje üretme konusuna gittikçe eğildikleri görülmektedir. Hatta sadece hibelerden yararlanmak maksadı ile proje üretmeye çalışan kurumların varlığı ‘projecilik’ şeklinde tanımlanarak eleştiri almaya başlamıştır.

Avrupa Komisyonu’nun 2018 Türkiye Raporu, Türkiye’de sivil toplumun genel görünümünü özetlemek ve en güncel halini yansıtmak açısından önemlidir. Raporun sivil toplumu ilgilendiren kısımları incelendiğinde çok sayıda aktivistin gözüaltına alınması / tutuklanması, hak temelli birçok örgütün kapatılması ve mal varlıklarına el konulması, gösterilerin ve diğer toplanma biçimlerinin yasaklanması gibi olağanüstü hal kapsamında alınan tedbirler ile sivil toplum alanında ciddi bir gerileme olduğu belirtilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2018: 15,16).

Ayrıca raporda STK’lara getirilen idari yüklerin devam ettiği, bazı dernek ve vakıfların orantısız ve tekrarlayan biçimde denetime tabi tutulduğu, sivil toplumla işbirliğine yönelik kapsamlı bir hükümet stratejisinin bulunmadığı, hükümet yanlısı kuruluşlara daha belirgin rol verildiği dile getirilerek, sivil toplumun önündeki engellerin devam ettiği vurgulanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2018: 15,16).

Raporda tüm bu olumsuzluklara rağmen, STK’ların aktif olmayı sürdürdüğüne, mümkün olduğu ölçüde kamusal yaşama katıldığına, özellikle eğitim, kadınların iş gücüne katılımı, etnik ve sosyal hoşgörü konusunda farkındalık yaratma ve mültecilere destek alanlarında önemli katkılar sağlamaya devam ettiğine yer verilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2018: 15). Sivil Toplum Diyaloğu programlarına, AB’deki STK’lar ile birlikte şu ana kadar yaklaşık 900 Türk STK’nın katıldığı ve bu programların, sivil toplumun gelişmesini destekleyerek,

STK'ların yerel düzeyde daha fazla tanınmasına imkân verdiğinin altı çizilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2018: 16).

2.2. Avrupa'da Sivil Toplumun Gelişimi

Avrupa'da sivil toplum olgusunun gelişimi incelendiğinde, ciddi boyutta değişim ve dönüşümler geçirdiği, gelinen son noktada ise sorunlara çözüm getirebilecek yeni bir sivil toplum modeli geliştirilmeye çalışıldığı söylenebilir. Avrupa'da kavramın dönemsel olarak ele alınış biçimlerinin ve tanımlamalarının oldukça farklılık gösterdiğini ve dönüşerek bugüne ulaştığını, sivil topluma kavramsal çerçeve getirdiğimiz ilk bölümde detaylı şekilde yer verildiği için bu bölümde daha çok AB'de sivil toplumun değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Sivil toplum hareketlerine dünyanın her yerinde rastlanmaktadır, fakat en ideal sivil toplum uygulamalarının AB' de görüldüğünü söyleyebiliriz. AB içinde sivil toplum bugün ulaştığı seviyeye gelmesi birden bire olmamış, kavramın çeşitli aşamalardan geçmesi gerekmiştir. Bu durum inşacı teoriye atıfla, Avrupa'nın kendine özgü tarihsel birikimi, kültürel yapısı, aktör ve yapı arasındaki ilişkinin farklılığına bağlı olarak açıklanabilir.

Avrupa'da 12. – 13. yüzyıllardan beri sivil toplum geleneği var olmuş, yaşanan tarihsel gelişmelere paralel olarak değişime uğramıştır. Bu doğrultuda, sivil toplum kavramının Batı'da yaşanan tarihsel gelişmelere paralel olarak geliştiğini ve Batı modernitesinin ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Hatta P. Ryfman'a göre; sivil toplum, çağdaş Avrupa'nın bir buluşudur ve oradan diğer kıtalara yayılmıştır (2006: 16).

Avrupa'da sivil toplum kavramı devlet otoritesine karşı birey adına dengeleme ve denetleme işlevini yüklenerek var olmuştur. Bu bağlamda, Batı düşüncesinde modern toplumun temelini birey ve onun hakları oluşturmuştur. Avrupa toplumları demokratikleştikçe insan haklarının savunulmasına yönelik ilk dernekler kurulmaya başlamış ve Birinci Dünya Savaşı ve sonraki yirmi yılda birçok dernek kurulmuştur (Ryfman, 2006: 20).

İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa Konseyi'nin kurulması, İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin kabulü, dernek kurma, örgütlenme ve toplanma hakkının insan hakkı olarak belirginleşmesi ve demokratik değerlerin ön plana çıkartılması sivil toplum gelişmesini hızlandırmış ve uygun ortamı oluşturmuştur. Savaş sonrası Avrupa'da STK'lar bağımsız ve gönüllü olarak, yerel ve bölgesel düzeyde savaşın yaralarını sarabilmek için faaliyetler yürütmüşlerdir (Karakuş, 2006: 37). Savaştan sonra Batı Avrupa, savaşın yaralarını sararken bir yandan da kıtada savaşı imkansız kılma ve refahı arttırma mücadelesine girişmiştir. Bu süreç, bugün AB ve yarattığı refah ortamı ile sonuçlanmıştır. Böylece farklı söylem ve arayışların artış göstermesi sayesinde başta olmak üzere, sivil toplumu besleyecek uygun ortam yaratılmıştır. Savaşın ardından Batı Avrupa'da başlayan demokrasiyi bir yaşam biçimi olarak benimseme ve bunu tüm Avrupa kıtasında içselleştirme mücadelesi sonucunda, Avrupa vatandaşlarının eğitim düzeyinin ve hak arayışlarının artması da sivil toplumun yeniden canlanmasında etkili olmuştur.

Avrupa kıtasında sivil toplum farklı tarihsel süreçlerden geçerek ve farklı deneyimler yaşayarak bugüne ulaşmıştır, fakat kıtanın her yerinde etkisini aynı şekilde hissettirmemiştir. Batı Avrupa'da biri Fransız biri İngiliz modeli olmak üzere, devlet toplum ilişkisindeki farklılaşmaya bağlı olarak iki farklı sivil toplum modeli gelişmiştir. İngiltere'de sivil toplum daha fazla birey, özgürlük, siyasal katılım çerçevesinde gelişirken, Fransız modelinde, güçlü devlet geleneği etrafında ve devlet kontrolü altında sivil toplum kendisine gelişme alanı bulmuştur (Çaha, 2012: 111). Bu bakımdan Kıta Avrupası modeli ile Türkiye'de sivil toplumun gelişimi arasında bir paralellik olduğu söylenebilir.

Özellikle Batı Avrupa'da sanayi toplumu, İngiliz ve Fransız devrimleri, kapitalizm, pazar ekonomisi ve serbest piyasanın getirileri, bireyi ve özgürlükleri ön plana çıkartırken, devleti sınırlandırarak sivil toplumun gelişmesine önemli katkı sunmuştur. Doğu Avrupa'da ise, devletin her alanı kontrole aldığı komünist rejim yıkılana kadar sivil toplum tamamen unutulmuştur (Çaha, 2012: 103,113). Doğu Avrupa ülkelerinde komünist rejimin etkisi ile parti dışında bir örgütlü oluşuma izin verilmemiş ve sivil toplum unsurları yok olmaya mahkûm olmuştur.

Batı Avrupa’da sivil toplum ve STK kavramlarının gündeme yerleşmesi 1968’den itibaren gerçekleşmiştir (Tutar & Erkan, 2012: 442). 1970’lerden sonra sivil toplum Avrupa’da demokratikleşme, vatandaş katılımının sağlanması, devlet-toplum ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi için bir araç olarak görülürken, bir süre sonra ekonomik kalkınmanın bir aktörü olarak da ele alınmaya ve kabul görmeye başlamıştır (Saralioğlu, 2010: 7). Bunun gibi sebepler ile STK’ların siyasetin içinde yer alması ve etkin olması AB için önemli bir hedef haline gelmiştir (Tarih Vakfı, 2001: 34).

Soğuk Savaş sonrası, liberalizmin ekonomik ve siyasi alanda zafer kazanması ile devletin ağırlığının zayıflanması, sivil toplumu daha çok ön plana çıkartmıştır. Böylece Avrupa’da sivil toplumun aktör olarak karar alma sürecinin bir parçası olması, Soğuk Savaş sonrası dönemde belirginleşmiştir (Tarih Vakfı, 2004: 37). Başka bir ifadeyle, Soğuk Savaşın sona ermesi ile ideolojiler silikleşmeye başlarken, STK’ların etki alanı ve rolleri artmış ve birçok Avrupa ülkesinde resmi karar alma sürecinin bir parçası olmaya doğru mesafe kat etmişlerdir (Tarih Vakfı, 2004: 37). Bu gelişmelerin ve değişikliklerin, kuramsal olarak açıklanabilmesi için, inşacı teorinin var olan teorilerden farklı olarak getirdiği argümanların önemli hale geldiğini belirtmek gerekir.

Diğer bir ifade ile, 1990’lı yıllar STK’lar için önemli bir başlangıç olmuştur. Soğuk Savaşın sona ermesi ile dünya konjonktüründe yaşanan değişimler, sivil toplumun bir ihtiyaç haline gelmesi ve gücünü arttırması ile sonuçlanmıştır. Bu durum AB’nin karar ve uygulamalarında da kendini göstermiştir. İlk olarak, 1990 yılında Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı ile STK faaliyetlerinin önemine dikkat çekilmiştir (Karakuş, 2006: 39). Ardından, 1992 yılında Avrupa Topluluğu’nu AB’ne dönüştüren AB Antlaşması (Maastricht Antlaşması) ile STK’lar karar alma sistemine dâhil edilmiştir.

Maastricht Antlaşması, getirdiği yenilikler ile STK’ların AB içinde rollerini ve önemlerini arttırmıştır. Bu yeniliklerden en önemlisi, en basit haliyle; mümkün olduğu takdirde kararların bireye en yakın şekilde alınmasını içeren ikincillik (*subsidiarite*) ilkesidir.¹⁰ Halkın yönetime etkili bir şekilde katılımının aracı olan bu ilkenin hayata

---

¹⁰ “Subsidiarite ilkesi ilk olarak, ABA’nın 3b maddesi (yeni 5. maddesi) ve Dibacenin B maddesi hükmü ile Topluluk hukuku içinde, pozitif anlamda anayasal bir ilke olarak yer alan bu prensip, 3b maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir: Topluluk, bu Antlaşmayla kendisine verilen yetkilerin ve amaçların sınırları içinde

geçmesi, STK'lara verilen önemin artmasını ve bütünleşmenin halkın tamamının katılımı ve desteğiyle gerçekleşmesini sağlamıştır.

Maastricht Antlaşması ile halkın karar alma sürecine katılımının önem kazanmasının yanında şeffaflık, etkinlik, verimlilik, demokrasi gibi ilkelerin önemi artarken, STK'ları ilgilendiren birçok konu AB politika alanına girmiştir. Ayrıca Avrupa Topluluğu'nun AB adını alması ve akabinde AB vatandaşlığı gibi siyasi amaçlar taşıyan değerlerin açık bir şekilde ifade edilmesi, bu sürecin başarı ile sonuçlanabilmesi için Birlik düzeyinde yürütülecek sivil toplum faaliyetlerini önemli kılmaktadır. AB'nin sivil toplumu geliştirerek aktif Avrupa yurttaşlığını ve sivil Avrupa'yı hayata geçirmeyi amaçladığı söylenebilir.

Diğer bir ifade ile, STK'ların vatandaşlık bilincinin gelişmesine doğrudan katkı sağlaması, Avrupa vatandaşlığını yerleştirme mücadelesinde olan AB'nin, STK'ların AB düzeyinde gerçekleştireceği faaliyetleri desteklemesini önemli hale getirmektedir. Kısacası, gerek sosyal bir Avrupa'nın inşa edilmesinde gerek Avrupa bütünleşmesinde sivil toplum önemli bir yer tutmaktadır. Birlik bugün ekonomik alanda sağladığı bütünleşmeyi, siyasal alana taşıma yolunda ilerlerken en büyük yardımcısı sivil toplumdur. Sivil toplumun bu derece önemli bir aktör olarak kabul görmesi, inşacı

---

icraatta bulunacaktır. Topluluk, münhasır yetkisine girmeyen alanlarda, subsidiarite ilkesine uygun olarak, yalnızca teklif edilen tasarrufun amaçları üye devletler tarafından yeterince gerçekleştirilemediği ve dolayısıyla teklif edilen tasarruf boyut ve etkileri bakımından Topluluk tarafından daha iyi gerçekleştirilebileceği takdirde ve oranda tasarrufta bulunur. Topluluğun tarafından yapılacak herhangi bir tasarruf, mevcut Antlaşmanın amaçlarını gerçekleştirmek için gerekli olanı aşmayacaktır” (Bozkurt & Özcan, 2001: 8).

“Maastricht Antlaşması'nın eksikliklerini tamamlayarak AB'nin bütünleşme sürecine yeni bir ivme kazandıran 1997 tarihli Amsterdam Antlaşması, subsidiarite ilkesi konusunda Maastricht Antlaşması karşısında içerik olarak önemli bir değişiklik getirmemiştir. Subsidiarite ilkesine ilişkin eski düzenleme aynen Antlaşma'nın 5. maddesine alınmıştır” (Metin& Altan, 2011: 135).

Subsidiarite ilkesinden ne anlaşılması gerektiği 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması m. 3b/3'de şu şekilde açıklanmıştır: “Subsidiarite ilkesine göre Birlik, münhasır yetki alanları dışında yalnızca, söz konusu faaliyetin hedefleri üye devletler tarafından; merkezi, bölgesel veya yerel düzeyde tatminkâr olarak yerine getirilemezse ve getirilemediği ölçüde, ancak önerilen eylem, ölçeği ya da etkileri nedeniyle Birlik düzeyinde daha iyi başarılabılırsa harekete geçer. Birlik kurumları subsidiarite ilkesini, subsidiarite ve orantılılık ilkelerinin uygulanması hakkında Protokol'de belirlendiği şekilde uygularlar. Ulusal parlamentolar söz konusu Protokol'de belirlenen usul uyarınca ikincillik ilkesine uygun faaliyet gösterirler.” (AB Genel Sekreterliği, 2011).

teorinin sivil toplum unsurlarını yürüttüğü faaliyetleri ve dile getirdiği söylemleri ile yapının şekillenmesinde önemli bir aktör olarak kabul etmesi ile açıklanabilmektedir.

AB tarihi, kurumları, karar alma mekanizması ve amaçları ile kendine özgü (*sui generis*) bir yapıdır. Bu kendine özgü durumu nedeniyle zaman zaman eleştirilere maruz kalmaktadır. Maastricht Anlaşması ile bazı politika alanlarının ulusal düzeyden AB düzeyine aktarılmaya başlanması ile birlikte demokratik meşruiyet sorununu ya da demokrasi açığı (*no demos/democratic deficit*) diye bildiğimiz sorun daha fazla gündemi meşgul etmeye başlamıştır. Ve AB'nin öncelikli hedeflerinden biri bu açığı gidermek olmuştur. Birlik, temsiliyet sorununa bağlı olarak karar alma sürecindeki sorunların çözülmesi, kurumsal boşlukların giderilmesi, politika süreçlerinin şeffaflaştırılması, düşük katılım oranına karşı aktif katılımın sağlanabilmesi için çabalamaktadır. Bu aşamada en önemli çözüm, STK'ların AB düzeyinde etkin hale getirilmesinde görülmüştür.

AB ülkelerinde seçimlere katılım oranının düşük olması, temsili demokrasinin krize girmesine ve demokrasinin meşruiyetinin sorgulanmasına yol açmıştır. AB'nin en problemleri alanlarından birini oluşturan katılım sorunsalının çözümü, sivil toplumun katılım aracı olarak görülmesiyle aşılmaya çalışılmış ve bunu destekleyecek reformlara gidilmiştir. Örneğin, yerel yönetimler de sivil toplumu destekleyecek reformlar yapılması, siyasal mekanizmaların yanında sivil toplumun öneminin ve rolünün artmasına vesile olmuştur (Tarih Vakfı, 2004: 141).

Katılımcı demokrasi haline gelen Batı Demokrasilerinde, demokratik sistem seçimlerden ibaret olmadığı gibi vatandaşların kararlara katılma ve denetleme haklarını da içermektedir (Tarih Vakfı, 2001: 138). AB sisteminin normal şekilde işleyebilmesi için vatandaş katılımının sağlanması ve denetim mekanizmasının çalışması bir gerekliliktir (Tarih Vakfı, 2001: 165). Sistemin bu ihtiyaçlarının giderilmesi ise ancak sivil toplumun varlığı ve etkinliği ile mümkündür.

Anlaşıldığı üzere, AB ülkelerinde demokratik katılım önemsendiği için STK'lar yaygın ve oldukça etkili pozisyonadadır (Tarih Vakfı, 2001: 140). AB için, alınan kararlara halkın katılımı demokrasi ve alınan kararların meşruiyeti için çok önemlidir. Bu nedenle,

STK'ların geliştirilmesi ve sürece dâhil edilmesi oldukça önemli bir husustur. Vatandaşların aktif katılımı olmaksızın bütünleşmenin mümkün olamayacağını bilmesi, STK'ları AB için bir gereksinim haline getirmektedir. Refah devletinin krizi ve neoliberalizm gibi gelişmeler neticesinde Avrupa'da aktif vatandaşlık temelinde katılımcı demokrasinin gerekliliğinin anlaşılması, siyasi ve ekonomik toplum dışında sivil toplumun gelişimine katkı sağlamıştır (Keyman, 2004: 10). Avrupa toplumları artık kendi ilgi alanları, hedefleri, çıkarları için kendileri ulusal, bölgesel, yerel düzeyde örgütlenmektedir (Noyan, 2007: 40).

AB'nin, vatandaşlarının aktif ve sorumlu katılımı ile bütünleşmenin gerçekleşeceğine inanması ve bunun aracı olarak sivil toplumu görmesi, ona daha fazla önem vermesine ve gelişmesini desteklemesine sebep olmaktadır. Katılımın gelişmesi için sürekli bir çaba içinde olan AB ülkeleri, toplumlarının istikrarlı gelişimi için STK'lar ile birlikte çalışmanın yollarını aramaktadırlar (Tarih Vakfı, 2001: 138).

Ayrıca siyasi partilerin gelişmelere hızlı ayak uyduramaması, ideolojiler etrafında kurulması nedeniyle toplumun genel yararına hizmet etmekte zorlanması gibi sebepler nedeniyle yetersiz kalmaları, sivil toplumun önemini arttırmıştır. Avrupa toplum modeli olarak adlandırılan katılımcı demokrasi modeli, bireyin aktif katılımına dayanarak sivil toplumun önemini arttırmıştır. Ayrıca vatandaşların demokratik katılımını sağlamak sadece siyasal partiler aracılığı ve seçimler yoluyla mümkün olmadığından, sivil topluma verilen önem her geçen gün artmıştır. AB'nin katılımın aracı olarak sivil toplumu görmesi sayılarının ve etkinliklerinin giderek artması ile sonuçlanmıştır. Kısacası AB için demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından biri sivil toplum alanı ve onun en önemli ögesi olan STK'lar olmuştur (Tarih Vakfı, 2001: 137).

STK'ların önünü açan gelişmelerden biri de Avrupa bütünleşme sürecinde yönetim ve yerindelik ilkelerini ön plana çıkartan yönetim anlayışını benimsemesidir, böylece alınacak kararlarda konuyla ilgili olan ve etkilenmesi mümkün tüm tarafların katılımı amaçlanmaktadır (Uğur, 1998: 77). AB'nin benimsediği yönetim modelinin başarılı olması, STK'ların işlevlerini yerine getirmesi ve alanlarını genişletmesi ile mümkün olmuştur.

Günden güne faaliyet alanını ve yetkisini genişleten AB'nin, politikaları ile Avrupa vatandaşlarının hayatının her alanına etki etmesi, STK'ların AB düzeyinde örgütlenmelerini ve faaliyet yürütmelerini gerekli kılmıştır. Böylece, hem toplumun tüm kesimlerinin katılımının sağlanacağı bir ortam yaratılarak alınan kararlara meşruluk sağlanması hem de yapılan yeniliklerin vatandaş tarafından kolay benimsenmesi hedeflenmiştir.

STK'ların Avrupa Komisyonu, Avrupa Konseyi, Avrupa Parlamentosu ve Ekonomik Sosyal Komite ile yürütecekleri faaliyetler ve alınacak kararları etkileme çabaları önemsenmeye başlamıştır. Bütünleşme sürecinin başından beri sivil topluma, AB düzeyinde alanlarına göre faaliyette bulunma, etkili olma ve kararları etkileme olanağı tanınmıştır. STK'lar doğrudan AB kurumlarına danışmanlık yaparak, toplantı ve zirvelerde temsilci bulundurarak ya da lobi faaliyetleri ile dolaylı olarak kararları etkilemektedirler (Karakuş, 2006: 40). Bu nedenle, AB kurumları ile STK'lar arasındaki ilişkiyi daha detaylı incelemek, AB'de sivil toplumun yerini ve önemini daha net ortaya koyabilmemize yardımcı olacaktır.

Toplumsal farklılıklar nedeniyle AB içinde her ülkede uygulamalarda farklılıklar görülebilmektedir, fakat önemli olan STK'lara yönelik genel anlayışın bir standarda oturmuş olması ve ortak değerleri ifade etmesidir. AB düzeyinde sivil toplum alanını düzenleyen özel bir müktesebat olmamasına karşı, Birlik yasalarında ve temel belgelerde STK'lara görüşlerini yansıtabilecekleri, faaliyet yürütebilecekleri ve kendilerini geliştirebilecekleri uygun ortamı yaratmıştır. AB kurucu antlaşmaları ile alınacak kararlarda ve uygulanacak politikalarda sivil topluma danışılması gerekliliği yasallaşmıştır (Noyan, 2007: 47).

İlk olarak, 1951 yılında Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nu kuran Paris Antlaşması ile sosyal ortaklardan oluşan bir danışma komitesi kurulmuş ve sivil alana söz hakkı tanınmıştır. 1957 tarihli Avrupa Ekonomik Topluluğunu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunu kuran Roma Antlaşmasınının 193. maddesi ile danışma görevini icra etmek üzere Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi (EESC) kurulmuştur. Ortak pazarın kurulmasına ekonomik ve sosyal çıkar gruplarının da katkısını sağlamak amacıyla hayata geçirilen Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi, Bilik'in bütünleşmeyi ekonomik

alandan siyasal alana taşınması ile beraber yeni ve çok önemli görevler yüklenmeye başlamıştır (Zihnioğlu, 2013: 172). Böylece gitgide güçlenen Komite, STK'ların çıkarlarını AB düzeyinde temsil etme ve istişare yetkiye sahip olma özelliklerini kazanmıştır (Zihnioğlu, 2013: 172). Ve kurulduğu haliyle kalmayan Komite, giderek etkisini, faaliyet alanını ve üye sayısını arttırmıştır.

Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi, STK'ları; "toplum yararı doğrultusunda sorumluluk üstlenen resmi makamlarla yurttaşlar arasında aracılık işlevi gören bütün örgütsel yapılanmalar" şeklinde tanımlamıştır (Yavuz& Kaynar, 2015: 189). Komite, işveren ve işçi örgütleri, sosyo-ekonomik, sivil, meslek ve kültürel alanlarda faaliyet gösteren STK temsilcilerinden oluşmakta ve Konsey, Komisyon ve Parlamentaoya görüş bildirmektedir (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2012: 31) ESC'nin en önemli görevlerinden biri, AB kurumları ile STK'lar arasında etkin, şeffaf ve düzenli ilişkilerin kurulmasını sağlamaktır (Noyan, 2007: 49).

Bünyesinde tüm AB üye devletlerinden temsilciler bulunduran, görevi örgütlü sivil toplumu temsil etmek olan Komite, AB'nin bir danışma organıdır. Böylece toplumun her kesiminin Avrupa Bütünleşme sürecine katkıda bulunması beklenmektedir. AB'ne sıklıkla eleştiri getirilen konulardan biri alınan kararların kapalı kapılar ardında alınmasıdır. EESC faaliyetleri sayesinde karar alma süreçlerinin şeffaflaşması daha mümkün hale geldiğinden ayrıca önem taşımaktadır.

EESC'nin üç ana görevi vardır (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2012: 32);

1. Diyaloga ve genel çıkarlara hizmet eden uzlaşmayı sağlamak amacıyla EESC üyelerinin deneyim ve temsiliyetinden yararlanarak Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Avrupa Komisyonu'na, Avrupa politikaları ve mevzuatının, mevcut ekonomik, sosyal ve sivil koşullarla daha iyi örtüşmesini sağlamaya yardımcı olmak;
2. Örgütlü sivil toplumu temsil eden, bilgilendiren, görüşlerini ifade eden ve onunla diyalog kurulmasını sağlayan kurumsal bir platform olarak hareket ederek halkın görüşleriyle daha iç içe, daha katılımcı bir Avrupa Birliği'ni desteklemek;

3. Demokrasi ve katılımcı demokrasinin ve aynı zamanda sivil toplum örgütlerinin sahip olduğu rolün yolunu açan ve Avrupa entegrasyonunun dayandığı ve gelişen değerlerini Avrupa içinde ve dünya genelinde desteklemek.

AB'nin STK'lar ile ilgili en fazla çalışma yürüten kurumu ise Avrupa Komisyonudur. Komisyon, STK'lar ile daha güçlü etkileşimi destekleyen birçok tebliğ yayımlamaktadır. Yayınladığı belge ve raporlar ile STK'ların katılımını güvence altına alacak çözüm önerileri sunmaktadır. Komisyon, STK'ların üstlendikleri işlevleri daha kolay yerine getirebilmeleri için çeşitli platformlar oluşturmada öncü olarak, sivil ağın güçlendirilmesine ve bu ağ içindeki diyalogun artmasına destek olmaktadır (Tarih Vakfı, 2004: 40).

STK'larla olan ilişkisinde temsil gücüne önem verdiği için STK'ları kısıtlayıcı yasal düzenlemeler yerine, karar alma mekanizmasına katılımlarını destekleyen, bu süreci şeffaflaştıran ve iyileştiren düzenlemelere öncülük etmektedir (Ünalp Çepel, 2006: 5). Bu doğrultuda Avrupa Komisyonu 2002 yılında sivil toplum ile etkili bir iletişim için ilişkilerin; açıklık, katılımcılık, sorumluluk, şeffaflık, etkinlik ve tutarlılık prensipleri temelinde yürütülmesi gerektiğini kabul etmiştir (Tarih Vakfı, 2004: 39).

Komisyon, yayınladığı belgelerde AB düzeyinde hazırlanacak politikalar için sivil topluma danışılması gerekliliği üzerinde durmaktadır. Kendisi de sosyal alanda ve özellikle de istihdam alanında sunacağı öneriler için sosyal ortaklardan fikir almak zorundadır (Noyan, 2007: 41). Böylece STK'ların katılım yoluyla Avrupa düzeyinde alınan kararların meşrulaşmasına katkıda bulunmaları sağlanmaktadır.

Küreselleşen sorunlara ortak çözümler bulma ve Avrupa vatandaşlarının bütünleşme sürecine aktif katılımlarını sağlamak amacı ile Avrupa Komisyonu, STK'larla ilişkisini işbirliği ve dayanışma içinde geliştirmeye Avrupa bütünleşmesinin en başından beri özen göstermektedir. Ayrıca demokratik, çoğulcu, şeffaf, etkin bir Avrupa toplumunun yaratılması ve yeniliklerin kolay benimsenmesi gibi sebepler ile AB düzeyinde örgütlenmelerini desteklemektedir. Ayrıca STK'ların kendi aralarında bir ağ ve iş ahlakı

kurmasını amaçlayan Komisyon, kapsamlı bir bilgi bankası niteliğinde olan STK rehberini hazırlamıştır (Ünalp Çepel, 2006: 5).

AB vatandaşları tarafından çıkarlarını temsil etmek üzere üyeleri doğrudan seçilen ve yasama görevini üstlenen Avrupa Parlamentosu da özellikle üretici ve tüketici hakları, çevre, sosyal haklar ile ilgili çalışmalarda STK'lar ile eşgüdüm içinde çalışmaya özen göstermektedir (Karakuş, 2006: 44). Parlamento içinde STK'ların rollerinin ve öneminin artması Avrupa Birliği'nin geleceğinin şeffaflık ilkesiyle belirlenmesine katkı sağlayacaktır (Ünalp Çepel, 2006: 5).

STK'lar da lobi faaliyetleri ile parlamenterleri etkilemeye önem vermektedirler. STK'ların etkisiyle Avrupa Parlamentosu, suistimalleri önlenmek için kayıt sistemi ve bağlayıcı bir iş ahlakı oluşturmuş, parlamenterlerin maddi kaynaklarının denetiminin gerçekleştirilmesi için gerekli düzenlemeleri yapmıştır (Ünalp Çepel, 2006: 5).

Bölgesel ve yerel makamların temsilcilerinden oluşan bir danışma organı olan Bölgeler Komitesi (COR) ve özel dayanışma grup ve komiteleri de karar alma prosedürü içinde yer alarak, AB'ne ilgili taraflarla doğrudan diyalog kurma imkânı tanımaktadır ve ayrıca STK'ları etkili olabilmek adına profesyonelleşmeye ve etkili olmaya zorlamaktadır (Noyan, 2007: 51). Ayrıca Avrupa Gençlik Forumu, aile ve sosyal refah alanında çalışan COFACE, Avrupa Kadın Platformu, Avrupa Vakıflar Merkezi gibi Avrupa'da faaliyet gösteren STK'ları bir çatı altında toplayan şemsiye organlar mevcuttur (Noyan, 2007: 42).

Avrupa Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin (EESC) üyelerini seçmek için oluşturduğu kriterler ile Avrupa Komisyonu sivil toplum veri tabanında (CONNECS) yer alan kriterler bir araya getirildiğinde AB' de daha çok üçüncü sektör olarak tabir edilen sivil toplum kapsamında kabul edilen kuruluşlar şu şekilde sıralanabilmektedir (Tarih Vakfı, 2004: 39);

1. Ticaret birlikleri
2. Sendikalar
3. İşveren kuruluşları \ profesyonel federasyonlar
4. Hükümet dışı kuruluşlar

5. Hizmet ve üretim birlikleri
6. Yerel idarelerin birlikleri
7. Politik ilgi grupları
8. Dinsel ilgi grupları
9. Diğer gruplar

AB 2000 yılında ilan ettiği ve 2009 yılında Lizbon Antlaşmasına dâhil ederek AB'nin anayasası gibi kabul ettiği Avrupa Birliği Temel Haklar Şartınının 12. Maddesi, Avrupa İnsan Hakları Beyannamesinde olduğu gibi toplanma ve dernek kurma özgürlüğüne (sivil toplum alanına) ayrılmıştır; “ 12. 1. Herkes, özellikle siyasi, sendikal ve sivil konularda olmak üzere, her düzeyde, barışçıl toplantı yapma ve dernek kurma özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, herkesin, kendi çıkarlarını korumak amacıyla sendika kurma veya sendikalara üye olma hakkını kapsar.” (Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, 2000, 6). Ayrıca AB Temel Haklar Şartı'nda yer alan bu maddenin dışında dolaylı yoldan sivil toplum alanını ilgilendirebilecek ifade özgürlüğü gibi özgürlükleri içeren maddeleri ve iyi idare hakkını tanımlayan maddesi de bulunmaktadır.

AB'de STK'lar kararlara katılımının kurumsal zemine oturtulması, yasaların STK'ların kurulmasını kolaylaştıracak yönde hazırlanması ve yapılan reformlarla desteklenmesi, kamu bütçesinden STK'lara pay ayrılması, kamuya ait bütün mekanlardan yararlanma haklarının olması gibi önemli ayrıcalıklara sahip oldukları için yaygın ve etkilidir.

Tüm bu süreçlerin sonunda, Avrupa'da sivil toplum istihdama ve ekonomiye katkıda bulunan bir alan haline gelmiş ve tüm alanlarda katkısını her geçen gün arttırmaya devam etmiştir. Ayrıca vergi istisnaları ile kamu gelirlerinden pay alan sivil toplum, istihdam yaratan, toplumsal sorunlara çözüm getiren bir güç halini almış, ekonomik ve toplumsal yaşamda daha çok söz sahibi olmaya başlamıştır (Tarih Vakfı, 2004: 141).

Devlet ve şirketlerin katkısı ile, STK'lar her geçen gün etki alanını genişletmiş ve sosyal alandaki ve kalkınmaya dönük hizmetlerini arttırmışlardır (Tarih Vakfı, 2004: 133). Avrupa'da yerel yönetimler de birçok projeyi sivil toplum ile beraber götürerek, istihdama katkı sağlamaya başlamıştır (Tarih Vakfı, 2004: 142). Bu bakımdan, Avrupa'da STK'lar doğrudan ve dolaylı olarak birçok alanda topluma katkıda bulunmaktadır. Bu

katkıların başında demokratik ve şeffaf bir toplumun yaratılması, farklı görüşlerin uzlaştırılması, değişime çabuk ayak uydurulmasının sağlanması, eğitim, sağlık, sosyal hizmetler gibi bazı kamu hizmetlerinin sunumu, dışlanmış kişi ve grupların toplumla bütünleşmesi gelmektedir (Tutar & Erkan, 2012: 448).

Avrupa'da sivil toplum, demokratik değerlerin yerleşmesini ve katılımı sağlayan, toplumsal farklılaşmanın ve sosyal örgütlenmenin önünü açan, temel hak ve özgürlükleri yaygınlaştıran bir araç olarak kabul görmüştür (Çaha, 2012: 91). Ayrıca AB'de katılımcı demokrasi ve STK'lar ile düzenli bir şekilde görüş alış verişinde bulunulması yerleşmiş durumdadır. Sivil toplumun bu derece etkili ve önemli bir aktör olarak kabul görülmesi, kuramsal açıdan inşacı teoriye gönderme yapmayı gerekli kılmaktadır.

AB üye ülkelerinde STK'lar vergiden muaftır ve varoluş amacı dünyayı iyi yönde değiştirmek olan, yararlı işler yapan yerler olarak görülürler ve bu görüşe uygun olarak STK'ların kapatılmasına çok nadir rastlandığı gibi yabancı kaynaktan beslenmelerinin ve yardım almalarının normal olduğu düşünülmektedir (Tarih Vakfı, 2001: 41,42). Ayrıca AB ülkelerindeki uygulamalarında STK'lar üzerindeki devlet kontrolü devletten alınan mali yardımın nasıl kullanıldığını denetlemekle sınırlıdır (Tarih Vakfı, 2001: 85).

Birliğin kamu ve özel sektör dışındaki aktörlerle ilişkisi sendika ve işveren örgütlerini de kapsayan sosyal diyalogla mümkün olmaktadır (Tarih Vakfı, 2004: 40) AB'nin başarısının, bu diyaloga ve kamuoyu baskısına dayanan etkin, ucuz, şeffaf bir denetleme sisteminin varlığına bağlı olduğu dile getirilmektedir (Tarih Vakfı, 2001: 121). Bu nedenle, AB için siyasetten ekonomiye, sosyal yaşamdan, toplumsal dayanışmaya kadar hayatın pek çok alanında faaliyetleri ile etki eden sivil toplum, artık olmazsa olmaz aktörlerden biri haline gelmiştir (Kaypak, 2012: 51).

AB'nin bütünleşme süreci kadar önemseydiği konulardan biri genişleme sürecidir ve aday ülkelerin üyeliğinin sorunsuz olması ve vatandaşların uyumunun kolay gerçekleşmesi için sivil topluma hayati rol biçmektedir. AB'ne göre, aday ülkeleri gelecekteki söz konusu üyeliğe hazırlamak sadece uzmanların çalışmaları ile mümkün olmayacaktır. Bunun için yurttaşların etkileşim düzeylerinin artması, diğer bir ifadeyle bilgi, beklenti ve taleplerinin paylaşımını arttırmak gerekmektedir. Bu paylaşımların aktörlerin çıkar ve

tercihlerini değiştirme potansiyeli taşıması, iletişim ve diyalog yoluyla, kimliklerin yeniden şekillenmesini mümkün gören inşacı teori açısından da oldukça önemlidir.

Yurttaşların birbirleriyle olan etkileşimini sağlamak, geleceği birlikte inşa etmeye işaret ettiğinden, genişleme süreçlerinin sancısız geçmesi ve kolayca bütünleşmenin sağlanması için bu etkileşim hedeflenmektedir. Avrupa bütünleşmesi devletlerarası ilişkilerin yanında doğrudan toplumlar ve bireyler arası ilişkileri kapsadığından, güçlü bir sivil toplumun inşa edilmesi gerekliliği kabul görmüştür. Bu sebeple, AB aday ülkelerde de sivil toplumun gelişmesine ve bünyesindeki STK'lar ile temas kurmalarına destek olmaktadır. Aynı zamanda AB yolunda devletler aracılığı ile yürütülemeyen bazı faaliyetler STK'lar ve onların projeleri aracılığıyla uygulamaya geçmektedir (Ulaş, 1998: 19).

Ayrıca Birlik 'in aday ülkelere üyeliğin gerçekteşebilmesi için belirlediği en önemli kriterlerden biri, STK'ların varlığı ve etkinliğidir. Bu nedenle ve demokrasinin başarılı işleyişinin sivil toplumun etkinliğinde gizli olduğunun bilincinde olmaları nedeniyle AB, aday ülkelerdeki STK'ların gelişimini teşvik etmektedir.

AB aday ülkelerin uyumunu STK'lar aracılığı ile kolaylaştırmak için çeşitli şekillerde STK'ları destekleme yoluna girmiştir. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin adaylık süreçlerine bu desteği üç temel finansal araçla gerçekteşirmiştir: PHARE, SAPARD, ISPA (Zihnioğlu, 2013: 173). Daha sonra bu üç program Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) adı altında toplanarak aday ülkelerin uyum sürecini desteklemek için geliştirilmiştir. AB tarafından Türkiye'deki STK'lara sağlanan destek ise ilgili bölümde detaylı şekilde ele alınmıştır.

Bu bölüm için, 2014-2020 döneminde AB'nin, Türkiye İçin Endikatif Strateji Belgesi kapsamında Türkiye'deki sivil toplumun desteklenmesine ilişkin olarak aşağıda belirtilen rehber ilkeleri referans olarak kabul ettiğini belirtmek yeterli olacaktır. Bu rehber ilkeler şu şekilde sıralanmıştır (AB Türkiye Delegasyonu);

1. Ortamın aktif vatandaşlık için iyileştirilmesi,
2. Temel haklar ve diyalog kültürünün teşviki,
3. Organize aktif vatandaşların kapasitelerinin güçlendirilmesi,

4. Avrupa ve Türkiye'deki sivil toplumlar arasında diyalog kurulması ve kùltùrlererarası paylaşımın sağlanması.

Özellikle son ilkenin sivil toplum diyaloğuna yaptığı vurgu, AB'nin sivil topluma verdiği önemin yanında sivil toplum diyaloğunun geliştirilmesine verdiği önemi de gözler önüne sermektedir. AB'nin sivil toplum diyaloğuna verdiği destek ve sunduğu katkı ile sivil toplumun gelişimine olan katkısı ise Sivil Toplum Diyaloğu bölümünde detaylı şekilde ele alınmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE UYUM SÜRECİ VE SİVİL TOPLUM

Türkiye’de sivil toplum olgusunun gelişimini inceleyen araştırmalar genellikle Osmanlı’nın son dönemindeki modernleşme çabalarından başlatılmaktadır. Bu çalışmalarda genel olarak; 1923 Cumhuriyet’in ilanı, 1945 çok partili sisteme geçiş, 1980’lerde etkisini hissettiren küreselleşme ve toplumsal dönüşüm, 2000’lerde derinleşen AB ilişkileri kırılma noktaları olarak ele alınmaktadır.

Oysa bu tez çalışmasının konusu AB uyum sürecinde geliştirilen sivil toplum diyalogunu kapsadığından, ‘Türkiye’de Sivil Toplumun Gelişimi’ bölümünde 1980 öncesi döneme kısaca yer verilirken, 1980 sonrası yaşanan toplumsal gelişmeler 2000 sonrası yaşanan dönüşümü anlamak için detaylı şekilde ele alınmaktadır. Sivil toplumun AB ile ilişkiler kapsamında etkin bir aktör haline gelerek niteliksel canlanma sürecine girdiği 2000’den günümüze kadar olan dönüşüm sürecine ise bu bölümde genel hatları ile değinilmektedir. ‘Sivil Toplum Diyalogu’ bölümüne temel oluşturabilmek adına kısaca AB Türkiye ilişkilerinin tarihsel gelişimine yer verildikten sonra, AB Türkiye ilişkileri kapsamında sivil toplum konusunun ve AB’nin STK’lara sağladığı desteğin ele alınması uygun görülmüştür.

3.1. Avrupa Birliği ile Türkiye İlişkilerinin Gelişimi

Türkiye’nin Avrupa ile ilişkileri, Osmanlı’nın sorunlarına Batılılaşmayı çözüm olarak benimsemesinden bu yana oldukça uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Bu süreçten itibaren gerek siyasi elit gerekse aydınlar tarafından Batı ve değerleri örnek alınması gereken bir idol olarak kabul görmüştür. Özellikle Cumhuriyet’in ilanı ile beraber çağdaş uygarlık seviyesine ulaşma ülküsünün benimsenmesi Batı ile ilişkilerin bu rolünü pekiştirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye’nin Batı ittifakının bir parçası olması ve 1949 yılında Avrupa Konseyine, 1952 yılında Kuzey Atlantik İttifakı Örgütüne (NATO) katılması ilişkilere farklı bir boyut kazandırmıştır. 1958 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu olarak kurulan, bugün Avrupa Birliği (AB) olarak bildiğimiz yapı ile ilişkiler

ise 1959 yılında Türkiye'nin ortaklık başvurusu yapması ile başlamıştır. 1963 yılında üyelik gerçekleşinceye kadar geçerli olacak ve ortaklık ilişkisini düzenleyecek olan Ankara Anlaşması imzalanmıştır.

1964 yılında Anlaşma'nın yürürlüğe girmesi ile resmiyet kazanan ilişkiler, Türkiye'nin siyasi, ekonomik, toplumsal her alanında bugüne kadar etkisini hissettiren en önemli dış ilişki olma özelliğini taşımaktadır. Anlaşma üç dönemden oluşan bir entegrasyon öngörmüştür. Ankara Anlaşmasının akabinde Türkiye'nin ekonomik durumunu göz önünde bulundurarak geçiş döneminin şart ve usullerini belirleyecek olan Katma Protokol 1971 yılında yürürlüğe girerek geçiş dönemini başlatmıştır. Ancak Türkiye bu dönemler tamamlanmadan 1987 yılında tam üyelik başvurusunda bulunmuştur.

1989 yılında Türkiye'nin tam üyelik başvurusu konusundaki görüşünü açıklayan Avrupa Komisyonu, bu görüşte Türkiye'nin Topluluğa katılmaya ehil olduğunu ancak katılım gerçekleşmeden önce siyasi, sosyal, ekonomik alanlarda kendini geliştirmesi gerektiğini ve Topluluğun yeni bir üye alımına hazır olmadığını belirterek bu başvuruyu yanıtlamıştır.

Komisyonun bu görüşünün Türkiye tarafından da benimsenmesi neticesinde Katma Protokol'ün ön gördüğü şekilde Gümrük Birliğinin 1995 yılında tamamlanması için çalışmalara hız verilmiş ve 1 Ocak 1996 tarihinde Gümrük Birliği yürürlüğe girmiştir. 10- 11 Aralık 1999 tarihinde gerçekleşen Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığı resmen onaylanmış ve Türkiye- AB ilişkileri için dönüm noktası olarak anılacak bir süreç başlamıştır.

Türkiye'nin Helsinki Zirvesi ile adaylığının ilan edilmesi ve akabinde müktesebata uyum çalışmalarının başlaması uyum süreci olarak adlandırılmaktadır. Bu sürecin başarı ile tamamlanabilmesi için AB'nin ve daha çok aday ülkenin yoğun ve karşılıklı bir çalışma içine girmesi gerekmektedir. Süreçte Komisyon tarafından aday ülkeye yol gösterici olacak şekilde gerçekleştirmesi gereken önceliklerin sıralandığı Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) yayınlanmaktadır. Aday ülke de bu tavsiyeler ışığında belirlediği Ulusal Programı hazırlayarak yoğun bir çalışma başlatmaktadır. Bu çalışmaların izlenmesi ve raporlanması ile her yıl Avrupa Komisyonu tarafından ilerleme raporları yayınlanarak

aday ülkenin eksiklikleri ve ilerlemeleri ortaya konulmaktadır. KOB ve Ulusal Programın ihtiyaçlar çerçevesinde gerekli görülürse güncellenmesi mümkündür.

17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi'nde yine bir dönüm noktası yaşanmış ve Türkiye'nin siyasi kriterleri büyük ölçüde yerine getirdiği dile getirilerek 3 Ekim 2005'te müzakerelere başlanması kararlaştırılmıştır. 3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'da düzenlenen Hükümetlerarası Konferans ile Türkiye resmen katılım müzakerelerine başlamış ve Türkiye için Müzakere Çerçeve Belgesi yayınlanmıştır.

Bugüne kadar 2001, 2003, 2006, 2008 yıllarında olmak üzere dört KOB, 2001, 2003, 2008 yıllarında olmak üzere üç Ulusal Program ve 1998 yılından başlayarak her yıl düzenli olarak 19 İlerleme Raporu yayınlanmıştır. Katılım müzakerelerinde ise bu tez çalışmasının kaleme alındığı tarihe (Mart 2018) kadar 16 fasıl müzakerelere açılmış, 1 tanesi geçici olarak kapatılmıştır (Avrupa Birliği Bakanlığı).

Sivil toplumun bugün önemli bir aktör olarak algılanabilmesi, 2000 sonrasında AB ile ilişkilerin bu şekilde derinleşmesi ve Türk siyasal kültürün de yaşanan önemli gelişmeler neticesinden mümkün olabilmiştir. 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz; toplumun zihninde yer etmiş olan korkulardan beslenen ve böylece güvenlik temelli yönetim anlayışını benimseyen güçlü devlet geleneğini meşrulaştıran anlayışın sarsılmasına ve devletin eksiklerinin sorgulanması sürecinin başlamasına yol açmıştır. Ekonomik kriz ile açığa çıkan bu durum karşısında çözüm; devleti hesap verebilir, verimli, etkin bir şekilde yeniden yapılandırmada ve devlet- ekonomi ilişkisini radikal bir şekilde düzenlemede görülmüş; ve tüm bu süreçte sivil toplumun demokrasinin yerleşmesindeki rolünün yanında güçlü ekonominin ve istikrarın oluşmasındaki önemi kabul edilmiştir (Keyman, 2006: 31).

2002 yılında yapılan milletvekili seçimleri ile beraber %34,2'lik oy oranıyla tek parti iktidarını (çoğunluk hükümetini) kuran Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), günümüze kadar bu konumunu korumuş ve Türk siyaset tarihinde önemli dönüm noktalarından biri olacak süreci başlatmıştır. AKP iktidarı ile beraber daha önce sıklıkla bahsettiğimiz toplumsal siyasal yaşamda 1980'lerde başlayan değişim arzusu yeni bir ivme kazanmıştır, ancak bu toplumsal bekleyişin AKP iktidarı döneminde ne kadar karşılanabildiği

tartışmaya açık bir konudur. AKP iktidarının ilk yıllarında AB ile ilişkilerin derinleşmesine ve önemli tarihi kararların alınmasına yol açan değişim sürecinin toplumsal tabanlı bu beklentilerin karşılanması için atılan adımlar sonucunda gerçekleştiği kabul edilebilir bir yaklaşımdır.

1999 yılında Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığının kabul edilmesi ile başlayan süreç, AKP'nin üyelik için gerekli siyasi ölçütlerin belirtildiği Kopenhag Kriterleri'ni yerine getirmesi ve reform çalışmaları yapması neticesinde hedefine ulaşarak 3 Ekim 2005 tarihinde üyelik müzakerelerine başlanmıştır. Bu süreçte hükümetin Avrupa standartlarını yakalayıp tam üyelik hedefini tamamlamak için yerine getirdiği yasa ve mevzuat değişiklikleri ve tüm reform çalışmalarının Türkiye toplumuna olumlu yansımaları olmuştur. Türkiye'nin demokratik ve güçlü bir ülke olabilmesinin yolunun AB ile ilişkilerini sağlamlaştırmasından geçtiğini düşünenlerin sayısı oldukça fazladır. Ancak AKP Hükümeti'nin üyelik müzakerelerinden sonra aynı kararlılık ile devam etmediği, hatta AB yolundan saptığı şeklinde eleştiriler getirilmeye başlanmıştır. Siyasi otoritenin AB üyeliği yolundan uzaklaşması, sivil toplum unsurlarının bu yoldaki çalışmalarını ve geliştirilen STD Programı'nı daha önemli hale getirmektedir.

Sivil toplum olgusunun gelişimini en çok etkileyen olgulardan biri Türkiye-AB ilişkilerinde yaşanan derinleşme dönemi olduğu gibi, sivil toplum da aynı zamanda bu ilişkiyi etkileyecek önemli aktörlerden biridir. Keyman'ın ifadesi ile "sivil toplum bu ilişkiden katkı sağlar ve etkileşirken, kendisi de bu ilişkinin şekillenmesine yardım eder ve geleceğini etkileyen yapıda ve kapasitededir" (2006: 66). Kısacası iki olgu arasında karşılıklı ve çift yönlü bir ilişki söz konusudur.

3.2. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Sivil Toplum

Batı toplumlarında tarihsel gelişmelere paralel olarak devletten özerk ve kendi kendini yaratan bir alan olarak varlığını kabul ettirmiş bir sivil toplum söz konusudur. Türkiye'de ise batılılaşma hareketleri doğrultusunda hedeflenen ancak devlet eliyle oluşturulduğu için batı tipi olmaktan uzak bir sivil toplum olgusunun yerleştiğini görüyoruz (Belge, 1986: 1920). Türkiye'de Avrupa'nın aksine sivil toplumun devlet eliyle ve yasal düzenlemeler ile oluşturulduğu bilinmektedir.

AB ülkeleriyle olan toplumsal farklılıklar nedeniyle Türkiye'nin kendine has özelliklere sahip sivil toplum örnekleri geliştirmesi normal bir durumdur. Ancak bu farklı özelliklerin Türkiye toplumuna avantaj sağlamaktan ziyade evrensel standartlarla arasını açmasına neden olması söz konusudur. Bu sebeple sivil toplum alanının en ideal örneklerinin görüldüğü AB uygulamalarının misal alınması bir gerekliliktir. AB uyum sürecinde sivil toplumun Batıdaki muadilleri ile uyumu yakalaması beklenmektedir. Uyumu yakalamak için demokratikleşme yolunda atılan adımlar ve sonucunda yaşanan değişimler, özünde devlet-toplum ilişkisinin yeniden yapılandırılması anlamına gelmektedir.

AB yolunda diğer tüm alanlarda olduğu gibi siyasal ve toplumsal alanda dolayısıyla sivil toplum alanında da yeni bir bakış açısı getirmek zorunlu hale gelmiştir. En azından AB Müktesebatına uyum sağlamak adına atılan adımlar sayesinde STK'ların yasal olarak belirli bir rahatlığa eriştiğini söyleyebiliriz.

Kopenhag Kriterleri ile reform süreci başlayana kadar sivil toplum üzerinde aşırı denetlemelerin ve kısıtlamaların mevcut olduğunu görüyoruz. Ancak Kopenhag Kriterlerine uyum sağlayabilmek adına yapılan reformlar hak ve özgürlükler üzerindeki engelleri büyük oranda kaldırarak, sivil toplum faaliyetleri için daha elverişli bir alan yaratmıştır (TÜSEV, 2006: 14).

1980'lerden itibaren niceliksel olarak gelişen sivil toplum, reform çalışmaları ile beraber niteliksel olarak da kendini geliştirme sürecine girmiştir. 2000 öncesi ile kıyaslandığında, sivil toplumun artan rolü ve kendisini geliştirme hızı etkileyici düzeydedir. Özellikle 2000 sonrası yaşanan bu kayda değer gelişimin nedenlerini AB ile yürütülen ilişkilerde ve dolayısıyla uyum süreci çalışmalarında aramak gerekmektedir. Burada bir parantez açarak belirtmek gerekirse, Türkiye'nin AB yolunda özellikle de sivil toplumun gelişmesi ve güçlenmesine yönelik attığı bu adımlar inşacı teoride yer bulan; devletlerin uluslararası ortamda yerindelik/uygunluk mantığına uygun hareket etmesi yani çıkar ve davranışlarını ortak norm ve değerlere göre belirlemesi ile rahatlıkla açıklanabilmektedir (Rumelili,2014: 169).

Helsinki Zirvesi, Türkiye-AB ilişkileri için dönüm noktası olurken, Türkiye'nin AB Müktesebatına uyum için yaptığı çalışmalar da sivil toplum alanını olumlu yönde etkilemiş ve giderek daha somut adımlar atılmaya başlanmıştır. 2001 yılından bugüne kadar KOB ve ilerleme raporları ışığında, sivil toplum alanını AB uygulamalarına yaklaştırabilmek için yeni düzenlemelere gidilmiş ve çalışmalara hız verilmiştir. Bu yıllar sivil toplumun öneminin vurgulandığı ve STK'ların bir an önce AB'deki muadilleri ile uyumu yakalamalarının beklendiği yıllar olmuştur. AB uyum süreci fırsat bilerek devlet- toplum- STK kanadının sivil toplum alanını geliştirme çalışmalarına aynı özveri ve kararlılıkla yaklaşması Türkiye'de arzulanan sivil toplum kültürünün yerleşmesini sağlayabilecektir.

Helsinki Zirvesi ile Türkiye'nin adaylığının tescil edilmesi sivil toplum kanadında biriken potansiyel enerjinin açığa çıkmasına da yol açmıştır (Akçeşme, 2013: 117). Ayrıca AB yolunda yapılan reformlarla ve AB hibeleri yoluyla sağlanan finansal destekler, STK'ların kapasite ve organizasyon kabiliyetini arttırmıştır (Akçeşme, 2013: 217).

AB ile ilişkilerin derinleştiği 2000'li yıllar Türkiye'sinde STK'ların sayısının artması, faaliyetlerinin çeşitlenmesi, çalışma alanlarının genişlemesi ve gittikçe küreselleşmeleri söz konusu olmuştur. Böylece sivil toplum günümüzde kendinden her alanda söz ettiren ve eksikliği hissedilen daha somut bir kavram haline gelmiştir.

AB müktesebatında Sivil Toplum önemli bir unsur olduğundan aday ülkelerde sivil toplumun gelişmesine büyük önem verilmektedir. Bu sebeple AB uyum süreci sivil toplum için gerçekten önemli bir dönüm noktası niteliğindedir. Hiç şüphe yok ki AB'den aldığı maddi ve manevi güç sayesinde çeşitli proje ve kampanyalar ile belirli konular üzerinde yoğunlaşan, taleplere cevap vermeye çalışan, devlet üzerinde denetim işlevini belirginleştirme mücadelesine giren, sorgulamaya ve çözüm önerisi sunmaya hazırlanan bir sivil toplum ile karşı karşıya bulunmaktayız.

Dışarıdan gelen küreselleşme ve AB baskısının içeride toplumun birçok kesimi tarafından destek bulması dönüşümü kaçınılmaz kılmış, toplumun sivil alanda örgütlenmesi sayesinde daha demokratik ve özgürlükçü bir ortamın varlığından bu süreçte söz edilmeye başlanmıştır. Türkiye'de yeni dinamikler kazanan sosyal ve siyasal yaşamın

taşıyıcılığını üstlenen sivil toplum aktörlerinin sayısı, dışa açılımları ve etkileri küreselleşme, AB uyum süreci ve demokratikleşmenin etkisi ile artış göstermiştir. Böylece siyasal kültürde hem söylem hem de devlet toplum arasındaki ilişkilerin niteliği anlamında değişim yaşanmıştır (Göle, 1992: 515).

2000 öncesinde devletin sivil toplum ile ilişkisi birkaç STK ile sınırlı iken ve ilişkiler daha çok devletin sivil toplumu denetimi ile gerçekleşiyorken, AB uyum süreci ile beraber diyalog örnekleri nicel ve nitel olarak artış göstermiştir (TÜSEV, 2006: 75). Devlet-STK ilişkisinde bir değişime ihtiyaç duyulduğu ve taraflar arası diyalogun artırılması gerektiği kabul görmüş ve daha fazla önemsenmeye başlanmıştır. Taraflar birbiri ile diyaloga geçerken tereddüt yaşamakta iken, AB'nin desteklediği projeler sayesinde bu ilişki demokratik işbirliği çerçevesine oturtulmaya başlanmıştır. AB uyum sürecinde gerçekleştirilen reformlara bağlı olarak sivil toplum ile devlet arasındaki ilişkilerin ve sivil toplumun bulunduğu ortamın onu destekleyecek şekilde değişiklik gösterdiği bilinen bir gerçektir, ancak uygulama alanında yansımalarının ve sonuçlarının ne olacağını tespit edebilmek için kapsamlı araştırmalara ihtiyaç vardır.

AB ülkelerindeki gibi devletin hesap verebilirliğinin sağlanması ve faaliyetlerinin denetiminin sivil toplum tarafından gerçekleştirilebilmesi, sivil toplumun bu rolünün farkında olmasına bağlıdır. Türkiye'de ise bu rolü üstlenen STK'lara karşı olumsuz bir tavır sergilenmekte ve kısıtlamalar getirilebilmektedir. Oysa AB'nin aday ülkede reformların uygulanmasını denetlemek ve izlemek için bir takım organ ve yapılar kurması ve bu süreçte sivil topluma da rol biçmesi önemli bir noktadır. Bu sebeple Türkiye'nin AB ile uyumu yakalamasında resmi kurumların faaliyetlerinin dışında toplumun ve sivil toplum unsurlarının katılımının sağlanması ve önemli misyonlar yüklenmesi bir gereklilik halini almıştır.

AB uyum sürecinde yasal mevzuat değişikliklerinden ve müktesebata uyum çalışmalarından ziyade Türkiye'nin en fazla zorlanacağı ve zamana ihtiyaç duyacağı alanlardan biri, halklar arasında sosyal uyumu yakalamak ve ortak siyasal bilince ulaşmayı başarmaktır. Bu uyumu yakalamak ise tartışmasız benzer bir sivil bilincin oluşturulmasını sağlayabilecek STK'ların varlığı ile mümkündür. Bu durumda inşacı teorinin; STK'lar aracılığı ile kurulan iletişimler neticesinde paylaşılan ilkeler, normlar,

fikirler ile kimlik ve çıkarlar üzerinde etki ederek, benzer bir sivil bilincin oluşturulmasını mümkün görmesi önem kazanmaktadır.

Sivil toplumun; toplumsal talepleri kamusal alana taşıma, karar vericiler üzerinde etki oluşturma, sunulan hizmetlerin denetimini sağlama, bireylerin katılımını arttırma, evrensel değerleri her koşulda savunma hususlarında etkin rol oynayarak doğrudan veya dolaylı yoldan demokrasinin gelişmesine ve AB uyum sürecine katkıda bulunduğu bilinen bir gerçekliktir.

Türkiye’de Avrupa ile benzer bir sivil toplum anlayışının olmasının demokrasiye sağlayacağı katkının yanında, AB üyeliği için yürütülen uyum çalışmalarını kolaylaştıracağı için üstlendiği rolün önemi tartışmasızdır. Kabul edilmesi gerekir ki, sivil toplum olmaksızın AB uyum sürecinin başarı ile sonuçlanması mümkün değildir. Dolayısıyla, AB üyeliği yolunda ilerlerken Sivil topluma yeni bir bakış açısı getirmek ve gelişmesi için uygun ortamı yaratmak bir mecburiyettir.

AB üyeliği ve Müktesebatının kabulü günlük yaşamımızda her alana etki edeceğinden dolayı, toplumsal kesimlerin dâhil olduğu bir uzlaşma ortamı aracılığıyla reformların gerçekleştirilmesi onların daha kolay benimsenebilmesi için bir gerekliliktir. Ayrıca AB üyeliği aynı zamanda halkların bütünleşmesini kapsadığı için, üyelik öncesi STK’ların bir araya gelmesi, birlikte çalışması ve sürekli iletişimi mümkün kılacak ağlar kurması üyeliğin sorunsuz gerçekleşmesi için oldukça önemlidir.

AB uyum sürecinin sivil toplum faaliyetleri için daha elverişli bir alan yarattığı aşikardır. Bu süreçte yapılan düzenleme ve değişiklikler ile modern sivil toplum tanımına yakın ve benzer bir işleyişe sahip bir sivil toplumdan bahsedilebilir hale gelmiştir. Yürütülen faaliyetler artık sadece sivil toplumun öneminin vurgulanması ile sınırlı kalmamış, AB uygulamalarından hareket ederek uyum sağlama çalışmalarına başlanmıştır. 2000 sonrası sivil toplumun gelişimi ve yaşanan bu gelişmelere paralel olarak çoğulcu bir yapı ve zengin kamusal alan görülmeye başlanmıştır (Çaha, 2012: 267).

Sivil toplumun dönüştürücü yanı ile demokratikleşmeye katkıda bulunması, farklı taleplere cevap vermesi, entegrasyon sürecini kolaylaştırması gerektiği sıklıkla öne sürülmeye başlanmıştır (Keyman, 2006: 35). Bu dönemde sivil toplumun demokrasiye

olan katkısının yanında iyi toplum yönetişimi için de gerekli olduğu kabul edilmeye başlanmış ve küresel bir sivil toplumdan söz etmek mümkün hale gelmiştir (Keyman, 2004:1). TÜSEV tarafından hayata geçirilen STEP Türkiye Ülke Raporu'nun temel bulgularında, STK'ların toplumsal meselelere cevap vermede giderek daha aktif rol aldıkları ve etkileyici faaliyetlerde buldukları dile getirilmektedir (2006: 15).

Bu gelişmede AB'nin sivil toplumun gelişmesi için sosyal diyalog, istihdam, iş sağlığı ve güvenliği, cinsiyet eşitliği, ayrımcılık ile mücadele, tarım, kırsal kalkınma, eğitim, medya, kültür gibi birçok alanda önemli destekte bulunması da etkilidir (Dursunoğlu, 2012: 80). Ayrıca bu destekler aracılığı ile yerel ve ulusal STK'lar faaliyet ve etkilerini arttırabilmektedirler. Örneğin, çevre ve doğal hayatı koruma konusunda faaliyet gösteren bir grup STK AB Parlamentosundan Yeşiller Grubu'nun desteğini alarak hidroelektrik santralleri ve tahrip olan doğal hayat hakkında uluslararası kamuoyu oluşturmuşlardır (Dursunoğlu, 2012: 80). Yine STK'ların lobi faaliyetleri daha çok toplumsal ihtiyaçların karşılanmasını sağlamaya yönelik iken, AB reform süreci STK'ların çeşitli alanlarda lobi faaliyetleri yürütebilmeleri için de gitgide uygun ortamı oluşturmuştur (TÜSEV, 2006: 111).

Alınacak kararlarda sivil toplum unsurlarına danışılmasını kabul eden mevzuatın kabul edilmesi ve devlet-STK ilişkilerinin oluşturulan mekanizmalar aracılığı ile işbirliğine dönüştürülme çabası kayda değer niteliktedir. Ayrıca 2000 öncesi dönemde devletin ve özel sektörün STK'larla işbirliğine girmesi ve destek sağlaması sınırlı sayıda iken, günümüzde git gide yaygın hale gelmektedir.

AB uyum süreci için yapılan reformlar öncesinde oldukça zor şartlar altında faaliyetlerini yürütmeye çalışan STK'ların, sivil toplumu yakından ilgilendiren yasal düzenlemelerin ve reformların yapılması ile beraber şartları kolaylaşmıştır. 1999 yılında adaylık ilanından 2006 yılına kadar anayasa değişiklikleri, yasaların gözden geçirilmesi ve uyum paketleri yoluyla çeşitli alanlarda yoğun reformlar yapılmıştır. 2002-2004 tarihleri arasında çıkarılan 8 Uyum Paketi'nden ikinci, üçüncü, dördüncü ve yedinci Uyum Paketleri ile 1983 Dernekler Kanununda birçok önemli değişiklik yapılmıştır (Zihnioğlu, 2013: 175). Bu düzenlemelerden en önemlilerini şu şekilde sıralayabiliriz (AB Genel Sekreterliği, 2007:8-19):

- Dernekler Kanunu'nun 43. maddesinde yapılan değişlikle, yabancı dernek ve kuruluşlarla ilişki konusunda "izin sisteminden" "bildirim sistemine" geçilerek ilişki kurmak kolaylaştırılmış,
- Dernekler Kanunu'nun 11. ve 12. Maddelerinde yapılan değişikliklerle, Türkiye'de kurulan derneklerin yurtdışında ve yurtdışında kurulan derneklerin de Türkiye'deki faaliyetlerini kolaylaştırıcı hükümler getirilmiş,
- Dernekler Kanunu'nun 39. maddesi yürürlükten kaldırılarak, kamu hizmeti görevlilerinin derneklere üye olmalarının önündeki engel kaldırılmış,
- Dernekler Kanunu'nun 56. maddesinin yürürlükten kaldırılmasıyla, öğrencilere derneklerle ilgili olarak konulan kısıtlamalar sona erdirilmiş,
- Dernekler Kanunu'nun 40. maddesinde yapılan değişikle deprem ve benzeri doğal afetlere karşı hazırlık çalışmalarının sivil toplum kuruluşları tarafından yapılabilmesi imkânı getirilmiş,
- Dernekler Kanununun 5. maddesinde, kurulması yasak derneklerle ilgili kısıtlamalar daraltılmış, 6. maddesinde, derneklerin yurtdışı temaslarında ve resmi olmayan yazışmalarında yabancı dilleri kullanabilecekleri kabul edilmiş,
- Derneklere üye olma ile ilgili özgürlüklerin genişletilmesi çerçevesinde, Dernekler Kanunu'nun 16. maddesi değişikliğiyle, derneklere üye olamayacakların kapsamı daraltılmıştır.

2003 yılında dernekler ve vakıflar üzerindeki polis denetiminin son bulması, Emniyet Genel Müdürlüğü'nden alınan yetkilerin İç İşleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı ve Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne verilmesi de yapılan önemli değişikliklerden biridir.

Temmuz 2004'te 5253 sayılı Yeni Dernekler Kanununun kabul edilmesi sivil toplumun gelişmesinin önünü açarken, getirdiği düzenlemeler var olan yasak ve kısıtlamaların yasal dayanaklarını ortadan kaldırmıştır. 5253 sayılı Yeni Dernekler Kanunu ile getirilen yeniliklerden bazıları şunlardır (T.C. Resmi Gazete, 2004):

- Madde 9: Yeni getirilen iç denetim maddesi ile derneklerde iç denetimin esas olduğu belirtilmiştir.
- Madde 10: Dernekler, tüzüklerinde gösterilen amaçları gerçekleştirmek üzere, benzer amaçlı derneklerden, siyasi partilerden, işçi ve işveren sendikalarından ve meslekî kuruluşlardan maddî yardım alabilir ve adı geçen kurumlara maddî yardımda bulunabilirler. Kamu kurum ve kuruluşları ile görev alanlarına giren konularda ortak projeler yürütebilirler.
- Madde 13: Derneklere dernek hizmetlerini yürütmek için yönetim kurulu kararı ile ücretli personel çalıştırabilme imkânı getirilmiştir. Dernek yönetim ve denetim kurullarının kamu görevlisi olmayan bakan ve üyelerine genel kurul kararı ile ücret verilebilecektir.
- Madde 20: Kolluk kuvvetleri usulüne göre verilmiş hâkim kararı ve gecikmesinde sakınca bulunan durumlarda mülki idare amirinin yazılı emri bulunmadıkça dernek ve eklentilerine giremeyecek, arama yapamayacak ve buradaki eşyalara el koyamayacaklardır. Hâkim kararının, mülkî idare amiri tarafından dernek yöneticilerine yazıyla duyurulması gerekmektedir.
- Madde 21: Dernekler mülkî idare amirliğine önceden bildirimde bulunmak şartıyla yurt dışındaki kişi, kurum ve kuruluşlardan aynî ve nakdî yardım alabilirler. İzin alma şartı, bildirimde bulunma şeklinde değiştirilmiştir.
- Madde 22: Derneklerin mal edinmelerindeki sınırlamalar kaldırılarak, genel kurullarının yetki vermesi üzerine yönetim kurulu kararıyla taşınmaz mal satın almaları ve satmaları mümkün kılınmıştır.
- Madde 25: Derneklere, amaçları ile ilgisi bulunan ve kanunlarla yasaklanmayan alanlarda, kendi aralarında veya vakıf, sendika ve benzeri sivil toplum kuruluşlarıyla ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere ve yetkili organlarının kararı ile plâtfömler oluşturabilme imkânı getirilmiştir.

Derneklerin, yabancı ülkelerdeki dernek veya kuruluşların üyelerini Türkiye'ye davet etmeleri veya kuruluşların davetlerine uyarak üyelerini yurt dışına gönderebilmeleri için gerekli olan bildirim (2908 sayılı Eski Dernekler Kanunu'nda madde 43) kaldırılarak yabancı dernek ve kuruluşlarla ilişkilerin serbest bırakılması ve Derneklerin genel

kurullarına hükümet komiserinin çağırılması zorunluluğunun kaldırılması da yapılan önemli değişikliklerdendir (TÜSEV, 2004).

Anayasa ve yasalarda yapılan değişiklikler ile tüm hak ve özgürlükler yasal olarak düzenlenip koruma altına alınmıştır. 17 Şubat 2006 tarihli 26083 sayılı yönetmelik ile ilk defa mevzuat hazırlama sürecine STK'larında dâhil olabileceği düzenlenmiştir. Toplumun her kesiminin bütünleşme sürecine katılabilmesi için bu düzenleme hayati öneme sahiptir.

En önemli somut çalışmalar kuşkusuz yukarıda çok ufak bir kısmına yer verebildiğimiz mevzuat iyileştirmeleridir. Bu düzenlemeler sayesinde dernek ve vakıflara ilişkin kanunlar ve Medeni Kanun'un ilgili maddeleri değiştirilerek giderek AB standartlarına yaklaşmıştır (Karakurt, 2011: 38). Diğer bir ifade ile, bu dönemin en önemli özelliği mevzuattan kaynaklanan sorunların giderilmiş olmasıdır.

Ancak yasal değişikliklerin uygulamadaki sorunları biranda çözmesi beklenmemelidir. Çünkü sorunların çözümü için yasal değişiklik yapılması yeterli değildir, bunların uygulamada hayat bulması için topluma ve siyasi otoritelere görev düşmektedir. Ayrıca AB'ne üyelik hedefinden çok Avrupa ile bütünleşmenin gerçekleşmesi gerektiği kabul edilmelidir, aksi takdirde yapılan reformların kağıt üzerinde kalması kaçınılmaz olacaktır.

Hala Türkiye'de önemli kararlar alınırken sivil toplum kesiminin etkisi çok azdır ve hala STK'lar çeşitli sorun ve engellerle karşılaşmaktadır. "Bugün sivil toplumun niteliksel olarak güçlenmesi daha demokratik ve istikrarlı bir Türkiye yaratmanın ön koşuludur" (Keyman, 2006: 29). Ancak STK'lara yönelik algıların ve hukuksal çerçevenin değişmesi, uygulamada yer bulmadığı ve bir aktör olarak kabul görmedikleri sürece Türkiye'de sivil toplum kültürü eksik kalmaya devam edecektir.

AB ile ilişkilerin derinleşmesi ile başlayan ve STK'lara önemli kazanımlar getiren bu sürecin hedefine ulaşabilmesi toplum tarafından STK'ların benimsenmesine ve STK'ların üzerlerine düşen görevleri hakkıyla yerine getirmelerine bağlıdır. Çünkü uyum süreci için yapılan reformlar ışığında toplumdaki yeniden yapılanmayı üstlenen aktör sivil toplumdur.

Türkiye AB ilişkilerinin üyelik ile sonuçlanabilmesi için sivil toplum unsurlarına önemli görevler düşmektedir. Bu görevlerin en önemlilerini şu şekilde sıralayabiliriz;

- AB müktesebatına hâkim olmaları,
- Reform sürecinde kendileri ile alakalı olarak yapılan iyileştirmelerin ve yasal düzenlemelerin farkında olmaları,
- Reformların halka iletilmesinde ve uygulamaya geçmesinde rol almaları,
- Toplum AB üyeliğine hazırlayabilmek için çeşitli yollar ile bilgilendirme yapmaları,
- Toplum üyeliğe müzakereleri sürecine dâhil etmeleri ve toplumsal taleplerin dikkate alınmasına yardımcı olmaları,
- Türkiye'deki ve AB'ndeki muadilleri ile yakın ilişkiler kurabilecekleri iletişim ağları oluşturmaları vb.

TÜSİAD, TÜSEV, İKV, Türk-İş, Hak-İş, DİSK, TESK, TOBB, AB- Türkiye İşbirliği Derneği, Avrupa Yabancı Öğrenci Forumu AB – Türkiye ilişkilerine yönelik faaliyette bulunan kuruluşların öne çıkanlarıdır (Bedük vd., 2006: 58). TÜSEV tarafından 2008 yılında yapılan anket çalışması; STK'ların AB sürecine hak ve özgürlüklerin geliştirilmesi, fonlardan yararlanılması ve kurulabilecek işbirlikleri için önem verdiklerini göstermektedir.

Tüm bu gelişmelerden çıkan en önemli sonuç, AB ile derinleşen ilişkilerin sivil toplum olgusunu geliştirdiği ve hızlandırdığıdır. Bu gelişimin bir yansıması olarak ise AB sürecinin rayına oturacağı söylenebilir (Karakurt, 2011: 40). STK'ların etkili faaliyetleri ve güçlü yapıları AB üyeliğinin kolaylaşmasına ve daha kısa sürede gerçekleşmesine neden olabilir; bu nedenle Türkiye AB ilişkilerinde sivil toplumun anahtar konumda olduğunun ve olacağının altı çizilmelidir (Noyan, 2007: 79).

Ancak sivil toplum alanında örgütlenmenin bireylerin haklarını kazanabilmesi ve yasal olarak tanımlanmış olan haklarını sorunsuz bir şekilde kullanabilmelerini sağlaması, Avrupa ile uyumu sağlama işlevinin gölgesinde kalmamalıdır. Aksi takdirde değişen hükümet politikaları nedeniyle AB yolundan sapılması durumunda sivil toplumdan da uzaklaşma tehlikesi baş gösterebilir.

3.3 AB Tarafından Türkiye’de ki Sivil Toplum Kuruluşlarına Sağlanan Destek

AB ile müzakerelerin başlamasından bugüne dek 12 yıla yakın bir süre geçmiş olmasına rağmen hala sonuçlanamayan süreç aynı zamanda çok fazla zorluk ile karşılaşmaktadır. Bu sürecin başarılı bir şekilde sonuçlanabilmesi için siyasi kanattan çok sivil toplum alanına görev düşmektedir. Bu durumun bilincinde olan AB, STK’lara maddi ve manevi desteğini sunmakta ve bugün Türkiye’de birçok STK projesini ve programını desteklemektedir.

AB, her zaman STK’lar ile yakın temas içinde olmayı tercih etmektedir çünkü halkın katılımını her alanda temel prensibi haline getirmiştir. Tüm aday ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de STK’ların kapasitelerini geliştirmek ve aktif birer aktör olarak yer almalarını sağlamak amacıyla onlara çeşitli şekillerde destek vermektedir. STK’lar AB-Türkiye ilişkilerinin her evresinde yer aldığı için AB, sivil toplumun gelişmesine ve onlarla yakın işbirlikleri kurmaya özen göstermektedir. Bütünleşmenin sağlanabilmesi için sivil toplumun bu sürece aktif katılımının olmazsa olmaz şartlardan biri olduğunu bilen Avrupa Komisyonu 1980’lerin sonundan beri STK’lara mali yönden yardım sunmaktadır.

Gümrük Birliğinin güçlendirilmesi ve sosyo-ekonomik kalkınmanın sağlanması amacıyla geliştirilen projeler Topluluk kaynakları kullanılarak desteklense de, Özel Eylem Programı kapsamında, İKV ve Marmara Belediyeler Birliği’ne sağlanan yardımlar ile doğrudan STK’ların desteklenmesine 1980’lerin sonunda başlanmıştır (Noyan, 2007: 94).

AB Komisyonu, 1993’ten bu yana Türkiye’deki STK’lara insan haklarının, demokrasinin ve sivil toplum faaliyetlerinin gelişmesi için mali destek sağlamaktadır (Bedük vd, 2006: 59). Birçok projeye hibe sağlayarak finansal destek olmasının yanında sivil toplumla düzenli bir diyalog içinde bulunarak her açıdan desteğini sunmaktadır. Çünkü AB Türkiye’de sivil toplumu güçlendirmeyi en basit haliyle değişimin aracı olarak görmektedir.

Türkiye’nin aday ilan edildiği 1999 Helsinki Zirvesi’nin sivil toplum için ayrı bir dönüm noktası olması, bu süreçte yapılan reformlar ve sağlanan finansal desteklerin arttırılması

ile yakından ilgilidir. Böylece STK'ların gelişimi için uygun ortam hazırlanmış ve bu ortamı fırsat bilen STK'lar niceliksel olarak artış göstermiştir. Adaylığın ilanından sonra mali yardım mekanizması Katılım Öncesi AB Mali Yardımı, AB Programları, Avrupa Yatırım Bankası Kredileri başlıkları altında yeniden yapılandırılmıştır. STK'lar Katılım Öncesi AB Mali Yardımı, AB Programları kapsamında sağlanan desteklerden faydalanabilmektedirler.

Katılım Öncesi Mali Yardımı 2002-2006 yılları arasında, Türkiye'nin üyelik sürecini ve müktesebata uyumunu desteklemek için yaklaşık 1,3 Milyar Avroluk hibe desteği sağlamış ve bu süreçte 164 büyük çaplı proje finanse edilmiştir (AB Bakanlığı, 2016: 9).

Program, 2007 yılı itibariyle "Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (Instrument for Pre-Accession – IPA)" adını alarak aday ülkenin AB'ye üye olma yolundaki ihtiyaç ve önceliklerine hizmet eden projeleri desteklemeye devam etmiştir (AB Bakanlığı, 2016: 9). Bu sebep ile IPA kapsamında 2007- 2013 yılları arasında nüfus ve yüz ölçümü göz önünde bulundurularak 4,8 milyar Avro Türkiye için ayrılmıştır. Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma, Sınır Ötesi İşbirliği, Bölgesel Kalkınma, İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi, Kırsal Kalkınma temel başlıkları altında IPA'nın birinci dönem öncelikli alanları belirlenmiştir.

IPA'nın 2014- 2020 yıllarını kapsayan ve birinci dönemin devamı niteliğinde olacak olan ikinci dönemi için ise sektörel yaklaşım benimsenerek, dokuz öncelikli sektör şu şekilde belirlenmiştir (AB Bakanlığı, 2016: 12):

- Demokrasi ve Yönetişim
- Hukukun Üstünlüğü ve Temel Haklar
- Çevre
- Ulaştırma
- Enerji
- Rekabetçilik ve Yenilik
- İstihdam, İnsan Kaynaklarının Gelişimi ve Sosyal Politikalar
- Tarım ve Kırsal Kalkınma
- Bölgesel ve Sınır Ötesi İşbirliği

IPA'nın ikinci dönemi için belirlenen bu dokuz öncelikli sektör ya doğrudan ya da dolaylı olarak STK'lar ile alakalıdır ve bir şekilde onların çalışma alanına girmektedir. Fakat açık şekilde belirli olan, demokrasi ve yönetim başlığı ile sivil toplumun yakından alakalı olmasıdır.

“IPA'nın yeni döneminde sivil toplum kuruluşlarını etkileyecek en önemli değişiklik, “Demokrasi ve Yönetişim” sektörü altında sivil toplumun alt sektör olarak yer almasıdır. Bu alanda geliştirilecek projeler için dört öncelik alanı belirlenmiştir. Bu alanlar; aktif vatandaşlık için yasal çerçevenin iyileştirilmesi, kamu-STK işbirliğinin geliştirilmesi, STK'ların kapasitelerinin ve STK ağlarının güçlendirilmesi ve AB ve Türkiye arasında sivil toplum diyalogu'dur. Bu kapsamda, yaklaşık **180 milyon avro** tutarında kaynağın kullanılması öngörülmektedir. Yeni dönemde “Demokrasi ve Yönetişim”in yanı sıra diğer öncelikli sektörler kapsamında da hibe programları yayımlanabilecektir” (AB Bakanlığı, 2016: 14).

STK'ların AB mali yardımlarından yararlanabilmeleri, “Hibe Programı” adı verilen programlara sunup onay alabildikleri projeler aracılığı ile mümkün olabilmektedir. Böylece Katılım Öncesi Mali Yardımı kapsamında 2002- 2014 yılları arasında 72 Hibe Programı başarı ile uygulanarak 3.060 adet projeye 462 milyon Avro finansman desteği sağlanmıştır (AB Bakanlığı, 2016: 15). 2014- 2020 yıllarını kapsayacak olan yeni IPA kapsamında ise yaklaşık 4,5 milyar Avro Türkiye için ayrılmıştır.¹¹

Sivil Toplumun Güçlendirilmesi 2006 Programı, Sivil Toplumun Desteklenmesi 2006 Programı, STK 2005 Programı, Sivil Toplum Diyalogu Programı (2006), STK'lar İle Kamu Diyalogunun Arttırılması Programı (2003), Sivil Toplumun Geliştirilmesi Programı (2004), Sivil Toplumun Desteklenmesi: Katılımcı Demokrasi (2006), Yerel Düzeyde Sivil Katılımın Güçlendirilmesi Programı (2010), Sivil Toplum Örgütleri Arasında Diyalogun Güçlendirilmesi Programı (2010) vb. bu hibe programlarından bazılarıdır.

---

¹¹ Avrupa Birliği tarafından ülkemize sağlanan mali yardımlar ve hibe programları hakkında detaylı bilgiye AB Bakanlığı Proje Uygulama Başkanlığı tarafından hazırlanan “Avrupa Birliği Hibe Programları Kapsamında Sivil Toplum Kuruluşlarına Sağlanan Destekler” kitabı aracılığı ile ulaşabilirsiniz. Kitabın pdf formatı için: http://www.ab.gov.tr/files/pub/ab_hibe_programlari_kapsaminda_stklara_saglanan_destekler_2016.pdf (10.03.2017)

Bu programlardan biri niteliindeki ‘Sivil Toplum Diyalogu’ bu tez çalışmasının konusunu oluşturduğu için bundan sonraki bölümlerde detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM DİYALOĞU

Uyum sürecinde AB ile Türkiye arasında geliştirilen Sivil Toplum Diyalogu'nun ele alındığı bu bölüm, Haziran-Ağustos 2017 döneminde yapılan alan araştırmasından elde edilen verilere dayanarak hazırlanmıştır. Bu çerçevede ilk olarak öne çıkan dört temel etken üzerinden, neden bir sivil toplum diyaloguna ihtiyaç duyulduğu ve ne derece önemli olduğu ortaya konulmaktadır. İkinci kısımda ise; Diyalogun nasıl başladığına, içeriğinin ne olduğuna ve neleri kapsadığına özellikle 2005 yılında Komisyon tarafından yayınlanan "Sivil Toplum Diyalogu'na Dair Komisyon Tebliği" temelinde yer verilmektedir. Ardından Tebliğ'in yayınlanması ile resmi bir hal alan STD'nin 2008 yılından bugüne Türkiye'de nasıl yer bulduğu, diyalogu geliştirme hedefinin ne şekilde desteklendiği, uygulanmış ve uygulanmaya devam eden programların neler olduğu ele alınmaktadır. Son kısımda ise; Diyalogun Bugünü ve Geleceği başlığı altında, Türkiye AB ilişkilerine olan katkısının yanı sıra Program kapsamında uygulanan projelerin uygulama öncesi ve uygulama sırasında karşılaştığı sorunların neler olduğuna, bu sorunların aşılması için neler yapılabileceğine, projelerin hedeflerine ulaşip ulaşmadığına, projelerin etkinlik ve verimliliğini arttırmak için getirilen önerilere, diyalogun bugün çizdiği genel resim ile geleceği hakkındaki öngörülere yer verilmektedir.

4.1. Sivil Toplum Diyalogunun Önemi

STD'nin öneminin ele alındığı bu bölümde dört temel husus üzerinden neden böyle bir diyaloga gerek duyulduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede Diyalogun;

- AB ve Türkiye vatandaşlarının birbirini tanıması ve önyargılarını aşmasına,
- Gerçekleştirilen reformların benimsenmesi ve uygulanmasına,
- STK'ların gelişimine olan katkısına,
- AB ile bütünleşme sürecine olan desteğine yer verilmiştir.

Son yıllarda AB ve Türkiye ilişkileri oldukça hassas ve kritik bir dönemden geçmektedir. Hatta siyasi otoritelerin söylemlerinin, Türkiye'nin AB üyeliğine olan desteği azaltma eğiliminde olduğu bile söylenebilir. Karşılıklı restleşmeler ile geçen böylesi zor bir

ortamda, ilişkilerin siyasi kurumsal düzeyden ziyade, sivil toplum aracılığı ile toplumlar arasında sürdürülmesi, ilişkilerin devamlılığı ve kaybedilen ivmenin yeniden kazandırılabilmesi için zaruridir. Bu bağlamda, STD geliştirilmesine neden ihtiyaç duyulduğu hususuyla ilgili olarak, alan araştırmasına katılan yetkililerden birinin verdiği cevap toplumsal ilişkileri ön plana çıkarmanın önemini açık şekilde göstermektedir:

“Bu işin oryantasyonu içinde en çok konuşulan konu devletlerarası ilişkilerden ziyade, toplumların birbirini tanımadığı ya da toplumun farklı katmanlarına erişimin çok sınırlı olduğudur. AB'nin kendi içerisinde de çok eleştirilen konulardan biri; AB'nin meşrutiye kazanması ile ilgili halka erişimi konusunda ne yaptığı, bu iletişimi nasıl kurduğudur. Türkiye'de de keza çok farklı bir durum söz konusu değil. Türkiye AB ilişkileri açısından özellikle müzakere çerçevesinden sonra giderek farklı bir boyut kazandığını görüyoruz. Birbirini tanıma, kabul vs. gibi süreçlerde STD'e ihtiyaç olduğu pek çok seferde dile getirilen konulardan biri. Türkiye'nin AB üyeliği aslında teknik olduğu kadar toplumsal da bir konu o yüzden bir kamuoyu oluşturmak, sivil toplumun birbirini tanıması süreci ayrıca önem taşıyor.” (Görüşme 7, İstanbul, 2017).

Müzakere sürecinde yaşanan belirsizlikler, Türk vatandaşlarının üyeliğin gerçekleşeceğine olan inancını azalttığı gibi, sıklıkla AB'nin Türkiye'ye karşı adil davranmadığı gerekçesiyle eleştirilmesine sebep olmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'nin AB ile ilişkileri yarım asırdan fazla bir süredir devam etmesine karşın, üyelik hedefine ulaşamamış olması bu hedeften uzaklaşılmasına neden olabilecektir. Özellikle son zamanlarda, sıklıkla dile getirilmekte olan bu durum ve dini, kültürel, tarihsel vb. faktörlere dayalı ön yargılar ilişkileri daha da zorlaştırmaktadır.

AB tarafında zaman zaman Türkiye'nin üyeliğine karşı ve ayrımcı konuşmaların yapılması, tüm Avrupa'nın fikri gibi algılanabilmekte, Türkiye'de heves kırılması ve AB sürecine azalan ilgi ile sonuçlanabilmektedir. Dolayısıyla, bu olumsuz havanın dağılması ve AB -Türkiye vatandaşlarının yakınlaşarak önyargılarını aşabilmesinde en büyük rol STD'ye düşmektedir. Çünkü STD, Türkiye'deki ve AB'deki ilgili kişi ve kurumları farklı dönemlerde, farklı konularda ve farklı alanlarda hazırlanan projelerle bir araya getirmekte, müzakere sürecinin sadece kurumlar ya da siyasi liderlerle sınırlı kalmasını

engelleyerek, halklar arasında bir bağ kurulmasına yardımcı olmaktadır. Görüşme gerçekleştirilen STK temsilcilerinden biri STD'nin bu katkısını şöyle dile getirmektedir:

“Türkiye ile Avrupa toplumu arasında ciddi bir birbirini tanımama ve diyalog eksikliği olduğu vurgulanıyordu. Bu yüzden o dönemki diğer aday ve yeni üyelere farklı olarak, Türkiye ile AB arasındaki müzakerelerin en önemli boyutlarından bir tanesinin Sivil Toplum Diyaloğu olması gerektiği öngörüldü. İki tarafta da aslında gerçekten de aşılması zor önyargılar bütünü vardı. O yüzden işte sivil topluma yönelik verilen desteklerden en önemlilerinden bir tanesi Sivil Toplum Diyaloğu bileşeni idi.” (Görüşme 2, İstanbul, 2017).

Çeşitli anket çalışmaları ve kamuoyu yoklamalarının ortaya koyduğu gerçek; Avrupa Toplamlarının, dini ve kültürel farklılığı nedeniyle Türkiye'ye karşı olumsuz baktığını ortaya koymaktadır (TESEV, 2015: 12). Bu olumsuz bakışın zamanla değişebileceğini söylemek, kamuoyunun görüşlerinin şekillenmesinde önemli rol oynayan sivil topluma düşen görevi arttırmakta ve ancak sivil toplum diyaloğu gibi bu amaca hizmet eden adımların atılması ile üyelik hedefinin gerçeğe dönüşebileceğini ortaya koymaktadır.

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV), 2015 yılında yayınladığı “Avrupalı Parlamenterler Türkiye Hakkında Ne Düşünüyor?” adlı araştırma raporunda; Avrupalı Parlamenterlerin %94'nün, Avrupa halkı arasında Türkiye'nin muhtemel AB üyeliğine karşı sosyo-kültürel önyargıları olduğunu düşündüklerini ortaya koymuştur (TESEV, 2015: 20). Aynı çalışmada bu ön yargıları tetikleyen faktörlerin başında; din, kültür, tarih, nüfus ve cahillik gelmektedir.

Son zamanlarda, AB'nin benimsediği ve yaymaya çalıştığı evrensel değerleri ile asla örtüşmeyecek şekilde yabancı düşmanlığının, ırkçılığın, İslamofobi ve göçmenlere yönelik nefret söylemlerinin artış göstermesi ile beraber, Türkiye'nin çoğunluğu Müslüman bir ülke oluşu, Osmanlı geçmişinden dolayı Avrupalıların hafızalarında olumsuz yer eddiği Türkiye'nin üyeliğine karşı bu endişe verici önyargıların oluşmasında etkili olmuştur. Buna karşın, Türkiye'nin de benzer bir tepki göstermesi ile uyum sürecindeki kararlılığın azalması söz konusu olmaktadır.

Üstelik AB'nin bir parçası olmak sadece aday ülkenin gereken tüm koşulları yerine getirmesi ile mümkün değildir. Üyeliğin kesinleşebilmesi için AB ülkelerinde yapılabilecek referandumlardan olumlu sonuç çıkması ve desteklenmesi gerekmektedir. AB genişlemesinde aday ülkelerin üyeliğinin, kamuoyunca desteklenmesinin önemli bir faktör olduğunu TESEV'in araştırmasına katılan bir katılımcı şu şekilde ifade etmiştir: "AB genişlemesi gibi önemli bir konuda ülkedeki çoğunluğun aleyhinde bir karar veremezsiniz" (2015: 35). Bu ifade aslında üyelik için, AB kamuoyunu Türkiye'nin üyeliğine hazırlamanın dolayısıyla da önyargıları aşmanın gerekliliğini ve STD'nin önemini ortaya koymaktadır.

Bu durumda, Türkiye hakkındaki önyargıların giderilmesi ve bilgilendirme faaliyetlerinin yürütülmesi daha çok önem taşımaktadır. Doğru bilgilendirme ve tanıtım ise; taraflar arasındaki ortak çalışma, işbirliği ve diyalogun artması ile mümkün olacaktır. Bu nedenle, AB ile Türkiye arasında geliştirilmekte olan sivil toplum diyalogu önyargıların aşılmasında güçlü bir role sahiptir. STD ile Türkiye ve AB vatandaşlarının daha fazla bir araya gelmesi; birbirlerini daha yakından tanımaları, ortak çalışma kültürünün yerleşmesi ve mevcut önyargıların kırılması ile sonuçlanacaktır (AB Stratejisi, 2010: 5). Bir STK temsilcisinin anlattıkları STD'nin önyargıları aşmadaki etkilerini ortaya koyan örneklerden sadece biridir:

"Kurulan ortaklıkların hem kişiler hem de kurumların birbirine yakınlaşması, birbirlerini daha yakından tanımaları açısından çok ciddi etkileri oluyor. Çok olumlu değişimler oluyor mu dersiniz evet oluyor, ben karşılaştım genel anlamda salt kişiler üzerinde değil, ülke imajı üzerinde de çok olumlu etkisi oluyor. Bizim kendi ortağımızla kurum ve kişiler anlamında hiçbir sıkıntımız olmadı aksine kendimizi çok iyi ifade etmişiz ki, toplantı esnasında bir akademisyenin 'Biz Türkiye'ye haksızlık ediyormuşuz.' dediğini duymak çok güzel bir gelişme idi. Biz olumlu anlamda lanse edebilmişiz ve kendi derdimizi anlatabilmişiz yani başarılı olmuşuz. Benim için bir kişinin bile algısını kırmak çok önemli bir gelişme." (Görüşme 1, İstanbul, 2017).

Diğer bir ifade ile, AB ve Türkiye vatandaşlarının birbirlerini tanımaları, yakınlaşmaları, önyargıları aşabilmeleri ve üyelik hakkında bilgi sahibi olabilmeleri ancak toplumların

birlikte çeşitli zeminlerde bir araya gelerek faaliyet yürütmesi ile mümkündür. Sivil toplum diyalogunun geliştirilmesi, Türkiye'nin AB vatandaşlarınca tanınmasını ve Türkiye karşıtı olumsuz yaklaşımın değişmesini, AB değer ve politikalarının da Türkiye'de anlaşılmasını sağlayacaktır. STK temsilcilerinden biri STD'nin bu katkısını şu sözlerle aktarmaktadır:

“STD projeleri toplumlar arası yakınlaşmaya diyalog kanallarını açmak suretiyle katkı sağlıyor. Özellikle Türkiye'deki AB algısı ve AB'deki Türkiye algısında önyargıların aşılması konusunda katkısı oluyor. Bu diyalog kapsamına giren Avrupalı örgütler görece önyargıları olmayan örgütler olmasına rağmen, var olan önyargıların geriletilmesine yönelik olumlu bir katkı sağlıyor.” (Görüşme 10, İstanbul, 2017).

Türkiye'nin AB üyeliğini destekleyenler arasında dahi AB'nin işleyişi, kurumları ve politikaları hakkında yeterince bilgi sahibi olmayanlar mevcuttur. Hatta Türkiye'nin AB'ye katılımı, toplumun bir kesimi tarafından ulusal egemenliğin ve toprak bütünlüğünün zedelenmesi olarak algılanmakta ve korku uyandırmaktadır (Düzgit & Ayhan, 2009: 1). Tüm bu önyargılar ve yanlış bilgiler iki taraf arasındaki etkileşim kalitesinin ve miktarının artırılmasına yönelik faaliyetler yoluyla aşılabilecektir (a.g.e.: 2). Ayrıca Türk vatandaşlarının da AB kurumları, tarihçesi, işleyişi ve değerleri ile ilgili bilgi sahibi olmasının yanında var olan önyargılarından kurtulması ve bilgi düzeyinin artması STD aracılığı ile gerçekleşecektir.

AB tarafında Türkiye'nin AB üyeliğinin getireceği yararlardan çok sorunları konuşulmakta, bunların başında farklı kültürel yapıya ve dine sahip olması, nüfusu, coğrafi konumu, tarihi gibi faktörler gelmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin üyeliği gerçekleşmeden önce AB vatandaşlarının Türkiye'ye karşı önyargılarının aşılması, bilgi eksikliklerinin giderilmesi, yanlış bilinenlerin düzeltilmesi diyalogun gerçekleşmesi ile mümkün olabilecektir. Ancak siyasi ve kültürel diyalog aracılığı ile taraflar arasında kurulacak olan köprünün, farklı kültürler hakkındaki bilgi boşluğunu doldurabileceği vurgulanmaktadır (a.g.e.: 9). Diyalogun taraflar arasındaki bilgi seviyesini arttırdığı, görüşmelere katılan STK temsilcilerinin çoğu tarafından şöyle dile getirilmektedir:

“Kurumlar ve kişiler arasındaki ilişkiyi kesinlikle artırıyor, karşılıklı olarak birbirlerini tanınmasını sağlıyor. Muhatap olduğumuz kişilerden hiçbiri Türkiye’nin göç üzerine yaptığı çalışmalarını bilmiyordu. Avrupa’da bir mülteci kampını ziyaret ettik ve bizim heyetimiz arasından bir kişi, kampın müdürüne kampta kaç mülteci kaldığını sordu, O da 350 dedi. Bunun üzerine heyetimizden soruyu soran bu kişi: “Urfa adına konuşursam en küçük kampımızda 70 bin mülteci yaşıyor.” dediğinde, nasıl sağlıyorsunuz oranın bakımını, temizliğini diye sordular. Türkiye’nin böyle çalışmalar yaptığını proje ortağı Türk olmasına rağmen bilmiyordu. Kısacası ilişkileri artırma ve kurumların birbirini tanınması konusunda çok faydası oluyor” (Görüşme 4, İstanbul, 2017).

“Ortaklık çok güzel gitti projede iyi uygulandı. Biz gittik İtalya’yı gördük, oradaki kurumları gördük, örneklerini gördüğümüz için onların sosyal işletmeden, kooperatiften ne anladıklarını öğrenme şansı yakaladık.” (Görüşme 8, İstanbul, 2017).

“Bizim arkadaşlar gittiği üniversitelerle, belediyelerle, bireylerle, STK’lar ile çok iyi diyaloglar geliştirdiler. Almanya’dan da ortağımız oldu, hem onlar için hem bizim için oldukça işe yaradı. Onlarda Türkiye’ye gelebildi ve çalışma yapabildiler. Bizde onların kullandıkları yöntemlerden faydalandık, onların yöntemlerini kullandık, sonraki çalışmalarımızda tanınmış olduk, kurdukları ağa üye olduk.” (Görüşme 9, İstanbul, 2017).

Yukarıdaki anlatılarda da görüldüğü gibi, diyalog, vatandaşların katılımını sağlamada, bilinçlerini attırmada, üyeliğe hazırlamada etkili olmaktadır. AB’nin Türkiye eski Büyükelçisi Marc Pierini de AB-Türkiye ilişkilerinin hayati parçasının insanlar arası diyalog olduğunu vurgulamaktadır (Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, 2007: 3). 2007 yılında *AB Türkiye Görünüm* dergisinin 9. Sayısında STD üzerine Michael Vögele ile yapılan bir röportaj yayınlanmıştır. Röportajda Vögele, STD’nin birçok hedefi içerdiğini ancak temel hedefinin Türk ve AB vatandaşlarının birbirini daha iyi tanınmasını ve anlamasını sağlamak, bir diğer önemli hedefinin de AB’ne katılımının getireceği fırsat ve zorluklar konusunda farkındalık yaratmak olduğunu belirtmiştir. Vögele’nin görüşünü destekler şekilde STK temsilcileri de bu hususun altını çizmektedirler:

“Zaten sürecin amacı Türkiye- AB ilişkilerinde bilinçlenmeye katkı sağlamak. Mikro anlamda da bu diyalogların sürece katkısı mutlaka oluyordur. Yani büyük şehirler ve AB’nin sürecini birebir takip etmeye çalışan kurum kuruluşlar dışında da sürece oradaki kurumların aktardıkları ile ciddi bir katkıları oluyor. Bunu sadece AB süreci olarak düşünmekte doğru değil çünkü sektör odaklı birçok proje yürütülüyor ve oradaki gelişmeler ile ilgili de buradaki kurumlar bilgi sahibi oluyorlar. Sonuçta bir şekilde AB mekanizmasına entegre olan Türkiye var aslında özellikle ekonomi ve gümrük anlamında, sağlık, eğitim alanında entegre olmaya çalışan bir Türkiye var. Dolayısıyla, yeni dönemde ortaya çıkacak çalışmalarla ilgili sektörel anlamda bu gelişmelerden önceden haberi olan kuruluşlar ona göre kendi pozisyonlarını alıp, çalışmalarını ona göre hızlı başlatıyorlar. Bu çerçevede hem makro hem mikro anlamda diyalogların uyum sürecinin tamamına çok ciddi bir katkısı var” (Görüşme 1, İstanbul, 2017).

“Kıyasladığınızda, artık, insanlar AB hakkında çok daha fazla bilgi sahibi. Bu projeler sayesinde faydalarını da zararlarını da biliyorlar, bir Avrupa vatandaşının kullanabildiği hakları da biliyorlar artık. Mesela biz girişimcilik projesini yaparken Avrupa’daki girişimcinin aslında nasıl girişimci olabildiği, haklarını, ne tür fırsatların elinde olduğunu, iş garanti sistemini vs. inceledik bunun üzerine de çalışmalar yaptık. Gençler bunlardan da haberdar oldular, böyle bir farkındalık sağlıyor.” (Görüşme 8, İstanbul, 2017).

AB’nin mali desteği ile hazırlanan “Hikayeler ile Diyalog Bülteni”nin önsözünü kaleme alan Jean Maurice Ripert yazısında; “Diyalog programları, işbirliği projelerinin ortak bir gündem yaratabileceğini, birlikte çalışma zemini oluşturabileceğini ve birbirini daha iyi tanıma ve farklılıkların üstesinden gelme şansı verebileceğini göstermek adına iyi bir fırsattır. Aynı zamanda ortak geçmişi olan insanların herhangi bir aracı olmadan ortak bir diyalog kurmaları için güzide bir fırsattır.” (AB Bakanlığı, 2012: iii) diyerek STD’nin bu konudaki önemini belirtmiştir. STD’nin yarattığı bu fırsatları bir STK temsilcisi de şu sözlerle dile getirmektedir:

“Ortağımızla çok iyi çalıştık ve devam eden bir diyalog söz konusu idi. Çok yakın arkadaşlıklar kurduk, böyle süreçlerde sadece siyasi, kurumsal, profesyonel

yakınlaşmalar önemli değil, kişisel yakınlaşmalar da önemli. Dolayısıyla, bu tip projelerin çok faydalı olduğunu düşünüyorum.” (Görüşme 3, İstanbul, 2017).

Bu referanslardan da anlaşılacağı üzere, STD Programının önyargıların aşılmasına yardımcı olması, en önemli beklentilerden biridir ve diyalog faydalanıcılarından birinin: “geçmişin hoş olmayan anılarının silinmesine yardımcı oldu” ifadesi diyalogun, önyargıların gereksiz olduğunu gösterme ve karşılıklı anlayışı ve hoşgörüyü inşa etme amaçlarına hizmet ettiğini ortaya koymaktadır.

STD'nin önemini ele alırken üzerinde duracağımız ikinci husus ise; sivil toplum diyalogunun, toplumun tüm kesimleri arasında temas kurmayı mümkün hale getirmesi ve reformların içselleştirilmesine katkı sunması beklentisidir. Türkiye'nin AB üyelik süreci diğer tüm alanlarda olduğu gibi toplumsal yaşamı da derinden etkilemekte ve dönüştürmektedir. Müzakere süreci teknik bir süreç olmanın ötesinde, kamuoylarının desteğine ve katkısına muhtaçtır. Bu bakımdan STD'nin hemen her alanda ve her kesimi dâhil ederek desteklediği projeler bu alana hizmet etmektedir. STK temsilcilerinden biri de STD'nin bu husustaki önemini şu sözlerle vurgulamaktadır:

“STD geliştirilmeye ihtiyaç duyulmasının nedeni; Türkiye AB üye olduğu zaman sadece devletin değil aynı zamanda Türkiye ve AB'de yaşayan halkların da bu süreçten etkilenecek olmasıdır.” (Görüşme 10, İstanbul, 2017).

Bu nedenle, Türkiye'nin AB müktesebatına uyumunun sağlanması ve katılımının gerçekleşebilmesinde ilişkileri sadece teknik ve kurumsal seviyede yürütmek yeterli olmayacaktır. Sürekli yenilenen ve genişleyen AB mevzuatına uyum için geniş reformlar yapan Türkiye'nin, vatandaşlarının hayatının her alanını etkileyecek mevzuat değişikliklerinde aday ülke olarak pay sahibi olması, STK'lar aracılığıyla Brüksel'de temsil edilmesi ve dolayısıyla Avrupa'nın geleceği şekillenirken rol sahibi olması ve toplumlararası diyalog yoluyla uyumun yakalanması gerekmektedir.

STD ile AB ve Türkiye kamuoyunun sağlıklı bir şekilde aydınlatılması, karar vericiler ile vatandaş arasındaki etkileşimin artırılması, toplumun tüm kesimlerinin üyelik sürecine dâhil edilmesi ve toplumun değişim sürecinden olan beklentilerinin karşılanması da hedeflenmektedir. Ancak AB sürecine bağlı olarak gerçekleştirilen reformların hayata

geçirilebilmesi, toplumsal zeminde bu sürece sahip çıkılmasına ve zihinsel dönüşümün gerçekleşmesine bağlıdır (AB İletişim Stratejisi, 2010: 3).

Çünkü Türkiye'nin AB üyelik süreci; bürokratların masa başında yürüttüğü bir süreç olmanın ötesinde, yapılan reformların gündelik hayatımıza yansımaları ile toplumsal bir hal almaktadır. Toplumun yapılan bu reformları içselleştirmesi ise, STK'lar aracılığı ile hem politika yapım sürecine katılması hem de kabul edilen politikaların farkında olup uygulamaya geçirmesi ile mümkün olacaktır.

STK'ların bu süreçte bu derece önemli rol üstlenmesi, AB müzakere sürecinin sadece resmi kurumların tekeline bırakılmayacağına anlaşılması, sivil toplum alanının da bu sürece dâhil edilmesi ve sorumluluklar verilmesi ile sonuçlanmış ve STD'nin geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Diğer bir ifadeyle, Türkiye Mevzuatının, AB ile uyumu yakalaması bütünleşme için tek başına yeterli olmayacaktır, uygulamaya geçilebilmesi ve benimsenmesi için toplumun her kesiminin bu sürece katılması gerektiği kabul görmeye başlamıştır. Müzakere sürecinin üyelik ile sonuçlanabilmesi için, yapılan reformların halk tarafından kabul edilmesi gerekliliği de anlaşılmıştır. Katılım sürecinde yapılan geniş kapsamlı reformların sivil toplum ile işbirliği içinde, halkın desteğini alarak yerine getirilmesi, yapılan reformlar vatandaşların hayatının her alanını etkilediği için bu süreçte başarının anahtarıdır. Uyum sürecinde STK'lara duyulan ihtiyaç bir STK temsilcisi tarafından şu sözlerle anlatılmaktadır:

“Genel olarak, Türkiye'nin AB süreci başladıktan sonra her anlamda Türkiye'nin AB ile diyalog ve derin ilişkiler kurması için pek çok adım atıldı. Bunlardan biri de sivil toplum ayağıdır. Siyasi konjonktürden dolayı, yani Türkiye'nin AB adaylık sürecinin artık başlamış olması, oraya çok kesin bir şekilde yönelmiş olması ile kanunlar vs. nasıl AB mekanizmasına göre gözden geçirildiyse, sivil toplum için de bu ihtiyacı doğurmuştur. Türkiye'deki ve AB'deki sivil toplum bir arada çalışması, her alanda olduğu gibi siyasi süreci de destekleyen en önemli şeydir. (Görüşme 3, İstanbul, 2017).

Türkiye'nin AB yolunda geçirdiği dönüşümün ve bu dönüşüm ile elde edilen kazanımların ortaya konulması ve her fırsatta vurgulanması vatandaşlar tarafından bu

sürecin sahiplenilmesini kolaylaştıracaktır. Sivil Toplum Diyalogu Programı ile hayata geçirilen projelerin bu sürece hizmet ettiği kabul edilen bir gerçektir. AB sürecinde gerçekleştirilen reformların benimsenmesi ve uygulanmasında STD projelerinin katkısı büyüktür.

AB ile yürütülen müzakere sürecinin başarı ile sonuçlanması, Türkiye'nin, AB yapısına uyum sağlaması ve reformları içselleştirmesi kadar, Avrupa vatandaşlarına Avrupa'nın geleceği için katkılar sunabilecek önemli bir aktör olarak kendisini tanıtmaya bağlıdır (Keyman, 2006: 51). Türkiye'nin Avrupa'nın geleceğine siyasi, ekonomik, kültürel, jeopolitik katkı sunabilecek bir ülke olarak algılanmasını sağlayabilecek en önemli kurumlar STK'lar olacaktır (Keyman, 2006: 64). STK'ların bu amaca yönelik adımları atabilmesi için gerekli koşulların sivil toplum diyalogu kapsamında mevcut olması, Türkiye'nin üyelik sürecinde gerçekleştirdiği reformların AB üyesi ülkelerde doğru şekilde anlaşılmasına da büyük katkısı olmuştur (AB Bakanlığı, 2016: 31).

Sonuç olarak, Müzakere sürecinin uzamasına paralel biçimde, üyeliğin gerçekleşeceğine olan inancın azalması, halklar arası uyumun sağlanmasını ve halkın daha sağlıklı bir şekilde bilgilendirilmesini mecburi kılarken, vatandaşların desteği ve itici gücü olmaksızın üyelik sürecinin başarı ile sonuçlanamayacağı gerçeği, sivil toplum diyalogu geliştirmeyi daha önemli hale getirmektedir.

STD'nin önemini belirtirken vurgulayacağımız üçüncü husus ise; Diyalogun, Türkiye'nin AB ile bütünleşme sürecindeki kilit rolüdür. Diyalogun bu faydasını ise dönemin AB Bakanı Egemen Bağış şu şekilde dile getirerek özetlemiştir; "Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) sürecinde, katılım müzakerelerine ve ülkemizi daha müreffeh yarınlara taşıyacak reformlara devam ederken, Türkiye ve Avrupa Birliği arasında sivil toplum diyalogunun artırılmasına yönelik çalışmalarımızı da kesintisiz biçimde sürdürüyoruz. Her geçen gün daha da gelişen bu diyalog sayesinde, Türkiye'yi AB standartlarına taşıyan reformların etkilerini sağlamlaştırırken, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği önünde engel teşkil eden önyargıları da ortadan kaldırıyoruz. Türk halkı ve AB halklarının gün geçtikçe ivme kazanan bütünleşme süreci, sadece yanlış algıları düzeltmesi açısından değil, çeşitliliğin ve hoşgörünün ortaya çıkardığı faydaları topluma sunması bakımından da çok değerli katkılar sağlamaktadır. Bu nedenle sivil toplum diyalogunu, Türkiye'nin Avrupa

Birliği'ne entegrasyonu için itici bir güç ve bu entegrasyon sürecinin vazgeçilmez bir unsuru olarak değerlendiriyoruz.” (AB Bakanlığı, 2012: i). Bağış, STD'yi sadece Türkiye'de değil, Avrupa çapında katma değer yaratacak, geleceğimiz için etkili ve faydalı sonuçlar doğuracak, değerli bir yatırım olarak değerlendirmiştir (a.g.e.: i).

Diyaloğun bütünleşme sürecine olan katkısını dile getiren isimlerden biri de STD Programı'nın üçüncü döneminin kapanış toplantısı konuşmasında yer alan AB Türkiye Delegasyonu Sivil Toplum, Temel Haklar, Yargı ve İçişleri Bölümü Başkanı M. Rupp olmuştur. Rupp, diyaloğun doğuracağı uyum, bağlılık ve güvencenin, Türkiye'nin AB'ne katılım sürecine katkıda bulunacağını vurgulamıştır (AB Bakanlığı, 2016: 9). Ayrıca Rupp, dünya halklarının pek çok ortak sorunla karşılaştığını ve bu sorunların çözümünde sivil topluma çok fazla rol düştüğünü, STD Programı'nın da bu ruhla tasarlandığını dile getirmiştir. STD'nin ortak sorunlar karşısında STK'ları bir araya getirmede etkin bir araç olduğunu STK temsilcilerinden biri de şöyle dile getirmektedir:

“STD kurulma amacına yönelik yaptığı çalışmalar ile hedefe ulaşıyor çünkü projeler çift taraflı yürüyor ve hakikaten diyalog artıyor. İnsanlar aynı masa etrafında bir araya geldiği zaman sorunları birbiriyle farklı kurum ve kuruluşlarla tartışıyor, sonuca bağlıyor ve neler yapılabileceğine yönelik kararlar alınabiliyor. Bu diyaloğu ve etkileşimi sağlandığından amacına da ulaşıyor.” (Görüşme 4, İstanbul; 2017).

AB Bakanlığı Proje Uygulama Başkanı Bülent Özcan; AB sürecinin toplumun bütün kesimlerini barındıran bir mekanizma olduğunu ve bu sürece STK'ların doğrudan katkı yapabilmesi, Avrupa'daki kazanımları, uygulamaları, başarı ve başarısızlıkları, AB sürecinin o ülkelere getirilerinin ve götördüklerinin yerinde tespit edilebilmesi, kendi muadilleriyle birlikte çalışma fırsatı bulabilmesi için STD'nin geliştirildiğini vurgulamaktadır (AB Bakanlığı, 2016: 10). Görüşmeler sırasında bir STK temsilcisinin, STD aracılığı ile bir araya gelme, birlikte çalışma ve yerinde tespit etmenin mümkün olduğunun altını çizmesi de Özcan'ın bu görüşünü destekler niteliktedir:

“Onlar bizden çok farklı çalışıyorlar; çok düzenli, sistemli. Zamanı kullanmakta onlardan farklıyız, biz daha esnek çalışıyoruz ama onların çalışma

şekli bir şekilde bizi de disipline etti. Bizim çalışma alanımızda örneğin; onların göç hukukunu alıyorsunuz önünüze, sizinkiyle karşılaştırıyorsunuz ve farkları, benzerlikleri görüyorsunuz, bu katılım sürecine büyük yardımı olan bir şey. Diğer bir örnekte; yabancı bir ortakla çalışıyorsunuz, onların çalışma şeklini görüyorsunuz, onlar da sizinkini görüyor, arada arkadaşlıklar oluşuyor, anlaşmazlıklar oluyor, anlaşmazlıkları çözme şeklimiz bile farklı, bunlar bu şekilde geliyor yani insani ilişkiler açısından da yararlı.” (Görüşme 5, İstanbul, 2017).

25 Kasım 2005 tarihli *Hürriyet Gazetesi* haberinde dönemin DİSK Genel Başkanı, Türkiye AB Karma İstişare Komitesi Eş Başkanı Süleyman Çelebi; AB müzakere sürecinin başlamasında STK’ların ve yürüttükleri diyalogun kilit role sahip olduğunun altını çizmiştir. Aynı habere göre, dönemin Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Başkanı Tuğrul Kutadgobilik; Avrupa entegrasyonunun aslında vatandaşlar arası entegrasyon olduğunu ifade etmiş ve STK’ların sahip oldukları bilgi, birikim, uzmanlık ve uluslararası alandaki etki güçlerinden faydalanılması gerektiğini vurgulamıştır.

Program, benzer amaçları taşıyan AB ve Türkiye’den STK’ları ortak projeler etrafında bir araya getirerek, AB değerlerinin ülkemizde daha iyi anlaşılmasını, ülkemizin değer ve kültürünün de Avrupa’da tanınmasına yardımcı olmaktadır (AB Bakanlığı, 2016: 38). Ayrıca Türkiye’nin AB kamuoyuna, AB’nin Türkiye kamuoyuna doğru şekilde tanıtılması hedefiyle ortak çalışmalar yürüterek ve deneyimlerini paylaşarak bir araya gelen kişiler, ortak Avrupa’nın inşasına katkıda bulunmakta ve bütünleşmeyi kolaylaştırmaktadırlar. STD kapsamında gerçekleştirilen proje yürütücülerinden biri STD’nin bu alandaki etkisini şöyle dile getirmektedir:

“Programda temel amaç Türkiye ve AB toplumlarını birbirine yakınlaştırmak, karşılıklı anlayışı güçlendirmek, bilgi ve deneyimlerin aktarım imkanını sağlamak ve bunu birçok alanda sağlamak. STD çok geniş bir coğrafyaya etki ediyor. Türkiye ve AB’nin sınırlarını düşündüğünüz zaman ve bu sınırlar içerisindeki etnik ve kültürel farklılıkları düşündüğünüz zaman çok geniş bir coğrafyaya hitap ediyor. Ve bildiğim kadarıyla 600 kadar ortaklık kuruldu ve bu çok ciddi bir rakam, 600 kurum ya da kuruluşun birbirini tanıması, bir de bunların yapılan

etkinlikler ile çarpan etkisini düşünün, tahminimce bu rakam on binleri çok rahat geçmiştir” (Görüşme 1, İstanbul, 2017).

STD'nin önemini ele alırken vurgulayacağımız dördüncü husus ise; Diyalogun, STK'ların gelişimine sunduğu maddi ve manevi destektir. Keyman'a (2006: 47) göre, geliştirilen Sivil toplum diyalogunun temel hedeflerinden biri, genişleme sürecine sivil toplumun desteğini sağlamak, uzun vadede ise hem AB hem de aday ülkedeki STK'ları kuvvetlendirmektir. STK temsilcileri de Keyman'ın bu söylediklerini destekler nitelikte açıklamalarda bulunmuşlar ve STD'nin geliştirilmesi ile STK'ların gelişimi arasında bir bağ kurmuşlardır:

“AB sivil toplum konusunda dünyadaki birçok gelişmiş ülkeden bile daha ileri ve başarılı bir mekanizma, sivil toplumunun kararlarına önem veren bir mekanizma. Dolayısıyla siz de AB'ye üye olmak isteyen bir ülkeyse ki - bunu uzun süredir istiyoruz - sizin de bu konuda bazı çalışmalar yapmanız ve kendinizi geliştirmeniz gerekiyor. Son süreçte AB'ye üye olmak isteyen bu konuda ciddi adımlar atan bir ülke olarak Türkiye'nin bu mekanizmanın kuralları gereğince sivil toplumu da yeniden geliştirmesi gerekmektedir. STD'nin de temel çıkış noktasının bu olduğunu düşünüyorum.” (Görüşme 1, İstanbul, 2017).

“STD'nin geliştirilme ideali; Türkiye'deki ve AB üyesi ülkelerdeki sivil toplumu bir araya getirmek ve aralarında bir diyalog yaratmaktır.” (Görüşme 3, İstanbul, 2017).

“STD'nin amacı AB ve Türkiye'deki STK'lar arasındaki diyalogu arttırmak ve bu sayede karşılıklı iyi uygulamaların aktarılmasıdır.” (Görüşme 4, İstanbul, 2017).

“STK'ların hem kurumlarla diyalog geliştirmeleri hem de kendi kapasitelerini geliştirmeleri için STD geliştirilmiştir.” (Görüşme 8, İstanbul, 2017).

Keyman'a göre, müzakere süreci Siyasi kriterlerin yerine getirilmesi, 35 faslın izlenmesi ve uygulanması ve sivil diyalog olmak üzere üç ayaklı bir yapı gibi düşünülmelidir (Keyman, 2006: 56). Böylece sivil toplumun bu sürecin dışında kalamayacağı vurgusu yapılmıştır. Çünkü STK'ların toplumsal tabandan aldıklarını hükümete iletmesinin

yanında, hükümetin aldığı kararları toplumun geniş bir kesimine kabul ettirmesi müzakereleri kolaylaştırmaktadır (Keyman, 2006: 59).

AB, aday ülkelerde sivil toplumun gelişimini desteklerken diyalog kurmalarını ve ağ oluşturmalarını da beklemektedir. Bu nedenle, mevzuattaki iyileştirmelerin farkında olmaları ve benimsenmesi için çabalamaları dışında STK'lara AB'deki muadilleri ile yakın temaslar ve ortaklıklar kurmaları gibi görevler de düşmektedir. STD'nin bu temas ve ortaklıkları kurmada STK'lara olan desteğini proje uygulayıcıları şu şekilde dile getirmektedirler:

“Özellikle Türkiye’de ama Avrupa ülkelerinde de bu var STK’lar birlikte çalışıyorlar ama sektörler arası işbirliği ya da kurumlar arası işbirliği yok ya da çok az. Oysa bu program (STD) kapsamında çok fazla sektör arasında işbirliği kurman lazım. Mesela bizim yaptığımız projeler kapsamında kamu kurumları, diğer sivil toplum kurumları ve üniversitelerle işbirliği yapman gerekiyor. Bu da STK’ların hem kapasitesini güçlendiriyor hem de daha etkili projeler yapmalarını sağlıyor. Yani bir proje yaparken tek başına yapmak var bir de bunu gerçekten uluslararası ortaklarla, kamu kurumları ve üniversiteler ile işbirliği içerisinde yapmak var. Bu kesinlikle diyalogun etkisini arttıran bir şey.” (Görüşme 8, İstanbul, 2017).

“Bu program sadece sizin ortağınızla ilişkilerinizi desteklemiyor, alanınızda farklı aktörleri de tanımanızı sağlıyor. Biz - alanımızla ilgili birkaç proje daha vardı - onların temsilcileri ile tanışma fırsatı bulduk, ortaklık ya da proje geliştirme gibi bir noktaya gelemedik ama ilerleyen dönemlerde gelebiliriz. Onları networkümüze davet etmiş olduk. Aslında aynı şekilde orda farklı Avrupalı kuruluşlar da vardı, bu önemli bir şey çünkü network en önemli eksikliklerden biri ve bu eksiklik anca bu tarz programlarla çözülüyor. Proje yönetimi bir prosedür işi aslında ve biz STK’lar bu konuda biraz deneyimsiziz. Yani STD bunun ilk aşaması gibi; size bir teknik destek ekibi veriyorlar, bu bence çok yararlı, kendi alanınızla ilgili işin teknik boyutunun dışında, proje yönetimi, program geliştirme ile ilgili bir adım öne geçmiş oluyorsunuz ve bir sonraki başvurunuzda ya da bir sonraki proje fikrinizde size çok yardımcı oluyor. Bu en büyük eksikliklerden biriydi ve biz STD sayesinde kurum içinde bunu geliştirdik.” (Görüşme 5, İstanbul, 2017).

STD sürecinde STK'ların üstlenmesi gereken çok fazla sorumluluk olduğu açıktır. STK'lar bu süreçte geliştirdiği projeler ile sosyal değişimi sağlayarak toplumların gelişimine katkı sunarken, STD de sunduğu maddi ve manevi yeni imkanlarla STK'ların gelişimine destek olmaktadır. Proje uygulayıcılarının anlattıkları da bu savı destekler niteliktedir:

“Demokratikleşmenin ön koşullarından biri olan sivil toplumun Türkiye’de gelişmesi için STD’nin sunduğu destekler ve maddi kaynaklar önemlidir. Özellikle Türkiye gibi başka fon kaynaklarının az olduğu yerlerde bunun yapılması bence önemlidir. Sivil toplumu geliştirmek üzere daha üst örgütler yerelde çalışmalar yaptılar, proje nasıl yazılır, proje kavramsal döngüsü nasıl olur vs. bunlar bile zaman içerisinde kendini gösterdi yani insanlar daha fikir odaklı çalışmaya ve bir araya gelmeye önem verdiler. Süreç mümkün olduğu kadar şeffaf işlediği sürece STD’nin STK'lara olan katkısı bence her zaman olumludur.” (Görüşme 9, İstanbul, 2017).

“STD’nin özellikle hibesel ve ekonomik boyutuyla çok geniş ve olumlu bir etkisi oldu. Onun dışında teknik anlamda etkisi çok daha büyük ve başarılı. Aynı şekilde program STK'ların hem sorun tespit etmede hem de çözüm getirmede en aktif ve başarılı çalışan programlardan biri. Tabi ki sistem içerisinde eksiklikler, yanlışlıklar muhakkak ki var ama - bunu bildiğim için söylüyorum - oradaki ekip olabildiğince bu eksiklikleri tespit etmeye ve bu konudaki birçok kurum ve kuruluşun görüşlerini almaya özen gösteriyor.” (Görüşme 1, İstanbul, 2017).

Diyalog faydalanıcılarının verdiği bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, STD’nin en önemli getirilerinden biri, aday ülkedeki STK'lara yönelik mali yardım araçlarını genişletmesi ve kapasitelerini arttırması olmuştur (Zihnioğlu, 2013: 173). Bu bağlamda, Türkiye’de sivil toplumun gelişmesine katkı sunarak aslında toplumun tüm kesimlerinin siyasi, kültürel ve ekonomik kalkınmaya olan katılımını arttıracığı söylenebilir. AB ve Türkiye arasında iletişim kanalları kurulması, STK'ların ortak proje yürütme kapasitesinin artması ile, toplumların birbirlerine yönelik bilgi ve algılamalarında değişim yaratması da mümkün olmuştur. Ayrıca STD aracılığı ile, AB’deki muadilleri ile ortak çalışma yürüten STK'lar, Avrupa’da STK'ların karar alma mekanizmasında nasıl etkili

olduğunu gözlemleyip kendilerini bu doğrultuda geliştirecek faaliyetlerde bulunabileceklerdir (Cihangir, 2011: 2).

Diyalog, sivil toplum faaliyetlerinin teşvik etmesi ve desteklemesi ile hareketli ve canlı bir sivil toplum yaratarak, katılımcı, dinamik ve demokratik bir toplumun oluşmasına katkı sağlamakta ve müzakere sürecinin bireyler tarafından yürütülen bir süreç halini almasına ve daha anlaşılır olmasına vesile olmaktadır (AB Türkiye Delegasyonu, 2010: 1).

Türkiye’de STK’ların kapasite geliştirmesi önündeki en büyük engellerden biri, buldukları ulusal düzeyden sıyrılıp, uluslararası alanda bir çalışma ağı kuramamaları ve bu sebeple iletişimlerinin eksik kalmasıdır. Ancak 2008 yılından beri STD aracılığı ile geliştirilen projelerin kurduğu ortaklıklar, bu engeli aşmalarında STK’ların en büyük yardımcısı olmuştur. STD’nin bu anlamdaki katkısını STK temsilcilerinin dile getirdiği şu sözler de desteklemektedir:

“... Sivil topluma etkisi açısından ise özellikle Türkiye’de STK’larının temel sorunlarından biri dış dünya ile bağlantılarının kısıtlı olması, bağ kurma yeteneklerinin kısıtlı olması. Bu açıdan STD Programı Türkiye’deki STK’lar için önemli bir Avrupa’ya açılma kapısı, mekanizması işlevi gördü. Dolayısıyla, bu açıdan oldukça pozitif bir rol üstlendi.” (Görüşme 10, İstanbul, 2017).

“STD, katılımın devlet düzeyinde değil de, STK düzeyinde geliştirilmesini sağlayacaktır. İşte ortak konularda Avrupa’da networklerin geliştirilmesine dayalı olan diyalogun hedefi aslında STK’lar arası bir bilgi alışverişidir.” (Görüşme 5, İstanbul, 2017).

Bu referanslardan da yola çıkarak söyleyebiliriz ki STD’nin, STK’lara yönelik faydalarından biri ağ kurma ve haritalandırma yöntemini yerleştirmesidir. Ağ kurma, Holmen tarafından, STK’ların edindikleri deneyimleri paylaşmaları ve bu deneyimleri ulusal ve uluslararası seviyeye taşınmaları, bilgi birikimlerini muadilleri ile paylaşmaları ve güçlerini arttırmaları için bir araç olarak tanımlanmıştır (Holmen, 2002: 3; akt. Düzgıt & Ayhan, 2009: 11). Haritalama yöntemi ile ise, çeşitli insan ve kurumlar arasındaki

ilişkilerin görünür ve bilgilendirici bir hal alması mümkün olmaktadır. Proje uygulayıcılarının anlattıkları da STD'nin bu faydasını açık şekilde göstermektedir:

“Sivil Toplum Diyalogunu, gerek ülkemizde olsun gerek yurt dışında değişik alanlarda çalışan STK'ların bir araya gelmesini, bilgilerini deneyimlerini paylaşmalarını ve AB Bakanlığından alınan kaynaklarla daha güçlenmelerini, bilgi alışverişinde bulunmalarını, daha sağlıklı daha iyi hizmet yapmalarını sağlaması anlamında olumlu buluyoruz. Çünkü STK'ların faaliyetlerini yürütebilmeleri için en büyük ihtiyaç finans, bu finansı sağlamak için de Türkiye şartlarında başka bir kaynak yok.” (Görüşme 6, İstanbul, 2017).

Tüm bunlardan yola çıkarak STD'nin STK'lar üzerindeki muhtemel etkilerinden en önemlilerini; yurt içindeki ve yurt dışındaki sivil toplum unsurları arasındaki iletişim ve etkileşimi arttırmaya yönelik çalışmalarda hız kazandırması, bu sayede programın ülkemizdeki STK'ları güçlendirmesi, kapasitelerini geliştirmelerine yardımcı olması, bilgi ve deneyimlerini paylaşmalarını ve ağ kurmalarını kolaylaştırması olarak sıralayabiliriz. Kısacası, “STD, sivil toplumun kapasitesini güçlendirmesi, etkili projeler yapabilmesi için güzel bir destek aracıdır.” (Görüşme 8, İstanbul, 2017).

4.2. Sivil Toplum Diyalogu'nun Ortaya Çıkması

AB'nin 2004 yılında gerçekleştirdiği ve 10 yeni üyeyi içeren Doğu genişlemesinden çıkardığı en önemli sonuçlardan biri, üyelik öncesi vatandaşların bilgilendirilerek üyeliğe hazırlanmaları, üyeliğin getireceği fırsat ve zorluklardan haberdar olmaları gerektiğidir (Düzgit & Ayhan, 2009: 9). Çünkü bu genişleme dalgası farklı sosyo-ekonomik, kültürel ve toplumsal yapıya sahip olan ülkeleri içermesi sebebiyle birçok sorunu beraberinde getirmiş ve bu süreçten sonra AB, genişleme yorgunluğu olarak adlandırılan bir döneme girmiştir. Bundan sonraki muhtemel genişlemelerin daha kolay aşılabilmesi için Komisyon, aday ülkeler ile yürütölen müzakere sürecinin daha verimli geçmesi ve üyelik öncesi uyumun yakalanması için STD ile bu süreci destekleme kararı almıştır. Proje uygulayıcılarından birinin, STD'nin başlaması ve geliştirilmesiyle ilgili olarak aktardığı şu hususlar, açık bir şekilde Diyalogu, müzakere süreci hakkında toplumları bilgilendiğini ve bu sürece dâhil ettiğini ifade eder niteliktedir:

“STD Programı, Türkiye’nin adaylık statüsünün kabul edildiği 1999 yılından sonra Türkiye’nin müzakere sürecinde aday üyeliğe doğru giden süreçte neticede aday üyeliğin aynı zamanda toplumlar arasında bir kabul ve entegrasyon meselesi olduğu için, AB ve Türkiye toplumları arasında bir ilişki ve yakınlaşma sağlamak amacıyla geliştirilmiş bir programdır. STD Programı olarak, spesifik olarak başlangıcı ise 2000’li yılların ortasında. Fikrin ortaya çıkışı ise adaylık süreci ile hemen başladı. Neticede Türkiye, AB’ye üye olacak ise bu Türk halkının ve AB halklarının karşılıklı rızası ile olacak. Dolayısıyla, sadece hükümetlerin kendi aralarındaki müzakereleri yeterli değil, halkların da bu sürece kazanılması için ortaya çıkmış olan bir fikirdir sivil toplumun karşılıklı olarak diyalogu.” (Görüşme 10, İstanbul, 2017).

Bu bağlamda, AB için üyelik öncesi ülkeleri üyeliğe hazırlamanın yolu olarak STD önem kazanmıştır. Bu doğrultuda Katılım müzakerelerine paralel olarak Birliğin aday ülke vatandaşlarını bir araya getireceği ve karşılıklı anlayışı güçlendireceği bir STD yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Böylece AB, aday ülkelerdeki STK’lar ile iletişim ve işbirliği içinde olarak, zaman zaman siyasi sebepler ile yavaşlayan müzakere sürecini sivil toplum aracılığıyla sürdürmeyi ve ivme kazandırmayı hedeflemektedir. STK temsilcilerinden biri bu durumu şu şekilde aktarmaktadır:

“Türkiye, 2000 yılından sonra, AB konusunda hızlı bir ilerleme sürecine girdi. Bu konuda birçok çalışma yapıldı. Sivil toplum merkezli yürüyen AB mekanizmanın içerisine Türkiye’nin girmesi için Türkiye’de de sivil toplumun güçlendirilmesi gerekiyordu. Kısacası STD’nin temel çıkış noktası aslında Türkiye’nin 2000’li yıllar ile beraber AB sürecinde yaşadığı o ivmedir. Maalesef AB ile son birkaç senedir müzakereler anlamında yavaşlayan bir Türkiye var, bu çift taraflı bir yavaşlama lakin buna rağmen STD Programı başarı ile devam etmektedir.” (Görüşme 1, 2017, İstanbul).

Daha kapsayıcı ve dinamik bir Avrupa Sivil Toplumu için sivil diyalogun kurulması ve yürütülmesi son derece önemli görülürken (Noyan, 2007: 52), her alanda bütünleşmiş bir Avrupa için üye ve aday ülkeler arasında sivil toplum ağının genişletilmesi hedeflenmiştir (Çepel, 2006: 7).

“AB’nin gelecekteki her türlü genişlemesi, AB kurumlarının yanı sıra, AB üye ülkeleri ve aday ülkelerinin toplumları arasında güçlü, derin ve sürdürülebilir bir diyalog ile desteklenmektedir. Bu diyalog, farklı kültürleri ve yurttaşları, politik ve ekonomik sistemleri daha yakın olarak bir araya getirmeye ve karşılıklı daha iyi bilgi alışverişinin elde edilmesine, bilgi eksikliklerinin ortadan kaldırılmasına, böylelikle gelecekteki katılımların zorlukları kadar fırsatlarının daha güçlü bir şekilde farkına varılmasına yardımcı olacaktır.” (ABGS, 2008: 5). Bu amaçlar ile STD ortaya çıkarken, STK temsilcilerinden biri de STD’nin ortaya çıkışını şu sözlerle dile getirmektedir:

“AB’nin genelde süreci şöyledir; bir ilerleme raporu yazılır, o ilerleme raporunda aday ülke olarak Türkiye’deki durumlar, sorunlar, ihtiyaçlar belirlenir, tabi ki farklı aktörlerle ve araştırmalar yapılarak. Daha sonrasında da bunun üzerinden programlar çıkar, bu tür STD gibi programlar. Muhtemelen yine aynı süreçte STD ortaya çıkmıştır.” (Görüşme 8, İstanbul, 2017).

İlk resmi adım olarak Avrupa Komisyonu, AB genişleme sürecinin bir sonucu şeklinde ortaya çıkabilecek fırsat ve zorluklara karşı aday ülkeleri bilgilendirmek ve AB’ni tanıtmak amacıyla STD geliştirmeyi hedefleyen bir Tebliğ yayınlamıştır (AB Bakanlığı, 2012: 2). Bu Tebliğde, bundan sonra yaşanacak herhangi bir genişleme için, AB’nin aday ülke vatandaşları ile güçlü, derin ve sürekli bir diyalog kurması gerektiği, ancak bu şekilde bilgi eksikliklerinin giderilebileceği, tarafların birbiri hakkında bilgi sahibi olabileceği ve yakınlaşabileceği mümkün görülmüştür (Avrupa Komisyonu, 2005: 1)

17 Aralık 2004’de AB Konseyi, Avrupa Komisyonu’nun tavsiyesini kabul ederek; “katılım müzakerelerine paralel olarak, Birlik her aday ülke ile yoğun bir siyasi ve kültürel diyalog başlatacak, hakları bir araya getirmek suretiyle karşılıklı anlayışı ve yükseltmeyi amaçlayan bu diyalog, sivil toplumu da içerecektir” diyerek sivil toplum diyalogunun içeriğini netleştirmiştir (Avrupa Komisyonu, 2005: 2). Buna ek olarak, Avrupa Konseyi STD’nin uzun vadeli hedefini; “AB ve Türkiye sivil toplumunu AB’nin gelecekteki genişlemesine hazırlamak” şeklinde açıklamıştır (AB Bakanlığı, 2012: v).

Avrupa Komisyonu Sivil Toplum Diyalogu’na Dair Komisyon Tebliği’nde, Hırvatistan ve Türkiye özelinde ele aldığı Diyalogu ve aday ülkelerde yürüteceği sivil toplum

politikasını 2007 genişleme stratejisinde biçimlendirmiştir. Komisyonun yayınladığı Tebliğ, Hırvatistan ve Türkiye ile yürütülecek STD'nin çerçevesini çizdiğinden bu Tebliğde yer alan detaylara özellikle de Türkiye bölümlerine yer vermek oldukça önemli hale gelmektedir.

Komisyon tarafından yayınlanan bu belge, STD için atılan ilk adım olmuş, diyalogun öncelik ve hedeflerini belirlemiştir. Ancak zaman içinde değişen ihtiyaçlar ve amaçlara göre yeniden düzenlenebileceğini de vurgulamıştır.

Sivil topluma kavramsal çerçeve sunulan ilk bölümde altı çizdiği üzere; sivil topluma ilişkin net ve ortak bir tanım bulunmamaktadır. Ancak Sivil Toplum Diyalogu'nda en kapsamlı tanımlarından biri kullanılmış ve Diyalog şunları içermiştir; “iş piyasası aktörleri, bir başka deyişle sosyal ortaklar (sendikalar ve işveren federasyonları); sosyal ve ekonomik oyuncularını temsil eden kuruluşlar (örneğin, tüketici kuruluşları); STK'lar ve toplumsal kuruluşlar; bir başka deyişle, vatandaşların yerel hayata ve belediye kararlarına tabandan gelen kuruluşlar aracılığıyla katılmaları (örneğin, gençlik ve aile dernekleri); dini topluluklar ve medya” (Avrupa Komisyonu, 2005: 3).

Üyeliği zorunlu olan sanayi odaları ve meslek odası ile yerel toplumlar ve belediyeler bu diyaloga dâhil edilerek toplumun tüm kesimlerinin sürece katılması ve etki etmesi hedeflenmiştir. Ayrıca Diyalog'ta eğitim, medya ve kültür sektörlerinin hayati rol oynaması ve ulusal kuruluşlar ile Avrupa kurumları arasında görüş alışverişini içermesi beklenmektedir (Avrupa Komisyonu, 2005: 3). STD'nin bu çeşitliliğini bir STK temsilcisi şu sözlerle aktarmaktadır:

“Sivil toplum kavramının aslında orada (STD Programında) oldukça geniş algılandığını görüyoruz; yani sadece hükümet dışı sivil toplum kuruluşları değil işte mesela belediyeler, üniversiteler, sektörel bazda bileşenler, özel sektör kurumları, odalar, ticaret ve sanayi odaları vs. vardı. Konu çeşitliliği açısından da aynı zamanda yararlanıcı kuruluş açısından da zengin bir şeye ulaşmak hedeflendi. Proje sayılarına bakınca onun gerçekleştiğini de görüyoruz. Ama bunun gerçek etkisi nedir, onu tam olarak bilemiyoruz.” (Görüşme 2, İstanbul, 2017).

Komisyon özellikle karşılıklı bilgi düzeyini arttıracak olan ve toplumsal ve siyasi konularda tartışılmayı teşvik eden bir diyalogun gerekliliği üzerinde durmuştur (Avrupa Komisyonu, 2005: 1).

STD'nin hedeflerini aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür (Avrupa Komisyonu, 2005: 2,3):

- Üye ve aday ülkelerdeki sivil toplumun bütün kesimleri arasında temasları ve karşılıklı tecrübe alışverişini güçlendirmek,
- Kültür ve tarih de dâhil olmak üzere, Avrupa Birliği içinde bir aday ülke hakkında daha iyi bilginin ve anlayışın oluşmasını sağlamak, böylece gelecekte genişlemeyle birlikte ortaya çıkacak fırsatlar ve zorluklar konusundaki bilinci arttırmak,
- Avrupa Birliği'nin üzerine inşa edildiği değerler, işleyişi ve politikaları da dâhil olmak üzere, aday ülkelerde Avrupa Birliği hakkında daha iyi bilginin ve anlayışın oluşmasını sağlamak.

Tebliğ'de ilk olarak, AB düzeyinde ya da ulusal düzeyde hali hazırda yürütülmekte olan projelerin üzerinde durulacağı, daha sonra yeni faaliyetler ile diyalogun ileri götürüleceği belirtilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2005: 3). STD, üyelik müzakerelerine paralel olarak geliştirilmeye devam edeceğinden ve uzun süreli bir faaliyet olacağından önceden kapsamının çizilmesi mümkün değildir (Avrupa Komisyonu, 2005: 7). Bu çerçevede Diyalogun kapsamının ihtiyaç ve önceliklere göre zaman içinde şekillenmesine imkân tanınmıştır. Ayrıca Avrupa Komisyonu, sivil toplum diyalogunu her zaman desteklemeye devam edeceğini fakat girişimde bulunma, geliştirilecek konuları tespit etme ve diyalogu sürdürme görevlerinin sivil toplum alanına verildiğini vurgulamıştır (Avrupa Komisyonu, 2005: 7).

2013 yılında üyeliği gerçekleşmeden önce Hırvatistan da aday ülke olarak sivil toplum diyalogu içinde yer almış fakat anlaşılabilirliği üzere Türkiye ile olan diyalogdan farklı amaçlar taşımıştır. Genel siyasi konulara ilaveten Hırvatistan'la diyalog; çevre, gıda güvenliği, tüketicinin korunması gibi belirli alanlarda yoğunlaşmıştır (Avrupa

Komisyonu, 2005: 2). İki ülke içinde geliştirilen sivil toplum diyalogunun ortak hedefi, gelecekteki muhtemel üyeliğin getireceği fırsat ve zorluklar hakkında kamuoylarını bilgilendirmek ve uyum sürecini kolaylaştırmak olmuştur.

Avrupa Komisyonu, Türkiye’de sivil toplumun gelişmesine katkıda bulunmak için, Sivil Toplum Diyalogu Hibe Programı’nı oluşturmuş ve STK’lar arası karşılıklı bilgi aktarımını sağlayarak, tarafların bilgi düzeyini ve işbirliğini arttırmayı amaçlamıştır. Yayınlanan Komisyon Tebliği’nde Türkiye’de özellikle gençlik, cinsiyet eşitliği, çevre, tüketici hakları, kültürel haklar, medeni haklar, insan hakları, sosyal dışlanma ve her türlü ayrımcılıkla mücadele gibi önemli konularda faaliyet yürüten kuruluşların AB’deki muadilleri ile diyalog kurmasının destekleneceği bildirilmiştir (2005: 8). Bu bağlamda, bu alandaki projelere öncelik tanınarak, STK’lar arası uzun vadeli ve sürdürülebilir ilişkiler oluşturulmasına destek olunacağı belirtilmiştir.

STD kapsamında Komisyon, AB kentleriyle Türkiye’deki kentler arasında eşleştirmeyi kardeş kent projesiyle destekleyerek karşılıklı olarak tarafların bilgi düzeyini arttırmayı, ortak projeler geliştirmeyi ve seminerler düzenlemeyi hedeflemiştir. Ayrıca uzak ve dezavantajlı bölge belediyelerini de bu sürece dâhil ederek, toplumun her kesimine ulaşmayı ve katılımlarını sağlamayı amaçlamıştır.

Yayınladığı tebliğde Komisyon’un diyalog aracılığı ile desteğini sunacağını açıkladığı alanlardan biri de gençlik, üniversite ve mesleki değişim programlarıdır. Yine Diyalog ile AB ve Türkiye’de faaliyet alanları arasında kadın hakları ve fırsat eşitliği yer alan kuruluşlar arasındaki bağı güçlendirerek siyasal ve sosyal katılıma katkıda bulunulacağını belirtmiştir. Diyalog üye devletlerdeki Türk topluluklarının entegrasyonunu kolaylaştırmak için STK’lar ile birlikte hareket etmeyi de içermektedir (Avrupa Komisyonu, 2005: 4). STK temsilcilerinden birinin anlattıkları, STD’nin bu hedeflerine paralel olarak sağladığı kazanımları gösteren örneklerden sadece biridir:

“Sivil Toplum benim içinde olduğum 1996’dan beri zaman zaman çok fikir odaklı birleşim anlamında önemli kazanımlar elde etti. Sivil toplum diyalogu dediğimiz şeyden ben onu da anlıyorum, yani sadece kendi içinde değil yerelde, belediyelerle veya hükümet kurumları ile işbirliği yaparak önemli kazanımlar elde

etti. Özellikle kadın ve çevre hareketlerinin, yasaların değişmesinde ve yeni yasa önermelerinde çok önemli kazanımları oldu.” (Görüşme 9, İstanbul, 2017).

Diyalog kapsamında yürütülen ve AB üye devletleri ile karşılıklı etkileşimi arttırmaya hizmet eden faaliyetlerden bazıları; öğrenci değişim programları, burslar, medyanın geliştirilmesi, STK’ların geliştirilmesine mali destek, meslek örgütleri arasında karşılıklı değişim programları, okullar arası kurulan bağlantılardır (Avrupa Komisyonu, 2005: 4). Bu çalışmalar; üye devletlere ait kültürel enstitülerin kurulması, kültürel etkinliklerin düzenlenmesi, halkla ilişkilerin ve parlamenterler arası temasların artırılması ile desteklenmektedir (Avrupa Komisyonu, 2005: 4). Ayrıca Komisyon tarafından STD süresince geliştirilen faaliyetlerin ve elde edilen sonuçların düzenli olarak takip edileceği ve ilerleme raporlarında STD faaliyetlerine ilişkin faaliyetlerin sonuçlarını kapsayan bir bölümün yer alacağını bildirilmiştir.

Türkiye ve AB’deki kuruluşların işbirliği kurması ve birlikte hareket etmesi STD programlarının başarısı için bir zorunluluktur. Bu amaçla Tebliğde; STD kapsamında ulusal kurumlar ile AB kurumlarının ortak faaliyetler yürüteceği belirtilmiştir. Parlamentolar arası ilişkiler, siyasi partilerin görüşmeleri, şahsi temaslar karşılıklı anlayışı güçlendirerek STD’nin önemli bir unsuru haline gelmektedir (Avrupa Komisyonu, 2005: 5). Ayrıca, AB Türkiye Karma Parlamenterler Komisyonu da uzun yıllar boyunca bu amaç için platform oluşturarak destek vermiştir. Komisyon, siyasi partilerin gençlik ve kadın kollarını da ortak çalışmalar yürütmeye teşvik etmektedir.

Avrupa Ekonomik Sosyal Komitesi de taraflar arası temasları geliştirmeye yönelik faaliyetler yürütmüş ve sivil topluma açıkça katkıda bulunarak diyalogu ileri götürecektir. Karma İstişare Komitesini kurmuştur (Avrupa Komisyonu, 2005: 5). Aynı şekilde Bölgeler Komitesi de toplumlar arası diyalogun geliştirilmesinde önemli rol üstlenmiştir.

Avrupa Komisyonu, Türkiye’deki sosyal ortaklar ve STK’lar ile işbirliği içinde olmaya önem vererek, Türkiye’nin AB standartlarına yaklaşmasının teminatı olarak bu işbirliğini göstermektedir (Avrupa Komisyonu, 2005: 5). Ayrıca STK’lar ile yakın temas ve ağ oluşturması, Türkiye’nin daha fazla Birlik Programlarına katılımını sağlayarak STD’nin güçlendirilmesi mümkün olacaktır (Avrupa Komisyonu, 2005: 6).

4.3.Sivil Toplum Diyalogu ve Türkiye

AB üyeliği, Birliğin kendine özgü yapısı nedeniyle uluslararası kuruluşlara üye olmaktan oldukça farklıdır. Üyelik sürecinin toplumlararası bütünleşmeyi ve bir üst kimliği yani Avrupa Vatandaşlığını içeriyor olması özellikle reformlar yoluyla sağlanan uyumun benimsenmesini ve uygulamaya konulmasını önemli hale getirmektedir. Bu bağlamda, üyelik hedefi ile gerçekleştirilen müzakerelere ve uyum çalışmalarına sivil toplumun katılmasının önemi büyüktür. Bu gerçeğin farkında olan AB ve Türkiye, 2001 yılından beri Türkiye’de sivil toplumun gelişimi için çok önemli projeler uygulamakta ve bu projeleri çeşitli şekillerde desteklemektedirler. 2005 yılından bu yana ise bu hedefe katkı sunacak olan Sivil Toplum Diyalogu geliştirilmektedir. Bu husus, bir STK temsilcisi tarafından şu sözlerle aktarılmaktadır:

“STD, AB ilişkilerinin gerisinde çok daha önceden başlayan bir şey ama AB’nin özellikle 2004’te Türkiye’nin adaylığını onaylaması ve 2005’e akışı sürecinde Türkiye ile ilgili Müzakere Çerçeve Belgesi’nde, STD konusu üzerine tasarlanmış programlardan daha sonra daha yapısal STD ile ilgili hibelerden bahsediyoruz. Genelde Türkiye’de STD dediğinde AB-Türkiye ilişkileri açısından bu anlaşılıyor. Aslında kavramsal olarak STD çok daha eski bir kavram ama bir proje kapsamında yürütölen STD dediğimiz programın miladı 2004’e gider.” (Görüşme 7, İstanbul, 2017).

Komisyon Ekim 2004 tarihli Türkiye’nin katılım yönünde ilerlemesine ilişkin tavsiye kararında, “endişelerin ve görüşlerin içten ve açık bir şekilde tartışılacağı” bir diyalog geliştirilmesini önermiş ve bu süreçte en önemli rolü sivil topluma vermiştir (Avrupa Komisyonu, 2005: 1). AB ile Türkiye arasında sivil toplum diyalogunun geliştirilmesi gerektiğinin farkına varan Komisyon 2005 yılında Türkiye sivil toplumu ile işbirliğini geliştirmek amacıyla ilk resmi adımı atmıştır.

Sivil toplum diyalogunun önemi, Türkiye için Müzakere Çerçeve Belgesi’nin müzakerelere ilişkin ilkeler başlığının 8. Maddesinde vurgulanarak şu şekilde yer bulmuştur (2004):

“Katılım müzakerelerine paralel olarak, Birlik, Türkiye ile yoğun bir siyasi diyalog ve sivil toplum diyalogu içine girer. Kapsayıcı sivil toplum diyalogunun amacı, özellikle Avrupa vatandaşlarının katılım sürecine desteğini temin etmek üzere, insanları bir araya getirerek karşılıklı anlayışı getirmektedir.”

Bu doğrultuda Türkiye'nin katılımına ilişkin Müzakere Çerçeve Belgesi'nde müzakereler üç temel unsura dayandırılmıştır;

1. Kopenhag siyasi kriterlerinin uygulanması, siyasi reformların içselleştirilmesi,
2. AB müktesebatının üstlenilmesi ve uygulanması,
3. STD'nun güçlendirilmesi ve bu çerçevede hem AB ülkelerinin kamuoylarına, hem de Türkiye kamuoyuna yönelik olarak bir iletişim stratejisinin yürütülmesi

Sivil toplum diyalogu aracılığı ile Türkiye ve AB'deki STK'ların kurdukları siyasi ve kültürel diyalogun sürdürülebilir olması hedeflenmektedir. Türkiye'de Sivil Toplumun Geliştirilmesine İlişkin Komisyon Stratejisi ise, Türkiye'deki aktif vatandaşlığı etkinleştirmenin önemi ve geliştirilecek diyalogun toplumsal birlikteliği ve güveni güçlendireceği ve katılım sürecini kolaylaştıracağını vurgulamaktadır (AB Türkiye Delegasyonu, 2010: 3).

Diyalog hedefinin 2005 yılında, Avrupa Komisyonu'nun yayınladığı yukarıda detayları verilen tebliğ ile resmi bir hal alması, 2006 Katılım Öncesi Mali Yardım Programında sivil toplum diyalogunun geliştirilmesine yönelik mali desteğin yer almasını sağlamış ve Sivil Toplum Diyalogu Temalı Hibe programlarını başlatmıştır. “Toplumun tüm kesimlerinin AB sürecine katılım sağlaması; ikili işbirlikleri, AB Türkiye Delegasyonunun yürüttüğü programlar, Birlik Programları, akademik çalışmaları destekleyen eylemler, burs programları, değişim programları gibi araçlarla mümkün iken, bu araçların en önemlilerinden biri de IPA altında geliştirilen STD Hibe Programlarıdır” (AB Bakanlığı, 2017: 5).

Türkiye'de yürütülmüş olan STD Temalı Hibe Programları şunlardır (AB Bakanlığı, 2017: 7);

- Sivil Toplum Diyalogu: Bilgi Köprüleri

- AB ve Türkiye Arasındaki Sivil Toplum Diyalogu I
- Sivil Toplum Diyalogu: AB Türkiye Odalar Forumu I
- AB ve Türkiye Arasındaki Sivil Toplum Diyalogu II
- Sivil Toplum Hizmeti: AB Türkiye Kùltùrlerarası Diyalog
- Sivil Toplum Diyalogu: AB Türkiye Odalar Forumu II
- İstanbul 2010 Avrupa Kùltùr Başkenti
- Sivil Toplum Diyalogu Kùltùr Kùprùleri
- AB ve Türkiye Arasındaki Sivil Toplum Diyalogu III
- AB ve Türkiye Arasındaki Sivil Toplum Diyalogu IV

Bu programlardan ilki olan “Sivil Toplum Diyalogu: Avrupa-Bilgi Kùprùleri Hibe Programı” İdari İşbirliği II Programının üçüncü bileşeni olarak 2006 yılında, müktesebatin üstlenilmesine ilişkin ve gelecek genişlemeyle oraya çıkacak fırsat ve zorluklar hakkında kamuoyunu bilgilendirmek ve Türkiye'nin kapasitesini arttırmasına yardımcı olmak amacıyla hayata geçirilmiştir (ABGS, 2008: 6).

AB-Türkiye Odaları Ortaklık Hibe Programı ile ise; Türk odaları ve AB ÷lkelerindeki muadilleri arasındaki ortak bilgi birikimi ve kavrayışı güçlendirmek, Türk ve Avrupalı iş çevrelerinin bütünleşmesini teşvik etmek ve bu sayede Türkiye'nin AB'ye katılım sürecine ilişkin fırsat ve zorluklarla ilgili farkındalığın daha da arttırmak hedeflenmiştir (AB Bakanlığı, 2011). Ayrıca AB ve Türk Odaları arasında uzun dönemli ortaklıklar ile, müktesebatin iş dünyasıyla ilişkili kısmında daha etkin bir uygulamanın tesis edilmesi mümkün olmuştur (AB Bakanlığı, 2011).

2010 Avrupa Kùltùr Başkenti Ajansı tarafından uygulanan İstanbul 2010 Avrupa Kùltùr Hibe Programı kapsamında ise; İstanbul'un kùltürel mirasını ve kapasitesini ortaya koyması için, kùltür ve sanat alanında faaliyet gösteren STK'lara toplam 1.578.900 Avro hibe desteği sağlanmıştır (AB Türkiye Delegasyonu, 2009). Avrupa Birliği'nden ortaklarla uygulanan projelerin temel hedefi: İstanbul'u komşuları arasında kùltürel olarak rolünü güçlendirmek, Avrupa ve Türkiye'de kùltürel ve sanatsal ortamlar arasında sürdürülebilir işbirliğini teşvik etmek, kùltürel ve sanatsal projeleri desteklemek,

İstanbul'un kültürel mirasını ve metropol olarak geleceğindeki kültürel kapasitesini göstermek olmuştur (a.g.e.).

Avrupa Birliği-Türkiye Kültürlerarası Diyalog Hibe Projesinde ise; Kültür ve Sanat ile Müzeler olmak üzere iki farklı hibe programı açılmıştır. Müzeler Hibe Programı, Türkiye, Avrupa Birliği üye devletleri ve aday ülkelerdeki STK'lar ve müzeler arasında müzecilik faaliyetleri aracılığı ile, Kültür- sanat hibe programı ise; Türkiye, Avrupa Birliği üye devletleri ve aday ülkelerdeki STK'lar arasında kültür ve sanat faaliyetler aracılığı ile kültürlerarası diyalogu geliştirmeyi ve güçlendirmeyi hedeflemektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2010).

STD'nun sistemli ve etkili bir çerçevede sürdürülmesi amacıyla AB Bakanlığı, 2008 yılından beri AB ile ortaklaşa şekilde 'AB ve Türkiye Arasındaki Sivil Toplum Diyalogu' Programını hayata geçirmiştir. Diyalog Programı katılım müzakerelerine paralel olarak ilerlerken, AB Hibe Programları ile desteklenmekte, vatandaşlar seviyesinde gerçekleşmektedir (Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, 2007: 9). STD Programı, AB Katılım Öncesi Yardım Aracı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ortak finansmanı ile uygulanmaktadır.

STD Programı'nın 2008'den bugüne kadar (Ekim 2017) gerçekleştirilen dört döneminde de Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi ve Türkiye Ulusal Programı'nda öngörülen öncelikleri kapsayan farklı alanlardaki projelere hibe desteğinin sağlanması kararlaştırılmıştır. Merkezi düzeydeki kamu kurum ve kuruluşları, IPA altında düzenlenen projelerinin hayata geçmesi için hibe programların da hangi alanlara öncelik tanınacağını, kimlerin faydalanabileceğini, projelerin süresinin, tarihinin ve amacının ne olduğunu başvuruların nereye yapılacağını içeren hibe programı rehberi yayınlanmaktadır (AB Bakanlığı, 2017: 6). Hibe programı duyuruya çıktıktan sonra faydalanmak isteyen kurumlar hibe koşuluna uyuyorsa projeleri ile başvurularını gerçekleştirmektedirler. Programın her döneminde belirlenen kriterlere uygun olarak yapılan başvurular değerlendirilmekte ve başarılı görülenlere finansal destek verilmektedir. STD Programı, her geçen yıl daha fazla grubu ve vatandaşı bu sürece dâhil etmekte ve desteklemektedir.

AB Bakanlığı tarafından STD Programı yürütülürken birçok kurum ortaklık yoluyla desteğini sunmaktadır: Bu kurumlardan ilki, STD Programının uygulanmasından sorumlu birim niteliğindeki AB Bakanlığı bünyesinde yer alan Proje Uygulama Başkanlığıdır. STD Proje Ekibi, STK'lara eğitim ve yönlendirme sağlayarak, hibelerin kullanımını izleyip denetleyerek, tanıtım faaliyetlerini destekleyerek diyalog sürecine katkıda bulunmaktadır (AB Bakanlığı, 2012: 7).

Ayrıca Ekip, STK'ların kapasitelerini geliştirmeleri için; alıştay düzenleme, yol gösterici kılavuz hazırlama, yardım masası kurarak danışmanlık hizmeti yapma, online izleme bilgi sistemi kurarak web tabanlı destek sunma gibi STK'lar için çok önemli olan yardım faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu süreçlerde Teknik Destek Ekibinin yardımları da çok önemlidir.

Başkanlığa çeşitli konularda ilgili diğer bakanlıkların uzman kadroları da gerekli katkıyı sunmaktadırlar. Programın ilgili her türlü mali konu ve ihale süreçlerinden sorumlu olan ise Merkezi Finans ve İhale Birimi (MFİB)'dir. AB yapı ve kurumları ile AB Türkiye Delegasyonu da Programa çeşitli şekillerde destek vermektedir. Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM) ve proje yönlendirme komitesi çatısı altında başka kurumlar da program sürecine desteğini sunmaktadırlar.

Program kapsamında, AB ve Türkiye'nin dört bir köşesinde faaliyet yürüten dernekler, vakıflar, meslek örgütleri, odalar ve gençlik girişimleri, fon desteği alan projeleri aracılığıyla 2008'den bu yana Diyaloğa katkı sunarak Türkiye'nin AB ile bütünleşmesini kolaylaştırıcı bir unsur olmuşlardır (AB Bakanlığı, 2016: 2)

STD Programı kapsamında hibe almaya hak kazanan faydalanıcıların büyük oranı dernek ve vakıflar iken, bunların dışında yer alan diğer kurumların başında belediye ve niversiteler gelmektedir. Programın başlangıcından bugüne değin, Türkiye'nin hemen her bölgesinde pek çok diyalog projesi gerçekleştirilmiş ve STK'ları AB'ye ye ülkelerden muadilleriyle bir araya getiren bu projelere toplam 42.6 Milyon Avro destek sağlanmıştır.

Uygulanmış ve uygulanmakta olan projeler, bambaşka konularda ve amaçlarda ortaya konulup yrtlseler de uzun vadede tek bir amaca, sivil toplumun AB yelik sürecinde

etkin olarak Birliğe üyeliği kolaylaştırma ve halklar arasında karşılıklı iletişimi güçlendirerek ön yargıların aşılmasına hizmet etmektedirler. Hatta projelerden bir kısmı doğrudan AB mevzuatına yönelik bilgilerin artırılmasını hedeflemektedir. STK temsilcilerinden birinin anlattıkları, projeler kapsamında AB mevzuatına yönelik ne tür adımların atıldığını gösteren örneklerden sadece biridir:

“STD, AB’ye katılımı yardımcı olacak bir araç. Örneğin, göç ve zorunlu göç son zamanlarda çok gündeme gelen bir konu, bu sayede bu konuyla ilgili fonlar da artmaya başladı. Öncesinde birçok STK bu alanda çok fazla fon olmadığı için fon deneyimine sahip değildi. Bu alanda araştırma yapmaya, insani yardım yapmaya çok yeterli kapasiteleri yoktu. Bunun geliştirilmesine çok katkı sağladı. Bizim proje konumuz açısından çok deneyimli bir kurumla çalıştık (21 seneden beri göç alanında çalışan bir kurumdu). Onların AB’nin göç ve entegrasyon politikalarından doğan indeksini Türkiye’ye adapte ettik. Aslında onların sahip olduğu bütün değerleri Türkiye ayağına uyguladık. Bu sayede diyalogun gerekliliğin yapmış bir proje bizimkisi.” (Görüşme 5, İstanbul, 2017).

AB değerlerinin kamuoyunda anlaşılması ve benimsenmesi, Türkiye’nin AB yolunda yaptığı reformların öğrenilmesi, fasılların içeriği ve değişim programları hakkında bilgi sahibi olma gibi AB’nin ve katılım sürecinin tanınmasını sağlayan birçok projeye de imza atılmıştır. Projelerin her biri Diyalogun hedeflerini farklı yollarla gerçekleştirmekte; kimi kamu hizmetleri üzerinden, kimi ekonomik kalkınmaya katkı sağlayarak, kimi gençlik girişimini teşvik ederek, kimi de kadın katılımını destekleyerek hedefleri yerine getirmektedir.

Bu projelerin ortak noktalarından biri ise; sivil toplum kesimini AB’deki muadilleri ile bir araya getirmesidir (ABGS, 1). Bu sayede, AB üye ülkeleri ile Türkiye’de birçok alandaki düzenleme ve uygulamaların yakınlaşmasını sağladığı kadar halkların da birbirine yakınlaşmasına destek olmaktadır. STD projelerinin bu katkılarını bir STK temsilcisi de şu sözlerle aktarmaktadır:

“STD’nin çok yararlı bir program olduğunu düşünüyorum. Çünkü gerçekten inanılmaz büyük bir destek sağlanıyor. Türkiye’deki sivil toplumun gelişmesi için

bu çok çok önemli bir şey. Önemli kılan ikinci tarafı ise; ortaklık kurduğunuz kurumlarla bir noktada bağ kuruyorsunuz. Çizdiği genel resim ise; çok AB odaklı bir düşünce yapısından gelen genel çerçevesi var, dolayısıyla bazı konularda bu nedenle sınırlayıcı olabilir diye düşünüyorum. Hem Türkiye hem de AB kurumları için çok yararlı ve önemli, onlar da bu şekilde Türkiye ile bağlarını güçlendirmiş oluyorlar. İyi olan bir tarafı da çok farklı projelere hibe sağlamış olması; kültürel mirastan bizimkisi gibi bir projeye. AB'nin bütün fasıllarını düşündüğünüz zaman tarımdan binaya, denizcilikten balıkçılığa STD'nin o geniş çerçevesi bunu kolaylaştırıyor.”(Görüşme 3, İstanbul, 2017).

Bu projeler, araştırma sonuçlarını kamuoyu ve karar vericiler ile paylaşarak, reform çalışmalarına destek olarak, fikir platformları oluşturarak toplumsal hayatımızın birçok alanında değişimlere öncülük etmektedirler (AB Bakanlığı, 2016: 23). AB üyelik sürecinde herhangi bir alandaki mevcut durumun iyileştirilebilmesi için getirilen önerilerin STD projeleri ile desteklenmesi gerektiği kabul görmüştür. STD projeleri kapsamında düzenlenen konferans, sempozyum ve paneller de uygulama alanında kamuoyunu bilgilendirme ve bilinçlendirmeye destek olmaktadır (AB Bakanlığı, 2016: 31). Projeler kapsamında bireylerin farklı alanlarda kapasitelerini geliştirmesine yardımcı olacak birçok eğitim çalışması düzenlenmektedir.

AB ile Türkiye arasında yürütülen resmi görüşmelerin dışında, AB proje ve programları ile desteklenen; sivil toplumu geliştirme programları, burslar, medyanın geliştirilmesi çalışmalarını, hareketlilik projelerini, mesleki ve eğitim kurumları arasındaki değiş tokuşu ve diğer tüm faaliyetleri kapsayan bir sivil diyalog söz konusudur (Sarıalioğlu, 2010: 105).

STK'ların edindikleri deneyimi paylaşmalarını sağlayan toplantılar, birbirlerini gözlemlmelerini mümkün kılan çalışma ziyaretleri, kapasitelerini geliştirmelerini hedefleyen eğitimler, sürdürülebilirliği mümkün kılacak ağlar oluşturma sivil toplum diyalogu kapsamında kullanılan araçlardan yalnızca birkaçıdır (Düzgıt & Ayhan, 2009: 10,11). STD Programı için önemli araçlarından biri de benzer konularda faaliyet gösteren kurum ve kuruluşları bir araya getiren, bilgi ve deneyim paylaşımı için özellikle önemli olan çalışma ziyaretleridir. Program süresince faydalanıcılar, kimi zaman bir araştırma

için, kimi zaman seminer, çalıştay ve eğitim gibi amaçlarla, kimi zaman da bilgi paylaşımı için yapılan değişim ve çalışma ziyaretleri yoluyla bir araya gelerek diyalogu sürdürmüşlerdir (AB Bakanlığı, 2012: 5).

STD'nun Facebook, Twitter, YouTube kanalları ve Diyalogun web sitesi üzerinden sesini duyurması ve etkisini yayması, erişimini daha çok genişletmiş ve geniş kitlelere ulaştırmasını sağlamıştır. Broşür, kitapçık, poster, sergi ve fotoğraf baskıları da diyalogu tanınır kılan ve birçok kişiye ulaşmasına yardımcı olan araçlardan biridir.

Proje Teknik Destek Ekibi tarafından yayınlanan, Diyalog programı ve yürütülen projeler hakkında bilgilerin verildiği "Diyalog" bültenleri, üç ayda bir yayınlanan bir dergi formatına dönüşerek diyalogun sesini duyurmada, anlaşılması ve tanıtılmasında en önemli kaynaklardan biri olmuştur.

STD, aday ülkeler ile üye ülkeler arasında yürütülen faaliyetleri çok taraflı bir boyut katarak tamamlamaktadır (Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, 2007: 9). STD amacın ötesinde sonuçlara odaklanan bir süreçtir (AB Bakanlığı, 2016: 5).

STD'nin başarısı, Türkiye'deki STK'ların AB'deki muadilleri ile temas kurması kadar ülke içinde kendi aralarında güçlü işbirlikleri ve çalışma ağları kurmalarına da bağlıdır. Uluslararası ortaklıklarda dil engeli ve uzun mesafenin getirdiği fiziksel kısıtlamalarla baş etmek zor olsa da STD kapsamında kurulan ortaklıkların %81 gibi büyük bir oranı yeni ortaklık fırsatlarını değerlendirmeye başlamıştır (AB Bakanlığı, 2016: 4)

STD Dördüncü döneminde proje yürüten hibe faydalanıcıları, AB Bakanlığı uzmanları ve MFİB yetkililerinin Antalya'da bir araya gelerek gerçekleştirdikleri 16-18 Ocak 2017 Ara Dönem Değerlendirme Çalıştayı'nda, proje yürütücülerinin çoğu AB'den bir ortakla çalışmanın her iki taraf için öğretici ve geliştirici olduğunun altını çizmiş ve kurulacak yeni ortaklıkların müjdesini vermiştir (AB Bakanlığı, 2017: 6). Bu verileri destekler şekilde, bu tez çalışması için yürütülen alan araştırması kapsamında görüşülen 10 STK temsilcisinden 8'i projelerini tamamladıktan sonra da ortakları ile yeni işbirlikleri geliştirdiklerini belirtmiştir:

“Ortağımız başka projelerde birlikte çalıştığımız bir proje ortağıydı zaten dolayısıyla aslında ilk defa karşılaşmadık ama ilişkimizin ilerlemesine katkısı oldu tabi ki. Daha sonra o konuyla ilgili başka çalışmalar da yürüttük. Dolayısıyla bu projenin ortağımızla ilişkimizin gelişmesine olumlu katkısı oldu.”(Görüşme 10, İstanbul, 2017).

“Yeni bir işbirliği geliştirildi, davetlilerimiz arasında yurt dışından akademisyenler olmuştu, onlarla hala görüşüyoruz, yeni neler yapabiliriz diye yazışma sürüyor. Zaman içerisinde ister istemez vakit azlığı, yoğunluk gibi nedenlerle ilgi azalması olabiliyor ve işbirliğinde azalma başlıyor. Uluslararası işbirliklerini sürdürebilmek için her Şeyden önce bir maddi kaynağa ihtiyaınız var.” (Görüşme 1, İstanbul, 2017).

“Projemizi tamamladıktan sonra işbirliğini devam ettirebildik, düzenleyeceğimiz g ile alakalı zirveye Belçika’da tanıştıklarımızı Avrupa’dan konuşmacı olarak davet ettik.” (Görüşme 4, İstanbul, 2017).

“Böyle bir proje yaptığımızda diğer projeler için daha bir güçlü oluyorsunuz nk referans isteniyor. Artı AB Bakanlığında alışan kişilerle diyalogunuz oluyor ve onlarla ilişkilerinizi geliştiriyorsunuz, toplantılara geldiklerinden daha önce tanıştığımız için muhabbetiniz oluyor, bilgi alışverişiniz daha fazla oluyor, size güvenleri daha fazla oluyor, tüm bunlar da başarılı işbirliğini getiriyor.” (Görüşme 6, İstanbul, 2017).

“Projemizi tamamladıktan sonra işbirliğini devam ettirme Őansımız oldu. Bir de STD programının uzun dönemli olması, bütçesinin fazla olması ile daha yakın ilişkiler kurabiliyorsunuz, farklı farklı etkinlikler ile bir araya geliyorsunuz, o da güzel bir tarafı. Erasmus’ta mesela daha azdır fon, bir kere bir araya gelirsiniz o yüzden çok bir ortaklık geliştiremezsiniz ama STD’de bu Őans var.” (Görüşme 8, İstanbul, 2017).

Bu çerçevede geliştirilen STD'nin en önemli çıktılarından biri, diyalogun projelerle sınırlı kalmayıp, sürdürülebilir ortaklıklara yol açması olmuştur.¹² Bu sayede birçok farklı sektörde, STK'ların bir araya gelerek yeni projeler geliştirmesi mümkün olmuştur (AB Bakanlığı, 2012: 4). Ve hedeflenen amaçların çok ötesine geçerek; eğitim, ticaret, turizm dâhil olmak üzere pek çok farklı alanda işbirliğinin yolunu açtığı görülmektedir (AB Bakanlığı, 2012: iv). Diyalog projeleri ile bir araya gelen STK'lar projelerini tamamladıktan sonra da işbirliklerini sürdürebilmekte, böylece STD'nin etki alanı her geçen gün artmaktadır (AB Bakanlığı, 2015: 5). Projelerin sürdürülebilirliğinin artırılması konusunda STK temsilcilerinin tavsiyeleri şu şekildedir:

“Projelerin etkinliğini ve verimliliğini artırma noktasında denetim mekanizması salt denetlemek için değil, desteklemek için de STK'lara katkı sağlarsa başarılı olur. Proje sürelerinin artırılması ile ise, STK personeli bu süreç içerisinde vakti de olduğu için ben bu projeyi nasıl daha iyi noktalara taşıyabilirim, nasıl devamlılığını arttırabilirim, nasıl etki alanını ve çarpan etkisini arttırabilirim onu düşünmeye başlar.” (Görüşme 1, İstanbul, 2017).

“Sürdürülebilirliğini arttırmak için teknik problemleri gidermelisiniz. Yapmak istediklerinizi başarmanız için tepenizdekilerle gerginliğin bitmesi lazım, projenin etkinliği çalışanın verimliliğinden gelen bir şey, projeye yabancılaşmamanız lazım, biraz daha esneklik olması gerekmekte, yürütülmesi sürecinde MFİB tarafından bürokrasinin azaltılması gerekiyor, bir de STK'ların proje ile ilgili imza yetkisi olan kişilerin sürekli etrafta olması gerekiyor.” (Görüşme 3, İstanbul, 2017).

“Süreklilik için temel gereklilik proje odaklılıktan çıkılmalı, yani kurumsal kapasite projelerin işleyişine göre yerleştirmekten öte olmalı. Örnek vermek gerekirse; insan kaynakları kapasitesi kurumların sadece proje kapsamında bünyesine giren, proje bittikten sonra çıkan, dolayısıyla kurumsal hafızaya herhangi bir etki bırakmayan süreçler olarak gitmemeli... Gerçek dönüşümü hedefleyen kurumlarla beraber, fon

---

¹² AB ve Türkiye arasındaki sivil toplum organizasyonlarının sürdürülebilir olmasında AB tarafından sağlanan finansal teşvikler en önemli enstrümanlardan biri olarak kullanılıyor olsa da, STK'ların uluslararası ilişkileri sürdürmek için gerekli olan personeli -özellikle dil bilen personeli- istihdam etmeye güçlerinin yetmemesi, yeterli gönüllünün bulunamaması, ilişkilerin sürdürülmesinin ekstra bütçe gerektirmesi, bürokratik yapının zaman alıcı olması, yüksek iş yoğunluğu ve STK'lara kolay ulaşılamaması gibi sürdürülebilirliği sınırlandıran etkenler de mevcuttur (Zihnioğlu, 2013: 63,65).

alan veren ilişkisi değil ama işbirliği temelli, birlikte çalışılan bir ilişki kurulduğunda ve süreçte dönüşüm yaratmaya dair bir şeyler konuşulduğunda işlerin yürütülmesi ve uygulaması daha farklı oluyor o yüzden ona dikkat etme lazım. Zaten sürdürülebilirlik falan gibi konular da bununla beraber kendiliğinden geliyor. Ama kapasitelerinin yetersizliği her zaman karşımıza geliyor, en büyük sorun bu.”(Görüşme 7, İstanbul, 2017).

Diyalog kurmanın temel araçlarından biri olan yabancı dil bilgisinin yeterli seviyede olmayışı, STK’ların en önemli kapasite eksikliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tercümanlık desteği ile yürütülen projelerin son bulmasıyla beraber bu hizmetin de son buluyor olmasının diyalogun sürdürülebilirliğini kısıtladığı tahmin edilmektedir. Görüşme gerçekleştirilen STK temsilcileri dil sorunu yaşamadıklarını, projeler süresince sağlanan tercümanlık hizmetinin yanı sıra kurumsal kapasitelerinin bunda etkili olduğunu, ancak dil sorunu ile karşılaşan muadillerinin olduğunu dile getirmişlerdir. İki STK temsilcisi ise dil sorunu hakkındaki görüşlerini şu sözlerle aktarmaktadırlar:

“Biz dil engeli ile karşılaşmadık, ancak yerel STK’larla ilgili bu önemli bir sorun çünkü bir tane Türkçe kabul eden başvuru yapabilseler bile bir başka proje başvurusu ile bunu tamamlayamama, Avrupa’daki diğer kontakları ile devam edememe gibi dertleri var. Bu da kapasite sorununa geliyor. İngilizce bilen personel istihdam edememe gibi dertleri var.” (Görüşme 7, İstanbul, 2017).

“Genel olarak örgütlerin insan kaynaklarının buna göre planlanması lazım. Dil sorunu tek tek insanlara dil kursu vererek halledilebilecek bir sorun değil. Bu genel olarak sivil topluma yönelik bir sorun; sivil toplumun insan kaynağını cezbetme ve istihdam etme gücünün artırılması lazım dil engelinin ortadan kaldırılabilmesi için. Dil bilen, iyi eğitilmiş personeli istihdam etme kapasitesinin artırılması lazım. Bunun için STK’ların fon geliştirmesinin elverişli hale getirilmesi lazım. Bunun için ise; yardım toplama kanunundan, vergi mevzuatına kadar bir dizi değişiklik yapılması, çalışma kanununda gönüllü çalışmanın düzenlenmesi gibi bir dizi tedbir alınması lazım.” (Görüşme 10, İstanbul, 2017).

STD Projeleri ile, AB ülkelerinden ve Türkiye’den çeşitli kuruluşların katılımı ile AB ve Türkiye’nin birçok yerinde çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Sivil toplum diyalogu kapsamında geliştirilen faaliyetlerin ortak amacı, vatandaşların karşılıklı olarak birbirini tanımasını, birbirlerinin siyasi, sosyal ve ekonomik yaşantılarını öğrenmelerini, önyargılarını aşması ve ortak bir gelecek inşa etmek için bir araya gelmesini sağlamaktır. Türkiye’nin katılımının olumlu getirilerini ön plana çıkararak daha fazla destek görmesini ve toplumlararası dayanışmanın artmasını sağlamak da STD’nin amaçlarından biridir. STK temsilcilerinden birinin anlattıkları, uygulanan projeler ile STD’nin bu amaçlarına yönelik adımlar attığına örnek oluşturmaktadır:

“Bu projeler ile hem siz tecrübelerinizi arttırmış oluyorsunuz hem de diğer STK’lar ile işbirliği yapıyorsunuz. Özellikle yurt dışı bağlantılı olduğu zaman onların bu alanda neler yaptıklarını öğreniyorsunuz, onlar da sizdekilerini öğreniyor. Sizin bir olan bilginiz beşe çıkıyor, bu, aynı şekilde, diğer taraf için de geçerli tabi. Diyaloglar geliyor; onlar geldiler, birer gün çevreyi gezmeleri için zaman ayırdık, böylece diyaloglar artıyor, muhabbetler artıyor, aynı duyguları paylaştığımız için ciddi katkılar oluyor. Kurulan bu diyalogun devam etmesi de gerekiyor, biz bunu devam ettirmeye de çalışıyoruz.” (Görüşme 6, İstanbul, 2017).

STD projeleri özellikle kişi ve kurumların yaklaşımlarının değişmesine yardımcı olması, STK’lar arasında iş birliği kanalları oluşturulmasına aracı olması, bilgi eksikliklerinin giderilmesi, karşılıklı olarak tarafların birbirini tanımasına katkı sağlaması açısından oldukça değerlidir. Tüm bunların Türkiye’nin AB üyelik hedefine katkı sağlayacağı açıktır. STD’nin yaptığı katkıyı proje uygulayıcılarından biri de şöyle dile getirmektedir:

“STD gibi girişimler, Türkiye’de sivil toplumun bilinen önemini daha da arttırdı. Çünkü STD ile bilgiyi, beceriyi, tecrübeyi ya da sağlanan ekonomik faydayı salt bir bölgede bırakmak değil, onu Türkiye’nin tamamına yayabilmek amacıyla yola çıkıldı ve başlatıldı. Genel hatları ile STD’nin Türkiye’deki faydasını bu şekilde özetleyebiliriz.” (Görüşme 1, İstanbul, 2017).

STD’nin geliştirilmesi için önemli destekler sunan, Türkiye ve AB kamuoylarında farkındalık yaratma ve elde edilen kazanımların toplumsal tabana yayılmasını sağlamak

hedefi ile 2010 yılında ortaya konulan İletişim Stratejisi 2014 yılında yeni yaklaşım ve araçlarla güçlendirilerek yenilenmiş ve kamuoyu ile paylaşılmıştır.

Türkiye'nin Yeni AB Strateji, sivil toplum diyalogunu da kapsayan, Türkiye AB ilişkilerine ve reform sürecine ivme kazandıracak, engellerin kolayca anlaşılmasını sağlayacak, yeni iletişim köprüleri kurmayı hedeflemektedir (AB Bakanlığı, 2014: 5). Strateji'nin uygulanması, kamuoyundaki önyargıların giderilmesi, ortak değer ve hedefler etrafında adımlar atılması ve üyeliğe olumlu yaklaşanların sayısının artması için oldukça önemlidir.

Strateji kısa vadede; AB ve Türkiye vatandaşlarını bilgilendirmeyi, kalıcı diyalog mekanizmaları kurmayı, toplumun tüm kesimlerinin katılımını sağlamayı, etkili iletişim kurmayı ve yürütülen çalışmaların başarısını göstermeyi, orta vadede ise; davranış ve algıları değiştirerek yeniden inşa etmeyi amaçlamaktadır (AB Bakanlığı, 2014: 6). Tüm AB ve Türkiye vatandaşları hedef kitlesi olan Stratejinin nihai hedefi ise reformların toplumda içselleştirilmesi ve tarafların karşılıklı algılarının iyi yönde değiştirilmesidir.

Hayata geçirdiği projeler ve kurduğu diyalog ile Stratejinin hedeflerine hizmet eden en önemli araçlarından biri STD'dur. İletişim stratejisi de hem iç hem de dış boyutunda AB'ye katılım sürecine sivil toplumun dâhil edilmesine ve STD'nu güçlendirmeye yönelik araçlar benimsemiştir.

AB Bakanlığı, Yeni İletişim Stratejisi'nden aldığı motivasyon ile "Güçlü Bir Sivil Toplum Ve Güçlü Bir Türkiye" sloganıyla yola çıkarak, 26 Kasım 2014 tarihinde İstanbul'da ilk diyalog toplantısını gerçekleştirmiştir. Ardından bugüne kadar düzenli aralıklarla kadın haklarından çevreye, yerel yönetimden gençliğe, farklı inanç gruplarından sivil topluma yönelik hibe olanaklarına kadar birçok farklı tema altında diyalog toplantısı düzenlenmiştir (AB Bakanlığı, 2015: 2). İstanbul'da düzenlenen ve iki binden fazla STK temsilcisinin katıldığı ilk toplantı, İzmir, Konya, Adana, Bursa ve Antalya'da düzenlenen toplantılar ile devam etmiştir. İlk altı toplantıya yaklaşık 12 bin STK temsilcisi katılım sağlamıştır.

Bu diyalog toplantılarının en önemli amaçlarından biri, sivil toplumu AB sürecine dâhil etmektir. Sivil toplumun önerilerinin, sorunlarının ve görüşlerinin dinlendiği bu

toplantılar Türkiye’de STK’lar arasında ağ kurma ve iletişimi arttırmak için de oldukça önemlidir.

Diyalog toplantılarına üniversitelerden, gençlik ve kadın örgütlerinden, engelli derneklerinden, yerel yönetimden ve iş dünyasından birçok temsilci katılarak, görüşlerini yetkililere doğrudan iletmeleri ve STK’larına sağlanan destekler konusunda bilgi almaları mümkün olmuştur (AB Bakanlığı, 2016: 64).

AB ve Türkiye arasında 2008 yılından bugüne kadar gerçekleştirilmekte olan Sivil Toplum Diyalogu Programının dört dönemine daha yakından bakmak ve daha somut verilerle Programı paylaşmak diyalogun kapsamını ve anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

4.3.1. AB ve Türkiye Arasındaki Sivil Toplum Diyalogu I

2006 yılı Finansman Anlaşması ile desteklenen ve 2008- 2009 yılları arasında uygulanan AB ve Türkiye Arasındaki Sivil Toplum Diyalogu I, bu alandaki ilk programdır.

AB - Türkiye arasındaki STD’nin ilk döneminde taşıdıkları önemden ve güçlü kapasitelerinden dolayı paydaş olarak dört kesim seçilmiştir (ABGS, 2);

1. Kentler ve belediyeler
2. Meslek örgütleri
3. Üniversiteler
4. Gençlik girişimleri

Bu dönemde AB Bakanlığı, üyelik sürecindeki önemlerinin yanında, daha fazla kaynağı harekete geçirme ve diyaloga katkıda bulunma potansiyellerini dikkate alarak sivil toplumun temsilinde önemli görülen bu kesimlerle birlikte çalışmıştır (AB Bakanlığı, 2012: 2). Seçilen bu dört kesime ait STK’lar, AB müktesebatının uygulanmasına ve politikaların takip edilmesine desteklerini göstermişlerdir (ABGS, 8).

Diyoloğun birinci döneminde toplam hibe tutarı 19.3 milyon Avro olan 119 proje hayata geçirilmiştir. Bu projeler sayesinde, Türkiye’den STK’lar AB üyesi ve aday 21 farklı ülkeden toplam 153 sivil toplum temsilcisiyle ortaklık kurmuşlardır (AB Bakanlığı, 2012: 3).

Bu dönemde 41'i kent ve belediyeler, 25'i meslek örgütleri, 28'i üniversiteler, 25'i gençlik girişimleri tarafından yürütülmek üzere toplam 119 proje hibe almaya hak kazanmıştır. Tamamlanan bu 119 projenin 2 milyondan fazla vatandaşa ulaştığı tahmin edilmektedir (ABGS, 8). Değerlendirmeler sonucunda ilk dönemin sonunda tamamlanan bu projelerin, ortalama performans hedeflerine göre %109 başarı sağladığı ortaya konulmuştur (ABGS, 8).

Bu dönemde Hibe programına sağlanan desteğin yanında AB Genel Sekreterliği (ABGS) ve Merkezi Finans ve İhale Birimi (MFİB)'ne Teknik Destek Ekibi için 1.8 milyon Avro, karşılaşılabilecek dil engeline karşı ise Tercüman Hizmetleri için 300.000 Avro tahsis edilmiştir (ABGS, 4).

Diyalogun ilk döneminde belediyeler tarafından uygulanan 41 projenin temel hedefi; AB üye devletlerindeki yerel yönetimler ve kimi zaman da doğrudan birey ve gruplarla temas kurmak olmuştur (ABGS, 14). Meslek sahiplerini, ticaretle uğraşanları, zanaatkarları, çiftçileri ve hizmet sektöründe çalışanları temsil eden meslek örgütlerinden bir kısmı, STD programının ilk döneminde proje uygulamaya hak kazanmış ve AB fonlarının yönetimi ve diyalog kurma konusunda deneyimsiz olmalarına rağmen güçlü ve verimli ortaklıklar kurmaları söz konusu olmuştur (ABGS, 22). STD kapsamında, AB ve Türkiye arasından akademik diyalogun sağlanması, bilgi ve deneyimlerin paylaşılması için ise 28 üniversite projesi desteklenmiş ve çok çeşitli diyalog mekanizmaları kurulmuştur (ABGS, 30).

AB üye devletlerinin aksine Türkiye'nin nüfusunun çok önemli bir bölümü gençlerden oluşmaktadır. Türkiye'nin AB'ne katılımının Birliğe sunacağı avantajlardan biri, bu genç nüfus olarak ön plana çıkartılabilir. Ancak bunun gerçekleşebilmesi için öncelikle, genç nüfusun katılımının sağlanması ve yeterli donanımına erişmesi gerekmektedir. STD genç nüfusun bu potansiyelini açığa çıkarabilmek ve katılım sürecine desteklerini sağlamak için 25 proje ile gençlik girişimlerini desteklemiştir.

STD Proje Ofisinin Eylül- Kasım 2009 döneminde gerçekleştirdiği STD değerlendirme raporunun sonucu; projelere katılım gösteren kuruluşların %57'si için hem AB ve Türkiye'den ortaklıkla yapılan ilk çalışma hem de AB fonlarından yararlanmada ilk

deneyimleri olduğunu ortaya koymuştur (ABGS, 8). Ayrıca, projelerin %87'sinde AB ve Türkiye arasında işbirliğinin sürdürülmesi için; protokol ve ortaklık sözleşmelerinin imzalanması, gelecekteki eylemler için ortak proje tasarlanması, federasyon ve şemsiye gruplara tam üyeliğin gerçekleştirilmesi ve ortak kaynak seferberliği taahhütleri gibi yeni adımlar atılmıştır (ABGS, 8). Uygulanan projelerin olumlu ve verimli geçmesi, yeni işbirlikleri ile bu diyalogu devam ettirmeye olan isteği arttırmış ve sürdürülebilirliğin sağlanmasında da etkili olmuştur. Raporun sonucuna göre; Türkiye'deki hibe faydalanıcılarının %79'u STD programını AB tarafından sunulan imkanlardan yararlanmak için bir fırsat olarak görmektedir (ABGS, 8).

STD'nin ilk döneminde kısa vadeli hedeflerine başarı ile ulaştığını gözler önüne seren bu değerlendirme raporu, projelere katılanlarında başarılı olduklarını düşündüklerini göstermiştir. Projelere katılan AB ortaklarının %90'ı 1 ile 5 arasında puanlamanın yapıldığı başarı ölçeğine 4 veya 5 puan vererek projelerin başarısını ortaya koymuşlardır.

Ayrıca STD'nin ortaklık zemininde çalışma ve AB fonlarını yönetme kapasitelerini güçlendirdiği yapılan değerlendirmelere şu şekilde yansımıştır: STD projeleri uygulanmadan önce hibe faydalanıcılarının sadece %6'sı kapasitelerini mükemmel görürken bu oran projelerin tamamlanmasından sonra % 42'ye yükselmiştir.

4.3.2. AB ve Türkiye Arasındaki Sivil Toplum Diyalogu II

İlk programın devamı niteliğinde olan STD-II programı ise 2007 yılı Finansman Anlaşması ile desteklenmiştir. 2010- 2012 yıllarını kapsayan Program üyelik sürecindeki en teknik konulardan biri olan Tarım ve Balıkçılık ile yaşamın daha somut yönlerine odaklanan Kültür ve Sanat alanındaki çalışmalara destek olunmuştur (AB Bakanlığı, 2012: 3). Bu çerçevede STD'nin ikinci döneminde "Tarım- Balıkçılık", "Kültür- Sanat" ve "Mikro Hibe" bileşenlerinden oluşan programa 5.3 milyon Avro bütçe ayrılmış (AB Bakanlığı, 2012: v) ve ilgili alanlarda faaliyet gösteren dernek, vakıf, belediye, oda, üretici kooperatiflerinin projeleri desteklenmiştir.

"Tarım- Balıkçılık" ve "Kültür- Sanat" bileşeni kapsamında toplam 672 adet proje başvurusu yapılmış, ancak programa tahsis edilen bütçe tutarının karşılayabileceği şekilde değerlendirmeler sonucunda, 23 "Tarım- Balıkçılık", 19 "Kültür- Sanat" alanında

olmak üzere toplam 42 proje hibe desteği almaya hak kazanmıştır (AB Bakanlığı, 2012: 2). Gelen başvuru sayısı göz önünde bulundurulduğunda, STD alanına ilginin yüksek olduğu ve daha fazla bütçe ayrılması gerektiği açıktır.

Bu dönemde diğer dönemden farklı olarak “Mikro Hibe Projeleri” başlığı altında daha az bütçeli ve küçük ölçekli hibe projeleri de destekleme yoluna giderek, bu çerçevede diyalog sürecine katkıda bulunan 56 ortaklık kurulmuştur. Kültür ve Sanat bileşeninden artan tutar Mikro Hibe alanına aktararak küçük ölçekli STK’ların AB lkelerindeki etkinlik ve katılımı desteklenerek böylece fonların tam kullanımını da sağlanmıştır (AB Bakanlığı, 2012: 2).

Diyaloğun ikinci döneminde ortalama 120 bin Avroluk mali destek ile Türkiye’den 39, Fransa ve İtalya’dan birer proje hayata geçirilmiş ve Türkiye ve AB’nin dört bir yanından katılım sağlanmıştır (AB Bakanlığı, 2012: 4). Diyaloğun bu döneminin rakamlarla ifadesi ise şu şekildedir; toplam 5,3 milyon Avro destek ile 97 proje hayata geçirilmiş, 174 STK ile çalışılmış, 47 şehir ve 20 ülkeden katılım sağlanarak, 95 ortaklık kurulmuş ve 19 farklı dilin konuşulduğu bir diyalog ortamını oluşturulmuştur.

Kültür ve Sanat alanında gerçekleştirilmiş olan projelerin genel hedefi; bu alandaki aktörlerin uluslararası hareketliliğini arttırmak, sanat eserlerinin dolaşımını sağlamak, bilgi ve deneyimleri paylaşmak olmuştur (AB Bakanlığı, 2012:4).

Tarım ve balıkçılık sektöründe gerçekleştirilen projeler aracılığı ile hedeflenenler ise şu şekilde ifade edilmiştir (AB Bakanlığı, 2012:4):

- Tarımsal üreticilerin verimliliğini ve rekabet edebilirliğini arttırmak,
- Hem tarım hem de balıkçılık sektöründe üreticiler için pazarlama kanallarını geliştirmek ve AB standartlarının nasıl uygulanacağını göstermek,
- Kırsal kalkınma girişimlerini güçlendirmek,
- Çiftlik ve toprak yönetimini iyileştirmek,
- Gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı konularında AB politika ve uygulamalarının benimsenmesine yardımcı olmak.

Bu amaçlar doğrultusunda; sahne sanatlarından geleneksel sanatlara, kültürel mirastan organik tarıma, sulama yöntemlerinin modernizasyonundan balıkçılığa kadar pek çok farklı temada projeler, eğitimler, uluslararası ağ kurma ve farkındalık yaratma çalışmaları düzenlenmiş, böylece iyi uygulamaların paylaşımı mümkün olmuştur (AB Bakanlığı, 2012: ii).

Program sayesinde Türkiye'nin pek çok il ve ilçesi ile Avrupa Kentleri arasında işbirliğine gidilmiş, başarılı projeler ortaya konulmuştur. Türkiye'nin ve AB'nin zenginliklerini bir araya getiren bu projeler sayesinde, deneyimlerin paylaşılması, önyargıların aşılması, gerçekleşen reformların uygulamada hayat bulması mümkün olmaktadır.

Uygulanan projelerin en genel ve ortak çıktılarını ise şu şekilde sıralayabiliriz;

- Proje hazırlama ve uygulama kapasitesinin gelişmesine önemli katkısı olmuştur;
- AB değerlerinin, işleyişinin, politika ve kurallarının tanınmasına ve anlaşılmasına katkıda bulunmuştur;
- Ülkemizin de AB üye devlet vatandaşlarında tanınip anlaşılmasına katkı sunmuştur;
- Sivil toplumun kapasitesini geliştirmesine fayda sağlamıştır; ve STK'ların AB'deki muadilleri ile temasını güçlendirerek, karşılıklı deneyim paylaşımını sağlamıştır.

4.3.3. AB ve Türkiye Arasındaki Sivil Toplum Diyalogu III

STD Programı'nın 11 Kasım 2014- 3 Haziran 2016 tarihleri arasını kapsayan üçüncü dönemi "Medya Hibe Projeleri" ve "Siyasi Kriterler" başlıklarında tasarlanan 55 projeye ev sahipliği yapmıştır.

Bu 55 projenin, 39'u ayrımcılıkla mücadele, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğüne hizmet eden "Siyasi Kriterler" başlığı altında gerçekleşmiştir. Bu kapsamda; engelli bireylerin istihdamından kadınların siyasal hayata katılımına, yaşlı bakım hizmetlerinden çocukların korunma altına alınmasına, kültürel mirasa sahip

çıkılmasından mülteci ve sığınmacıların hakları konusunda bilgilendirilmesine kadar birçok farklı alanda çalışma gerçekleştirilmiştir (AB Bakanlığı, 2015: 5).

“Medya Hibe Projeleri” başlığı altında ise 16 proje ile; kamuoyunun AB Türkiye ilişkileri ve üyelik süreci hakkında bilgilendirilmesi, Halklar arasındaki karşılıklı anlayışın güçlendirilmesi konularında Medyanın etkili olması hedefi için hareket edilmiştir. Bu doğrultuda, belgesel ve canlı yayınlardan sokak röportajlarına, medya çalışanlarının AB hakkında bilgilendirilmesinden eğitim ve kapasite çalışmalarına kadar birçok çalışma gerçekleştirilmiştir (AB Bakanlığı, 2015: 5).

Medya başlığı altında finanse edilen projelerin birçoğu kamuoyunu AB sürecine yönelik aydınlatmak için hazırlanmıştır. AB uzmanlarının bilgilerini paylaştığı “AB’ni Keşfederken” adlı 10 bölümlük TV Programı bu çalışmalardan yalnızca biridir. Medya projeleri ile medya çalışanlarının AB sürecine ilişkin haber takibi için gerekli donanımı kazanması mümkün olmuştur (AB Bakanlığı, 2016: 44). Yerel medyanın, AB konularında kamuoyunda farkındalık yaratmadaki etkisi vurgulanmıştır (AB Bakanlığı, 2016: 14).

Projeler uygulanırken kamuoyu desteğini almak ve farkındalık yaratmak için; medyanın, görsel- işitsel araçların, basılı ve süreli yayınların etkisi kullanılmıştır. Kamu bilgilendirme spotu, belgesel, konferans, araştırma, canlı yayın, açık oturumlar bunlardan bazılarıdır. Bu dönemde hayat bulan ve öne çıkan bazı önemli çalışmalara değinmek gerekirse; ilk olarak fotoğraf sanatçısı Çağrı Öner, Türkiye ve Avrupa’da yaptığı çekimlerle STD projelerini fotoğraf karelerine taşıyarak, düzenlenen çeşitli sergilerle daha fazla kişiye ulaşmasını sağlamıştır.

AB Bakanlığının desteğiyle 2016 yılında akademisyenleri, medya ve iş dünyası temsilcilerini bir araya getiren “Türkiye- AB Sivil Toplum Buluşmaları” başlıklı üç ayrı toplantı düzenlenerek, ortak geleceğimiz için yol gösterici fikir ve önerilerin paylaşılması hedeflenmiştir.

Bu dönemde, 2008 yılından bugüne milyonlarca insanın hayatına dokunan diyalog projeleri ve hikâyeleri için 40 dakikalık bir belgesel çekilmiştir.¹³ Belgesel hem STD'nin içeriği ve hedefleri hakkında bilgi vermekte hem de gerçekleştirilen projelerin sonuç ve yansımalarını içermektedir. STD Belgeselinin yapımını ve yönetmenliğini üstlenen Cihan Yavuz, Sivil Toplum Diyalogu Bülteni'nin özel sayısı için kaleme aldığı yazısında STD ile tanışmadan önce AB sürecinin karşılıklı atılan imzalardan ve yasalardan ibaret sandığını, STD ile tanışınca ise AB üyelik sürecinin sadece bunlardan ibaret olmadığını, toplumlar hatta STK'ların bir araya gelerek hayata geçirdiği ortak proje ve deneyimleri içerdiğini gördüğünü dile getirmiştir (AB Bakanlığı, 2016: 13).

Programın üçüncü döneminde yapılan kapsamlı iletişim ve görünürlük çalışmaları sonucunda STD markalaşırken, tüm aktörlerin fayda sağlayabileceği kapsamlı bir Görünürlük ve İletişim Kılavuzu da hazırlanmıştır (AB Bakanlığı, 2016: 6).

STD Programının 3. Dönemi bir yenilik getirerek, toplumların birbirlerine yönelik algılarının iyileştirilmesi ve karşılıklı anlayışın arttırılmasında etkin rol oynayan medya aktörleri, STK temsilcileri ve kamu personeli arasında bir iletişim ağı kuran çalışmalara yer vermiştir (AB Bakanlığı, 2015: 17). Antalya, İstanbul, Gaziantep, Samsun, İzmir ve Eskişehir olmak üzere 6 ilde diyalog seminerleri düzenlenmiştir. Türkiye'nin dört bir yanında düzenlenen bu seminerler ile Kamu, medya ve STK temsilcileri ile bir araya gelmiş farklı bakış açıları ve çözüm önerileri getirerek fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Yüzlerce STK ve milyonlarca kişiye ulaşan programın üçüncü döneminde Kamu STK ve Medya temsilcilerini bir araya getiren bu diyalog seminerleri sayesinde diyalogun etki alanı daha da arttırılmıştır.

Kamu görevlileri ve STK temsilcilerinin birbirlerini tanıması gerektiğine dikkat çeken A. Altuk, bugüne kadar ülkemizde bu iki kesim arasında zıtlık temelinde giden ilişkinin, diyalog seminerleri aracılığı ile bir araya gelerek birbirlerini daha fazla tanıma ve anlama yoluyla bir iş ağına dönüşeceğini vurgulamaktadır (AB Bakanlığı, 2016: 54).

---

¹³ Bu belgeselin tamamı "Sivil Toplum Diyalogu" web sitesinden (<http://siviltoplumdiyalogu.org/>) ve YouTube kanalından (https://www.youtube.com/channel/UCRg1e_u4cCSaS-FhDgGWw2A) izlenebilir.

2015 yılında bu üç sektörün temsilcileri düzenlediği bir çalıştay ile diyalog seminerlerinin 3 ana hedefini belirlemiştir (AB Bakanlığı, 2015: 4):

- Avrupa Birliği ile ilgili konularda aktörler arası iletişim ve diyalogun güçlendirilmesi,
- Katılım sürecinde medyanın rolünün güçlendirilmesi,
- AB ile ilgili konularda medya kuruluşları ve STK'ların kamu kurumlarıyla iletişim ve ilişkilerinin güçlendirilmesi.

Programın üçüncü dönemi, 142 farklı kuruluş ve 55 diyalog projesi ile Diyarbakır'dan Stockholm'e, Denizli'den Londra'ya kültürler arası çeşitlilik ve diyalog açısından oldukça zengin bir dönem olarak tamamlanmıştır (AB Bakanlığı, 2016: i). Bu dönemde yüzlerce eğitim, seminer, çalışma ziyaretleri düzenlenmiş, ortak bildirimler yayınlanmış, belgeseller, TV programları çekilmiştir. Projeler sırasında yürütülen bu çalışmalarla Avrupa ve Türkiye birbirine bir adım daha yakınlaşmıştır.

STD'nin üçüncü döneminin rakamlarla ifadesi ise şu şekilde olmuştur: 55 proje ile 150'ye yakın ortaklık kurulmuş, 17 ülke ve 123 şehirde 13 farklı dilde diyalog kurulmuştur (AB Bakanlığı, 2015: 5). Üçüncü dönem projeleri kapsamında düzenlenen eğitimlerden 4 bin 56 kişi faydalanmış, 20 bin 355 kişi konferans, seminer, sempozyum gibi proje etkinliklerine katılmış, 17 ülkede 45 çalışma ziyareti gerçekleştirilmiş, bilgilendirme kampanyaları ile 400 bin kişiye ulaşılmış, 55 bin kitap ve yayın basılmış, 148 belgesel, kısa film ve tanıtım filmi yayınlanmıştır (AB Bakanlığı, 2016: 5). Üçüncü dönem projeleri ile; çocuklara insan hakları eğitiminden azınlıkların sosyal medya kullanımına, kadınların siyasete katılımından vatandaş medyasının yaygınlaştırılmasına kadar birçok konuda çalışmalar yürütülmüştür (AB Bakanlığı, 2016: 3).

Üçüncü dönem projelerinin en önemli sonuçlarından bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz (AB Bakanlığı, 2016: 5);

- Hak temelliliğe ve hassas grupların desteklenmesi konusunda artan farkındalık ile daha kapsayıcı politika ve uygulamaların gerçekleştirilmesi mümkün olmuştur,

- Ayrımcılıkla mücadeleyi, kültürlerarası anlayışı ve ifade özgürlüğünü güçlendirilmiştir,
- Demokratik katılımı ve adalet sistemini iyileştiren yapılar güçlendirilmiştir,
- Kurulan ağlar, paylaşılan uygulamalarla ve ortak yapımlarla yerel medya güçlendirilmiştir, ve
- AB - Türkiye sivil toplumları arasında proje tasarlama ve uygulama kapasitesini geliştirme, mesleki ağlara üye olma gibi yeni fırsatlar yaratılmıştır.

Programın 3. Döneminin değerlendirilmesinin yapıldığı çalıştayda; faydalanıcılar tecrübelerini paylaşarak, karşılaştıkları zorluklara ortak çözüm önerileri getirmiş, kurulan ortaklıkların nasıl sürdürülebilir olacağı tartışılmış, projelerden çok ciddi kazanımlar edinildiği, kalıcı değişiklikler gerçekleştirildiği, etkin savunuculuk çalışmaları yapıldığı, kurulan ortaklıkların katılımcıların kişisel ve kurumsal hayatına büyük getirisinin olduğu ve tüm bunların diyalogu bir adım daha ileriye götürdüğü sonucuna varılmıştır (AB Bakanlığı, 2016: 17, 18).

Üçüncü dönemde proje yürüten kuruluşların % 41'inin ilk defa AB- Türkiye ortaklığında bir çalışmada yer aldığını ifade etmesi, diyalogun ortaklık kurmada ve desteklemekte ne kadar önemli bir araç olduğunu ortaya koymuştur. Diyalogun ilk üç döneminde 200 üzerinde projeye, 31,6 milyon Avro hibe desteği sağlanmıştır.

4.3.4. AB ve Türkiye Arasındaki Sivil Toplum Diyalogu IV

Programın üçüncü ayağı devam ederken yeni hibe çağrısı yapılarak belirlenen dokuz öncelikli politika alanında gerçekleştirilebilecek projelere 11 Milyon Avro kaynak ayrılmıştır. STD'nin 2016 Şubat'ta başlayan 4. Dönemi; 21 farklı ülkeden, 200'ün üzerinde kuruluşu bir araya getiren 80 diyalog projesine ev sahipliği yapmaktadır.

Öncelikli olarak belirlenen dokuz farklı alan şu şekildedir;

- Enerji,
- Çevre,
- Adalet, Özgürlük ve Güvenlik,
- Tüketicinin ve Sağlığının Korunması,

- Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu,
- İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi,
- İşletme ve Sanayi Politikası,
- Tarım ve Balıkçılık,
- Eğitim

Dördüncü dönemde ele alınan bu konular katılım müzakereleri açısından çok önemli konuları ve fasılları içermektedir. STD devam eden 4. Dönemi ile bu dokuz başlık altında yürütülen projelerle 2017 yılında da devam etmektedir. Diyalogun dördüncü dönemi mucizevi sığla ağacının korunması için bir araya gelen sanatçıların girişimcilik eğitimlerine, mültecilerin topluma entegrasyonundan trüf mantarının yerel kalkınmaya etkisine kadar geniş yelpazede etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır (AB Bakanlığı: i).

STD Programı kapsamında yürütülen projeler, kamuoyunun farklı alanlarda bilinçlendirilmesine ve farkındalık yaratılmasına, toplumların yakınlaşmasına, karşılıklı anlayışın artırılmasına ve algıların iyileştirilmesine hizmet etmiştir (AB Bakanlığı, 2016: 5). Hem Türkiye hem de AB üyesi ülkelerdeki STK'lar tarafından yoğun ilgi duyulan Program, başlangıcından beri 350'nin üzerinde diyalog projesi ve 42,5 milyon Avro'nun üzerinde mali destek ile yüzlerce STK'ı bir araya getirerek sağlam ve kalıcı bir diyalog tesis etmiştir (AB Bakanlığı, 2016: 31).

AB Bakanı ve baş müzakerecisi Ömer Çelik ile yapılan röportajda Çelik, STD'nin 5. Dönem hazırlıklarının sürdüğünü ve en geç 2017 yılının ilk yarısında duyurulacağını belirtmiştir (AB Bakanlığı, 2016: 32). Bu doğrultuda, Çelik'in belirttiği gibi, Diyalogun beşinci dönemi için çağrıya çıkmış olup, toplam bütçesi 6 milyon avro olan hibe programı ile AB müzakere sürecinin tüm fasıl başlıklarıyla ilgili konulardaki projelere, en az 60 bin avro, en fazla da 200 bin avro hibe desteği sağlanacağı duyurulmuş ve 16 Şubat 2018 tarihinde başvuru süreci tamamlanmıştır. (AB Bakanlığı, 2018).

4.4 Sivil Toplum Diyalogunun Bugünü Ve Geleceği

Çalışmanın bu kısmında STD'nin, Türkiye AB ilişkilerine olan katkısının yanı sıra Program kapsamında uygulanan projelerin uygulama öncesi ve uygulama sırasında karşılaştığı sorunların neler olduğuna, bu sorunların aşılması için neler yapılabileceğine, projelerin hedeflerine ulaşıp ulaşmadığına, projelerin etkinlik ve verimliliğini arttırmak için getirilen önerilere, diyalogun bugün çizdiği genel resim ile geleceği hakkındaki öngörülere yer verilmektedir. Bugünü ve geleceği ile STD'nin ele alındığı bu bölüm, Haziran-Ağustos 2017 döneminde yapılan alan araştırmasından elde edilen verilere dayanmaktadır.

Kuşkusuz Türkiye'de yürütülen tüm AB Projeleri ve STD Projeleri, uygulama öncesinde ve uygulama sırasında bir takım sorunlarla karşılaşmaktadır. Projelerin başarısını arttırmak için bu sorunların tespit edilmesi ve çözüm önerilerinin getirilmesi, üstelik bunun bizzat proje yürüten ve uygulayan taraflarca ortaya konulması oldukça önemlidir. Fakat otoritelerce STD projeleri ile ilgili etki analizleri yapılmamakla birlikte, ilgili kaynaklar tarandığında proje uygulayıcılarının karşılaşmakta olduğu sorunlara yer verilmediği görülmektedir. Bu nedenle, tez çalışması için yürütülmüş olan saha araştırması kapsamında Proje uygulayıcılarına yöneltilen "STD projelerinin uygulanma öncesi ve uygulama sırasında karşılaşılan sorunlar var mıdır? Bu sorunların aşılması için neler yapılabilir?" sorusu ayrıca önem kazanmaktadır. Bu anlamda bu soruya verilen cevaplar doğrultusunda, STD Projelerinin uygulanmaları esnasında karşılaşılan sorunlara ve bu sorunlar karşısında yapılması gerekenlere yer vermek önemli bir eksikliği giderecektir. STK temsilcileri projelerinin uygulama öncesinde ve uygulama sırasında karşılaştıkları sorunları şu sözlerle dile getirmektedirler:

"Türkiye'deki STK'lar maalesef kapasite bakımından eşit değil. STK'ların birçoğunun kapasite ve teknik yetersizliklerinin total içerisindeki payı yüzde 80'lere ulaşıyor. Yani Türkiye'deki STK'ların dörtte üçü maalesef teknik anlamda yetersiz. Türkiye'de proje yazma ve proje yürütme kapasitesi STK'larda çok düşük. Hala Anadolu'da birçok STK'nın hibe mi bu gerçek mi, parayı nerden buluyorsunuz gibi söylemleri ile karşılaşıyorum. Bir yandan da şunu görüyorsunuz: hiç bu konularla ilgisi olmayan bir zümre var ortada... Uygulama

öncesi teknik anlamdaki en büyük sıkıntı, bir yanda proje yazmayı çok iyi bilen kurumlar var, bununla ilgili ekip oluşturmuş kurumlar var ya da bunu bir danışmanlık hizmeti olarak alan kurumlar var, bunun parasını ödeyen ve fikrini yazdıran kurumlar var, bir yanda da hem teknik anlamda personeli olmayan bu işleri yapmak isteyen ama gücü yetmeyen ya da bu konuda bilgisi olmayan bir zümre var. Aynı şekilde bu projeyi yazdıracak bir maddi kaynağı da yok kurumun, dolayısıyla uygulama öncesi en büyük sıkıntı bu.”(Görüşme 1, İstanbul, 2017).

Özet bir ifade ile, uygulama öncesindeki en büyük sıkıntı olarak; Türkiye şartlarına bağlı olarak STK’lar arasındaki kapasite anlamındaki eşitsizliğin, proje yazma ve yürütmeye olan olumsuz etkisine değinen STK temsilcisi, uygulama sırasında STK’ların karşılaştığı sorunları ise şu şekilde sıralamaktadır:

“1) Projelere verilen cevaplama süreleri çok geç, değerlendirme süreleri çok uzun (son program hariç söylüyorum bunu, son programda çok hızlı geri dönüş oldu).

2) Verilen destek mekanizmaları yüzde 90 hibe şeklinde işliyor. Birçok STK için kalan %10’u karşılamak sıkıntı olabiliyor. Çünkü Türkiye’de bir STK kültürü var, onun dışında da kar amacı gütmeyen bazı devlet mekanizmaları var; valilik, il özel idaresi, devlet ve vakıf üniversiteleri gibi. Kaynak ve kapasiteleri itibari ile sizin STK’ları bunlarla yarıştırmamız çok doğru bir şey değil.

3) AB evrakla beslenen bir mekanizma ve evrakı sağınızdan alıp solunuza koyduğunuz zaman bile değişiklik bildirim isteyen bir mekanizma. Dolayısıyla bu ağır prosedür maalesef belirli bir süreden sonra işin esas amacını proje ekibine unutturuyor. Bu iş tamamen bürokrasi işi dolayısıyla bu bürokrasinin hafifletilmesi proje uygulayıcıları açısından olumlu bir gelişme olacaktır.

4) AB’nin kendisinden kaynaklanan bir sorun ise; benim diğer AB üyesi ülkelerde görmediğim şartları Türkiye’deki programlara uyguluyor olması.

5) En önemli sorunlardan biri ise; program otoritelerinin projelere karşı olan ilgisizliği. Program otoriteleri ve sözleşme makamları bu etkinliklere katılma ve destekleme gibi bir

girişimde bulunmuyorlar. Onların desteklemesi sadece teknik anlamda bir destekleme. Ama yetkililerin, projelerle bir gönül bağı kurması gerekir.” (Görüşme 1, İstanbul, 2017)

Bir STK temsilcisi de Türkiye’deki STK’ların kapasite yetersizliğinin, diyalog projeleri için sorun teşkil ettiğini şöyle dile getirmektedir:

“Sadece STD projeleri ile ilgili değil, genel olarak bütün projelerle ilgili söylediğimiz; STK’ların kapasite yetersizliği, hâlihazırda sürekli uzmanlaşmış kadronun olmaması gibi sebeplerden dolayı proje hazırlama süreçleri her zaman meşakkatli olmuştur. Proje öncesinde çok büyük bir dertten bahsetmek bence çok mümkün değil ama uygulama ile ilgili sıkıntılar var. Şöyle bir sivil toplumun kapasite geliştirmesine ya da işbirliklerine baktığımızda zaten Türkiye’de üç beş sivil toplum var elle tutulur, geri kalan kuruluşların - eğer sadece proje odaklı fon avcısı dediğimiz kuruluşlar değilse - çok da sağlıklı sonuçlar ürettiklerini görmek mümkün olmuyor. Sadece fon amaçlı projeler hazırlanıyor, fon alındıktan sonra kalıcı etki yaratılmadan sahadan çekiliniyor. Uygulamada da zaten göstermelik çalışmalar yapılıyor. Dolayısıyla süreçler pek etkin yürümüyor uygulamada. Bizim uygulamamızda genelde biz, en azından mümkün mertebe, etki yaratmaya çalıştık ama tabi bazı koşullarda da zorlandık. Türkiye’den dengeli bir AB alanında çalışan STK ya da benzeri kurumlarla ilgili arayışa girdiğimizde, belirli şehirlerde temsiliyet elde etmede çok zorlandık. Örneğin; Kayseri’den bu konu ile ilgili çalışan STK bulmak mümkün olmadı. Yani Türkiye’de sivil toplumun yapısından kaynaklı zorluklar var.” (Görüşme 7, İstanbul, 2017).

Bir başka STK temsilcisi ise proje uygulaması sırasında karşılaşılan sorunların; ortak olan kurumların yapısal uyumsuzluğundan ve AB Bakanlığı ve MFİB arasındaki yetki paylaşımından kaynaklandığını şu sözlerle aktarmaktadır:

“Uygulama sırasında karşılaşılan sorunlardan biri öncelikle çalıştığınız ortak kurum ile kurumsal-yapısal uyumunuz çok önemli. Örneğin, biz belirli bir yapıda çalışmalarını sürdüren büyük bir kurumken, bizim çalıştığımız kurum ise çok ufak ve gönüllülük üzerine yürüyen bir kurumdu. Proje yazılırken çalışanlara şu kadar maaş vs. çok detaylı şekilde yazmıştık. Sonra fark ettik ki ortak kurumda çalışan

yok. Mali işler en önemli kısım, diğer işler bir şekilde yürüyor zaten ama finansal kısım çok detaylı, bu nedenle kurumlar arasındaki finansal düzen eşitliği çok önemli. İkinci sıkıntı ise; mesele projenin ne yaptığı değil de işte boarding kartlarınızı aldınız mı noktasına gelmesi. Bunun nedeni de koordinasyondan AB Bakanlığı sorumlu, fakat sözleşmeyi yaptığınız kurum MFİB. Burada çalışan insanların projenin özünü, ruhuyla hiçbir alakası yok. Anlamıyorlar çünkü onların alanı değil. Fakat AB Bakanlığındaki kişiler anlıyordu. Bu iki başlılık bir sorundu. AB Bakanlığındaki kişiler çok iyi anlarken, MFİB deki kişilerin projeyi anlamayıp teknik değerlendirme yapması bir sıkıntı idi. Bunun aşılması gerekiyor. AB Bakanlığı anlaşma makamı olursa belki bu sorun aşılabılır. Bürokratik durumu bilemiyorum. Birbirine çok benzeyen ya da anlayan iki kurum olsa çok büyük sıkıntı olmayabilir.” (Görüşme 3, İstanbul, 2017).

AB Bakanlığı ve MFİB arasındaki yetki paylaşımının ‘iki başlılık’ olarak nitelendirilmesi ve bir sorun olarak görülmesi ve bürokrasinin süreci ağırlaştırması başka STK temsilcileri tarafından da dile getirilmiştir:

“Sorunlardan biri projeyi yürütürken muhatap olduğumuz iki kurum olması; AB Bakanlığı ve MFİB. Diğerisi ise; sistemin yavaş işlemesi, örneğin bir değişiklik olduğunda, herhangi bir şey olduğunda yazıyı yaz, gönder, cevap gelsin, sadece bir kişi de onaylamıyor, birkaç kişinin onaylaması gerekiyor yani süreç zaman alıyor.” (Görüşme 4, İstanbul, 2017).

Bürokrasi mekanizmasının gerektirdiği prosedürün, projelerin işleyişine olan olumsuz etkisini diğer STK temsilcileri de şu sözlerle dile getirmektedirler:

“Programın genel amacı ile projelerin amaçları arasındaki bağlantının yazılırken kurulmadığını düşünüyorum. Proje yürütme süreçleri bürokratik olarak zahmetli. Bürokratik raporların hazırlanması için neredeyse projenin kendi işlerini yapmaya vakit bulamıyorsunuz. Bu, AB tarafının kurallarının da gerektirdiği bir durum. Dolayısıyla aslında faaliyetlerin kendisi koştur koştur yapılmakta, gerçek etkisine eğilmek de mümkün olmayabiliyor.” (Görüşme 2, İstanbul, 2017).

“Bir çok STK’yı yoran ve anlamamızı yoran prosedür bölümü; satın alma prosedürleri, insan kaynağı prosedürleri, program geliştirme, proje uygulama, evrak toplama vb. Biz çabuk adapte edebildik sürece kendimizi ama biz Delegasyondan da proje yürütüyoruz. Onunla kıyas ettiğimiz zaman STD içerisinde bir proje yürütmek birazcık daha zor ve daha prosedürlü. Herkesin aklındaki soru işareti neden MFİB’den gelen fonlarda bu kadar çok prosedür olduğu.” (Görüşme 5, İstanbul, 2017).

“Diyalog projeleri danışman atadıkları için çok daha rahat gidiyor açıkçası, ama bütün AB Projelerinde aynı sorun var maalesef, çok detaylı bir form yazılıyor, bütün detaylardan bahsediliyor, bu bir taraftan güzel bir taraftan da dezavantaj çünkü uygulamada maalesef yazılanı gerçekleştiriyor uygulayanlar. Ortaklardan kaynaklı sıkıntılar çıkabiliyor, ani durumlar ortaya çıkabiliyor ve yazdığımız gibi gerçekleştiremeye biliyorsunuz. Bu noktada biraz esneklik tanınması gerekiyor. Yazarken o kadar detay yazmaya gerek yok. Genel çerçeve verilip, içeriğini uygulama sırasında doldurmak hem uygulayanı rahatlatır hem de daha başarılı projeler gerçekleşmesini sağlar. Hem bütçesel açıdan esneklik sağlamaları lazım hem de faaliyetleri daha esnek yapabilmemizi sağlamaları lazım.” (Görüşme 8, İstanbul, 2017).

STK temsilcilerinin aktardıklarını özetlersek; proje yürütme süreçlerinin bürokratik engeller nedeniyle zahmetli oluşu, proje oluşturulurken yazılan formların çok fazla detay içermesi sebebi ile uygulamada esnekliği azaltması ve tüm bunlar nedeni ile projenin asıl amacına vakit ayırmada ve ulaşmada zorlanıldığı dile getirilmiştir. STK temsilcilerinden biri de özellikle projelerin finansal boyutundaki bu ağır prosedürlerin STK’ları nasıl zorladığını ve engellediğini şu sözlerle anlatmaktadır:

“Finansal sorunlar olabiliyor, burada kurumların iç yapısı nedeniyle bazı şeyleri yerine getirmekte biraz zorlandıkları oluyor, belirli bir kısmını önden ödemek ve borçlanmak zorunda kalıyorsunuz. Finans kısmında çok beklemediğimiz detaylarla karşılaştık. Ve kaynak aslında AB’den ama AB’nin öyle kriterleri olmamasına rağmen Bakanlık başka kriterler koymuş oluyor. Bu hem kurumla

işbirliğini zorluyor hem de dışa karşı gösterilen resim iyi olmuyor.” (Görüşme 9, İstanbul, 2017).

Burada bir parantez açarak belirtmek gerekir ki, görüşme gerçekleştirilen hemen her sivil toplum temsilcisinin STD Projelerinin uygulanması sırasında karşılaştıkları sorunlardan biri olarak dile getirdikleri ağır bürokrasi sorunu, AB Bakanlığı’nda belki de STD Projeleri için en yetkili kişilerden biri olduğunu söyleyebileceğimiz Bülent Özcan’ a soru olarak yöneltilmiş ve şu cevap alınmıştır¹⁴:

“Doğru söylüyorsunuz. AB kapsamında yürütülen, Sivil Toplum Örgütleri’ne sağlanan (özelinde STD altında sağlanan) projelerin yürütülmesinde çok ciddi bir bürokrasi var. Ama ben bu yapıda çalışan kişi olarak, eforunu buna harcayan kişi olarak, çok rahat şunu söyleyebilirim ki burada temel sorun Avrupa Birliği’nde. - Miş gibi yapıyorlar çünkü. Sivil toplumu desteklediklerini söyleyerek program ortaya koyuyorlar, sonra dışardan denetim mekanizmaları ile bu finansmanın parasal boyutunu yöneten MFİB dediğimiz kurum baskı altında tutuyorlar. O da baskı altına alındıkça, STK’ların üstüne bürokrasiyi yıkıyor. Bürokrasi engeliyle sivil toplum örgütleri uğraşmak zorunda kalıyor. Bu AB’nin elinde. AB tarafı bu işin basitleşmesini isterse basitleşir ama istemedikleri için bunu da söylemiyorlar. Bürokrasiyi bu şartlar altında aşabilmemiz mümkün değil. Bürokrasiyi azaltalım dedikçe tabi tabi diyerek sonra iki katına çıkarıyorlar bürokrasiyi. O kapsamda bunu hafifletmemiz şu anda mümkün değil. Hafifletmek için elimizden geleni yapıyoruz, bazı çalışmalarda yaptık ama yine de dönüp dolaşıp AB ‘nin kendisinde bitiyor...” (Bülent Özcan, İstanbul: 21/02/2018).

Proje uygulayıcılarından birinin anlattıkları ise STD projelerinin kendine has zorlukları olduğunu açık şekilde göstermektedir:

---

¹⁴ 21 Şubat 2018 tarihinde Kadir Has Üniversitesi’nde düzenlenen “AB-Türkiye İlişkilerinde Sivil Toplum: Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü” başlıklı panelde konuşmacı olarak yer alan AB Bakanlığı Proje Uygulama Başkanı Bülent Özcan’a, tarafımdan ““Diyalog faydalancılarının projelerini uygularken ve uygulama sırasında karşılaştıkları en önemli sorunlardan biri olarak; ağır bürokrasi mekanizmasının projelere olan olumsuz etkisini dile getirmeleri ile alakalı olarak neler söylemek istersiniz? Bu sorunu ortadan kaldırmaya yönelik olarak tasarladığınız bir çözümünüz var mı?” sorusu yöneltilmiştir.

“En önemli meselelerden biri alt yapı ile ilgili ve bunlardan en önemlisi dil sorunu. Diyalog projeleri neticede başka dilde konuşan ülkelerin örgütleri ile gerçekleştiriliyor ve Türkiye’deki örgütler açısından bu en temel problemlerden bir tanesi. 2) Farklı mekanlarda faaliyet yürütmekten kaynaklanan problemler 3) Farklı ülkelerin farklı mevzuatlarından kaynaklanan problemler 4) İki ülkede yürütülen program olduğu için AB hibesi yürütmekten kaynaklanan problemler 5) AB hibelerinin Türkiye’deki kontrat yönetiminden kaynaklanan problemler 6) Hedef kitleye ulaşmakla ilgili problemler 7) Genel kamuoyuna ulaşmak ve etkilemek ile ilgili problemler var. Bir de sonuçta 100 projeden bahsediyorsak; 100 ayrı proje konusundan ve 100 ayrı örgütten bahsediyoruz. Onların kendileri bağlamında yani kadın örgütünün yürüttüğü kadın projesiyse o alana özgü sorunlar vardır. Çevre örgütünün kurduğu diyalog kanalının ise ayrı problemleri vardır. Onları ayrı değerlendirmek gerekir. Uzun vadeli yatırımlar yapılarak bu sorunlara çözüm bulunabilir.” (Görüşme 10, İstanbul, 2017).

Verilen örneklerde görüldüğü gibi; proje uygulayıcıları genellikle uygulama öncesinde ve uygulama sırasında karşılaştıkları problemleri dile getirirken beraberinde çeşitli çözüm önerileri de sunmuşlardır. Bazı STK temsilcileri ise daha genel perspektiften çözüm aramayı uygun görmüştür:

“Dile getirilen sorunların aşılması için ise; öncelikle işin maalesef en alt tabakasına değil, en tepesine gidip piramidi biraz tersten okumak lazım. Öncelikle AB ve yetkililerinin Delegasyonla yeniden bir yola girilmesi gerekiyor, yeni bir sayfa açılmalı. Türkiye’nin ana müzakere süreci ile ilgili olarak değil, ama müzakere süreci ile ilgili olarak önemli bir yer tutan bu programlarla ilgili yeni anlaşmalar imzalaması gerekiyor ya da kendi şartlarını açıkça söylemesi gerekiyor. Kaynakların daha verimli kullanılması için tepedeki yöneticilerin yeni bir yola girmesi gerekiyor.” (Görüşme 1, İstanbul, 2017).

“Proje hazırlanırken deneyimli kişilerin olması gerekiyor. Proje hazırlanırken hem proje bilginiz olması gerekiyor hem de yaptığınız çalışma hakkında bilginiz olması gerekiyor. Çok iyi proje yazabilirsiniz ama hazırlayacağınız proje ile ilgili

detay bilginiz yoksa çok da etkili olmuyor. İngilizce olmazsa olmaz. Ve yaptığımız işi düzenli ve kontrollü yapmanız da önemli.” (Görüşme 6, İstanbul, 2017).

STK Temsilcileri ile yapılan görüşmelerde, katılımcılara proje süresince karşılaştıkları sorunların aşılabilmesi için neler önerdiklerinin yanında, projelerin sürdürülebilirliğini, etkinliğini ve verimliliğini arttırmak için neler yapılabileceği de sorulmuş ve şöyle cevaplar alınmıştır:

“Projelerin süresinin yani uygulama dönemi çalışmasının iki yıldan az olmaması gerekiyor. Siz eğer projenin sürdürülebilirliğinden bahsediyorsanız ve gerçekten bu kaynakların hakkaniyetli bir şekilde dağıtılmasına ve başarılı olmasına inanıyorsanız ya da başarı oranını yükseltmek istiyorsanız kesinlikle desteklenen projelerin iki sene desteklenmesi gerekiyor. Her sene program açmak yerine iki senede bir açılabilir” (Görüşme 1, İstanbul, 2017).

Görüldüğü gibi bir proje uygulayıcısı, projelerin etkinliği ve verimliliğini arttırmak için, projelere tanınan sürelerinin uzatılması gerektiğini, ancak bu şekilde projelerin asıl amaçlarına eğilmek için daha fazla vakit kalacağını savunmaktadır. Bir başka proje uygulayıcısı ise, projelerin muhakkak somut çıktılarla sonlandırılmasını ve bu çıktılardan kamuoyuna ulaştırılması gerektiğini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Bir kere her bir projenin gittik, gördük, ziyaret ettik, bir güzel de konuştuk ile sınırlı kalmaması gerekir. Mutlaka somut çıktı olması gerekiyor. Politika önerileri olabilir, - projenin kendisinin bürokratik final raporundan bahsetmiyorum - tematik projenin konusu ile ilgili bir yayın ya da kamuoyunda nasıl yaygınlaştırılması uygun görünüyorsa ona dönük bir çıktı olabilir. Böylece sadece kendi aralarında ya da kapalı kısıtlı bir çevrede sınırlı kalmasın, her iki tarafta da kamuoyuna bir şekilde yayılabilsin.” (Görüşme 2, İstanbul, 2017).

STD projelerinin karşılaşmakta olduğu en önemli sorunlardan biri olarak hemen her proje uygulayıcısı tarafından dile getirilmiş olan, ‘bürokrasi mekanizmasının getirdiği hantallığın’ projelerin etkinliğini, verimliliğini ve sürdürülebilirliğini arttırmak için mümkün olduğunca azaltılması gerektiğinin altı çizilmiştir:

“Şunu söylemekte fayda var bence, STD’nin etkisinin daha da güçlendirilmesi için bürokrasi azaltılmalı. Maalesef bürokrasi sadece Türkiye için değil, AB’nin temelini de bürokrasi oluşturuyor. Bir de STK’lar ile özellikle fırsatlardan faydalanamamış ya da bu konuda bilgi sahibi olmayan STK’lar ile yakından ilişki kurulması gerekiyor. Çok basit bir örnek verebilirim: STD Programını tanıtan, yapılan çalışmaları anlatan basılı materyaller Türkiye’deki bütün STK’lara gönderilmeli.” (Görüşme 1, İstanbul, 2017).

STD projelerinin daha verimli geçmesi için bir STK temsilcisinin, proje faydalanıcılarının önceden deneyim sahibi olması gerektiğine dikkat çeken şu sözleri, proje faydalanıcısı kurum ve kuruluşlara düşen görevler de olduğunu hatırlatmak açısından oldukça önemlidir:

“Bu bir deneyim işi. Mesela biz sivil düşün fonları ile başladık, küçük fonlarla artarak gitti, faaliyetlerimiz ona göre gelişti, kapasitemiz de ona göre gelişti. En büyük öneri; deneyiminiz yoksa küçük projelerden başlayıp ona göre büyütme gerek. Bu bir süreç işi, fon yönetimi ile alanınızda iyi olmak farklı şeyler. Bunları bir araya getirecek eğitimlere katılmak, daha çok araştırmacı olmak ya da Exchange programları ile farklı deneyimler kazanmak mümkün olabilir.” (Görüşme 5, İstanbul, 2017).

Yine, STD projeleri için bürokratik sorunlardan biri olarak kabul edebileceğimiz proje formlarının, daha az detaylı yazılmasına olanak tanınması, bu sayede uygulamada gerekli esnekliğin sağlanması ile verimin artabileceğine inanılmaktadır:

“Proje formu yazılırken tabii ki temel amaç ve beklentilerin net olması lazım, ama etkinliklerin genel çerçevesi ile yazılması ya da o amaca giden faaliyetlerin daha genel çerçevelerde olması, bütçelerinin daha rahat kullanılabilmesi, projeleri daha verimli hale getirecektir. Bir de belki o dönemde proje yapan kişilere bir günlük eğitim veriliyor, ama arada belki bir toplantı, bir karşılıklı değerlendirme gibi bir şey olabilir. Böylece arada bütün uygulayıcılarla ya da benzer konuda çalışanları bir araya getirerek deneyim paylaşımı yapılabilir.” (Görüşme 8, İstanbul, 2017).

Kuşkusuz STD projelerinin - özellikle de AB ve Türkiye ilişkilerindeki toplumsal boyuta yapacağı - katkısının artması için, Kamunun bu projeleri destekleyen ve sahip çıkan bir dille topluma yansıtması, bölgesel eşitsizliklere göre ihtiyaçlar göz önüne alındığında STK'ların da faaliyetlerini yerelde arttırması oldukça önemlidir:

“STD'nin etkinliğini arttırmak için STK'ların yerelde çok daha fazla faaliyet göstermesini öneririm. Faaliyet gösterirken yerel toplumunda bu faaliyetleri, AB'nin bazı negatif ön yargılar ile yaklaşıldığı resmin dışında tutulması gerekir. Bunu yapacak olan yine kamudur. Kamu, AB projelerini değerli bulduğunu, AB sürecini değerli bulduğunu yerelde yaygınlaştırırsa, sivil toplumda oraya gittiğinde biz AB projesi ile geliyoruz diye göğsünü gere gere çalışmasını yapabilir.” (Görüşme 10, İstanbul, 2017).

Projelerin başarısı ve özellikle de sürdürülebilirliği için: gerek AB ve Türkiye'deki STK'lar arasında, gerekse benzer konularda çalışan kurum ve kişiler arasında ağ kurması gerektiği bir STK temsilcisi tarafından şu şekilde vurgulanmıştır:

“Çeşitlilik vs. iyi ama daha iyi kurgulanması gerektiğini düşünüyorum. Eleştirel söylediğim şeylerin bir şekilde dikkate alınması gerekir. Sadece diyalog iki taraflı bir şey değil, bu projeler artık Türkiye AB arasında daha kalıcı ağlar kurulmasını amaçlamalı. Çünkü böyle bir ağ alt yapısı olmadan, sosyal ağ alt yapısı olmadan sadece proje bazında sınırlı kalır ve gerçek etkisi olmaz. O yüzden ağlar kurmaya dönük olursa, bundan sonraki projeler için daha sağlam bir alt yapı olmuş olur.” (Görüşme 2, İstanbul, 2017).

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, her STK temsilcisi kendince önemli gördüğü, eksiklikleri giderici, projelerin etkinliğini arttırıcı ve sorunların aşılmasına katkı sunacağını düşündüğü çözüm önerileri getirmiştir. Bu önerilerin diyalog programını tasarlayanlar tarafından dikkate alınması gerekmektedir.

STD ile ilgili olarak yayınlanan Bültenler ve proje sonuç raporları, projelerin hedeflerine büyük oranda ulaştığını ortaya koymaktadır. STK temsilcileri ile yapılan görüşmelerde de 'Projeniz hedefine/hedeflerine ulaşmış mıdır? Eksik kaldığını düşündüğünüz tarafları oldu mu?' sorusuna katılımcılardan 10' da 9'unun projelerinin hedeflerine ulaştığını dile

getirmesi bu verileri desteklemektedir. Ayrıca aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi; STK temsilcileri projelerinin hedefine ulaştığını ancak eksik yanlarının da olduğunu belirtmekte, bunun en önemli nedeni olarak ise projelere tanınan sürelerin kısıtlı olmasını göstermektedirler:

“Projemiz hedefine ulaştı. Eksik kalan yanları mutlaka oldu. Daha geniş kitlelere ulaşabilirdik, belki daha iyi tanıtım faaliyetleri düzenleyebilirdik, çarpan etkisi çok daha fazla olabilirdi. Ama burada şu var; 12 aylık bir proje ve kısıtlı zaman diliminde yürütmek zorunda olduğunuz idari ve teknik işler sizi öyle zamanlarda boğuyor ki, ister istemez proje içindeki bazı noktaları kaçırıyorsunuz. Bizim mazeretimiz budur ve eminim ki birçok kuruluşun da mazereti budur.” (Görüşme 1, İstanbul, 2017).

“Projemiz hedefine ulaştı. Bugün insan ticareti mağdurları ile ilgili üç STK çalışıyor. Bizim bu çalışmamızdan sonra Türkiye’de yaklaşık 30’a yakın dernek bu konuda bilgi sahibi oldu, onlara bilgi aktarmış olduk, deneyimleri olmuş oldu. Yurt dışından gelen STK’lardan da aynı şekilde biz bilgi aldık. Kitap çıktıkları ile yazılı hale gelmiş oldu, bu materyalleri üniversitelere falan gönderiyoruz.” (Görüşme 6, İstanbul, 2017).

STD Projelerinin hedeflerinin çok daha ötesine geçtiğini gösteren örneklere de rastlamak mümkündür. Proje uygulayıcılarının paylaştığı örnekler bunu açık şekilde göstermektedir:

“Bizim projelerimizin çoğunlukla hedefe ulaştığını düşünüyoruz. STD’nin üçüncü dönemi kapsamında yaptığımız projenin izleme raporu, hâlâ Avrupa Komisyonu’nun bizden talep ettiği, zaman zaman bizden görüş istenen bir rapor oldu. AB’nin kendisi bile o kadar kapsamlı bir rapor hazırlamadı. Bir sonraki Projede ise sivil toplumun ilişkili düzenleyici kamu kuruluşları olan kalkınma ajansları ile çalıştık. Orda da kalkınma ajanslarında farkındalığı fazlası ile arttırdığımızı düşünüyoruz. 26 Kalkınma Ajansı var ve biz 23’üne STK’lar ile nasıl çalışılır, kapasiteleri nasıl geliştirilir, hangi işbirlikleri nasıl geliştirilir, insan hakları temelli katılımçılık nedir, katılımcı planlama nasıl yapılır gibi pek çok

konuda eğitimler verdik. Her iki projenin de etki yarattığını düşünüyorum.” (Görüşme7, İstanbul, 2017).

“İki projemiz de hedeflerine ulaştı. Hatta bazıları hedefinin ötesine geçti diyebilirim. Çünkü biz yeni bir şey getirmek istiyorduk. Girişimcilik projesi ile gençlere yeni ve farklı bir yöntem sunmak istiyorduk. Oyun geliştirdik, eğitici eğitimi oldu ve projeden sonra çıkan ‘Girişimcilik Oyunu’ şimdi Abdullah Gül Üniversitesi’nde müfredat olarak kullanılıyor. İtalya’dan arıyorlar ‘Biz de oyunu almak istiyoruz’ diye. Bir sürü girişimcilik kurumu uygulamak istiyor. Şimdi TOBB’la görüşme yapılacak. Aslında amacını da aştı, sadece proje içinde kalmadı. Bizim istediğimiz de oydu, proje ile yenilikçi bir araç geliştirmekti, bunu başarmış olduk.” (Görüşme 8, İstanbul, 2017).

Kuşkusuz STD kapsamında, yukarıda görüldüğü gibi, başarılı proje örneklerinin sayısı oldukça fazladır. Ancak STD Projelerinin AB- Türkiye ilişkilerindeki dalgalanmalardan ve Türkiye’nin kendi içerisindeki konjonktürden kaynaklı bir takım başarısızlıklarına rastlamak da mümkündür. Görüşme gerçekleştirilen STK temsilcilerinden biri; konjonktüre bağlı olarak projelerinin hedefine ulaşmadan erken kapatıldığını aktarmıştır. Bir başka STK temsilcisi ise STD projelerinin içinden geçtiğimiz bu süreçten dolayı hedeflerine kısıtlı olarak ulaşabildiklerini dile getirmiştir:

“Genel olarak projemiz hedeflerine ulaştı fakat eksik kaldığı tarafları da oldu. Bizim projemizin hedeflerinden biri; Türkiye’deki sivil toplum içerisinde ve kamu dünyasında sivil toplumun karar alma süreçlerine katılımı ile ilgili farkındalığı arttırmaktı. İyi örnekleri arttırmak suretiyle bu konuda destek olmak gibi bir mantığımız vardı. Ön gördüğümüz faaliyetleri büyük ölçüde gerçekleştirmiş olduk. Fakat o dönemdeki Türkiye’deki konjonktür sivil toplumun karar alma süreçlerine katılımı için en elverişli zaman değildi. Dolayısıyla konjonktürden kaynaklanan bazı problemlerle karşılaşmış olduk. Daha doğrusu bu programın hemen arkasından, bu kapasitesi gelişen örgütlerin kendilerine sivil toplum diyalogunu gerçekleştirmesini beklediğimiz dönemde, bu işler önce 17- 25 Aralık, arkasından da 15 Temmuz ile başlayan süreç içerisinde Türkiye’de politik konjonktür oldukça değişti, öncelikler de oldukça değişti. Dolayısıyla programın

sonuçları beklendiği gibi sonuçlanmış olsa da etkisi beklenen kadar gerçekleşmiş olmadı. Bir örnek olarak; programda pilot olarak desteklenen çalışmalardan bir tanesi çocuk evliliklerinin önlenmesine yönelik bir programdı. Van'daki bir kadın derneği oldukça başarılı bir program yürüttü. Van'daki berber ve kuaförlerle çok geniş bir kesime taşındı program, video materyalleri üretildi, basılı materyaller üretildi. O dönemde kısa vadede oldukça etkisi oldu. Ama aynı derneğin 15 Temmuz sonrasında çalışmalarını sürdürebilme koşulları ortadan kalktı. Dolayısıyla Türkiye'de devam eden makro politik koşullar, bizim hedeflerimiz üzerinde sınırlayıcı bir etki yaratmış oldu.” (Görüşme 10, İstanbul, 2017).

“STD'nin bütün kamuoyunu etkileyecek bir güce ulaşıp ulaşmadığı ayrıca bir tartışma konusudur. Bütün kamuoyunda karşılıklı olarak AB kamuoyunda Türkiye'nin profilini, resmini, algısını ya da Türkiye'deki AB algısını değiştirecek güce ulaştı mı diye sorarsanız, buradaki yanıt çok kısmi olarak verilebilir. Çok kısmi etkisi oldu. Çünkü Türkiye ve AB'nin genel ilişkisi çok daha farklı ve çeşitli dinamiklere bağlı. STD'nin yürütüldüğü son iki dönemdeki uluslararası konjonktür de çok diyalogdan yana bir konjonktür değil. O yüzden koşullardan kaynaklanan büyük kısıtlar var, o kısıtları göz önünde bulundurmak gerekir” (Görüşme 10, İstanbul, 2017).

“...Bütün soruların cevabı siyasi iklimle çok ilişkili, bunu mutlaka göz önüne almak lazım her türlü değerlendirmede. Hem sivil toplumun yaşaması, var olması hem AB projesi yürütmesi hem ortaklaşması hepsi siyasi iklimle ilişkili her ülkede ama bizim ülkemizde daha da çok. İçinden geçtiğimiz bu süreçte bazı fon kuruluşlarının Türkiye'ye olan güveni sarsıldı. Onun için projelerin yurt dışından kaynak bulması veya fon sağlaması zorlaştı. AB'nin fonlarının bundan etkilenmeyeceğini umarım. Özellikle bu süreçte sivil toplumun daha da güçlenmesi için, AB'ne üyelik isteniyorsa o yönde çabalarını güçlendirmeleri için, çalışmalarını bu fonların sonlandırılmaması gerekir. Bazı fonların kapanacağını duyduk ama umarım ki sivil toplum fonları olmaz.” (Görüşme 9, İstanbul, 2017).

Örneklere görüldüğü gibi STD Projeleri, AB ve Türkiye ilişkilerinin seyrinden ve içinden geçtiğimiz kritik süreçten, kimi zaman doğrudan kimi zaman ise dolaylı yoldan

etkilenmektedir. Belirsizliklerin ve restleşmelerin hâkim olduğu böylesi zor bir ortamdan STD projelerinin nasıl etkilenebileceği sorusu STK temsilcilerine de yöneltilmiş ve şu yanıtlar alınmıştır:

“Negatif etkilenmektedir. Çünkü şu anda Türkiye’de AB’ne uyum süreci ya da üyelik süreci en azından sözel olarak hep negatif konuşuluyor. 2000’lerin başındaki o ivmeyi şu anda kaybettik. Yerele gidip AB projesi dediğinizde insanlarda belirli bir dirençle karşılaşıyorsunuz. Hemen kamunun yarattığı dili size tekrar etmeye başlıyorlar.” (Görüşme 9, İstanbul, 2017).

İlişkilerdeki olumsuz gidişatın bir yansıması olarak, kamunun ve medyanın AB ile ilgili kullandığı olumsuz dilin, AB destekli projelere de olumsuz yansıdığına altı bu şekilde çizilirken, Türkiye’nin konjonktüre bağlı olarak içinde bulunduğu durumun, projeler süresince özellikle de güvenlik kaygıları nedeniyle aksaklıklara neden olduğu (özellikle katılımcı ve ortak bulma hususunda) STK temsilcileri tarafından şu ifadelerle ortaya konulmuştur:

“Olumsuz etkilenmektedir. Özellikle yeni dönemde Türkiye’den STK’lar AB’den ortak bulmakta zorlanıyorlar. Çünkü bu patlamalarla başlayan süreç, arkasından işte darbe girişimi Türkiye’nin AB’deki imajını çok olumsuz yönde etkiledi. İnsanlar güvenlik kaygıları nedeni ile Türkiye’ye gelmek ve ortak proje yapmak istemiyorlar.” (Görüşme 10, İstanbul, 2017).

“Ne kadar olumsuz olursa olsun fonlar etkilenmiyor, tehdit unsuru olarak masaya gelse bile. Ancak Türkiye’deki STK’lar en başta güvenlik gibi nedenle ortak bulmakta zorlanabilir. Dolayısıyla burada etkinlik düzenlemek gibi şeyler biraz zor. Ortak bulunsa bile etkinlikleri düzenlemek, yabancı katılımcı bulmak kolay olmayabiliyor.” (Görüşme 2, İstanbul:2017).

“Bir noktada etkileniyor. Özellikle son dönemde Türkiye’deki durum bahane edilerek yapılacak etkinliklerle katılımcı bulmada, yabancı ortaklarla kurulacak etkinlikler ve kurulacak ortaklıklarda ciddi sıkıntılar yaşanıyor.”(Görüşme 7, İstanbul:2017).

Türkiye'nin AB üyesi ülkelerle yaşadığı siyasi problemlerin, projelere yansıyan olumsuz etkisini STK temsilcilerinden biri, şu örnekle dile getirmektedir:

“Biz STD 4’ teki projemizde, kalkınma ajanları çalışanlarını iyi uygulamaları görmesi için, Polonya’ya ve Almanya’ya seyahate götürecektik. Almanya’dan neredeyse temasa geçtiğimiz 10 kuruluştan 9’undan red yedik. Bunun içerisinde biraz da Türkiye’nin oradaki imajının ve kamuoyunun etkisi var. Benzer süreci Polonya’da yaşamadık, bakanlık seviyesinde karşılandık. Dolayısıyla AB içindeki ülkeler ile ilişkiler, mutlaka ama mutlaka bu projelerin küçük sahası ile ilgili böyle pratikler yaratacaktır.”(Görüşme 7, İstanbul, 2017).

AB-Türkiye ilişkilerindeki olumsuz gidişata ek olarak, Türkiye’nin gerek yakın coğrafyasındaki krizlerin gerekse siyasi gündemindeki sarsıntıların da diyalog projelerine olumsuz etkilerde bulunduğu altı çizilmiştir:

“Kötü etkilenmektedir. En büyük örneği bizim uzatma talebimizin kabul edilmemesi. 2016 yılında STD 4’deki hiçbir projeye uzatma verilmemesi. İçinden geçtiğimiz süreç dışarıda çok farklı algılanıyor. Belçika’da bir kafede oradaki çalışan Türk olduğumuzu söyleyince, savaş devam ediyor mu diye sordu çok farklı yansıtılıyor.” (Görüşme 4, İstanbul, 2017).

Katılımcıların içinde bulunduğumuz sürecin STD projelerini olumsuz etkilemesine yönelik verdiği bu örneklerle, STK temsilcilerinden biri alternatif bir bakış açısı getirmiştir. Aslında bu olumsuz havanın dağılmasının ve siyasi müzakere sürecinin sadece kurumlar ya da siyasi liderlerle sınırlı kalmasının önüne geçerek, sivil toplum arasında bir bağ kurulmasının bu sürecin olumsuz etkilerini azaltabileceğini vurgulamıştır:

“Proje ve diyalog dışında farklı diyaloglarda geliştiriliyor aynı alanda. Birlikte aksiyom alabilecek noktada etkiledi. Ortada bir zorluk varsa iki kuruluş kendi konuları hakkında olumlu olabilecek ya da ilerde olumsuz olabilecek konuda aksiyom olabiliyorlar bu güzel bir şey. Süreç olumsuz etkilese de bunu iyiye çevirmek adına ortak eyleme geçebiliyorsunuz.” (Görüşme 5, İstanbul, 2017).

STK temsilcinin bu bakış açısını destekler nitelikte bir yaklaşım da AB Bakanlığı Proje Uygulama Başkanı Bülent Özcan'dan gelmiştir. Özcan'ın ifadeleri konjonktürde hâkim olan bu olumsuz havaya rağmen diyalog sayesinde – en azından sivil toplum boyutunda – ilişkilerin aksamadan yol almaya devam edeceği ve beklenenin aksine STD projelerinin başarı ile süreceği konusunda umut vericidir:

“...Aslında siyasi ilişkiler sıkıntılı bir dönemden geçiyor, karşılıklı olarak anlaşmazlıklar var, müzakereler rafa kaldırılmış ya da donmuş hangi ifadeyi kullanırsanız kullanın, teknik boyutta olmasa da şu bir gerçek hala Türkiye'deki sivil toplumun AB üyesi ülkelerle diyalogu devam ediyor. Geçtiğimiz Cuma (17 Şubat 2018) STD Programını (beşinci dönem teklif çağrısı) kapattık. Ve biz şu kaygılar içerisindeydik, acaba bu siyasi süreçte Türkiye'deki STK'lar AB'den ortak bulmakta zorlanır mı? Ve beklenenin aksine, bundan önceki kapattığımız rakamların üzerinde, 500'ün üzerinde bir başvuru ile bu süreci kapattık ki bu siyasi konjonktürde gerçekten önemli bir başarı. Bu da hala Sivil Toplum Örgütleri'nin süreci sahiplendiğinin hem de Avrupalı muadilleri ile ikili iyi ilişkilerini devam ettirdiğinin önemli bir göstergesi.” (Bülent Özcan, İstanbul: 21/02/2018).

Bir STK temsilcisi ise, konjonktürden kaynaklı sıkıntıların giderilmesi ile STD Programının olumlu etkisinin artacağını şu sözlerle dile getirmiştir:

“Ben görece daha iyimser bakıyorum. İçinde bulunduğumuz konjonktür mutlaka geride kalacaktır. Tarafların pozisyonları da zaman içerisinde değişecektir. Dolayısıyla bu koşulların diyaloga etkisi açısından daha elverişli olduğu durumlarda, diyalogun, Türkiye-AB ilişkilerine çok daha fazla pozitif etkisi olacaktır.” (Görüşme 10, İstanbul, 2017).

Diyalog süreci ile kurulan temasların önemi ve olumsuz gidişatı tersine çevirebileceği, STD Bülteninin 8. Sayısı için AB Bakanlığı Müsteşarı Büyükelçi Selim Yenel ile yapılan röportajda da dile getirilmiştir. Yenel, devlet temsilcilerinin AB ile kurduğu temaslardan daha ziyade doğrudan STK'lar tarafından kurulacak olan temasların çok daha değerli olacağını ve bu temasların devlet kurumlarının yetişemediği alanlara yetişeceğini altını

çizmiştir (AB Bakanlığı, 2017: 9). Ayrıca Türkiye-AB ilişkilerinin siyasi mülahazaların parçası olmaktan çıkarılması gerektiğini vurgulamıştır (AB Bakanlığı, 2017: 13). Yenel, devlet ve STK'ların birlikte yürütecekleri faaliyetler ile uzun solukta hem Türkiye'de hem de AB'de daha fazla başarı elde ederek var olan imajın düzeltilebileceğini de vurgulamıştır (AB Bakanlığı, 2017: 10).

Temas eksikliğinin önyargıları arttırdığı, yanlış anlayışlara sebebiyet verdiği ve taraflar arasında görünmez duvarlar inşa ettiğini söyleyebiliriz. AB-Türkiye ilişkilerinde, taraflar arasında mesafenin açıldığı bu günlerde azalan diyalog ve buna bağlı olarak artan güvensizlik ortamı sivil toplum düzeyindeki temaslar ile tersine döndürülebilecektir. Ayrıca Türkiye'nin üyeliğinin getirecekleri konusunda Avrupa halklarının sahip olduğu endişelerin ve doğru olmayan algıların ortadan kaldırılması da diyalog ile mümkün olacaktır. Başka bir ifade ile, Avrupa vatandaşlarının Türkiye'nin üyeliğine bakışlarının olumlu yönde değişmesi kanaat önderlerinin söylemleri kadar haklar arası doğrudan temasın ve iletişimin artmasına da bağlıdır. Bu ise, ancak diyalog ile mümkün olacaktır.

STD projelerinin taraflar arasındaki teması sağlama ve diyalog sürecine olan katkısını STK temsilcileri de çeşitli şekillerde dile getirmektedir:

“STD, Türkiye ile AB arasındaki en geniş diyalog kanalıdır. Program kapsamında yürütülen 4 dönem boyunca ulaşılan rakamlar ortadadır; yüzlerce proje üretildi, yüzlerce örgüt karşılıklı olarak faaliyetler geliştirdiler, bunun içerisinde binlerce kişi karşılıklı olarak Avrupa'dan Türkiye'ye, Türkiye'den Avrupa'ya gidip gelme olanağı bulmuş oldu, yüzlerce ortaklık gerçekleştirildi, yüzlerce yayın çıkarıldı video yapıldı. Dolayısıyla bu kendi ölçüleri içerisinde Türkiye ve AB arasında bir diyalog mekanizması olarak tesis edildi.” (Görüşme 10, İstanbul, 2017).

STK temsilcisi, STD projelerinin rakamlarla ifade edilmesine bu şekilde dikkat çekerek, projelerin taraflar arasında kurduğu temasın boyutuna ve diyalogun genişliğine vurgu yapmıştır. Yine diyalog faydalanıcılarından biri, diyalogun etki alanına dikkat çekerken en önemli husus olarak doğrudan toplumsal kesimler arasında temas kurmasına ve her kesime ulaşabilme özelliğine dikkat çekmiştir:

“STD projelerinin muhtemelen Türkiye-AB ilişkilerine o milyonlarca Euro’luk hibelerin verildiği projelerden olumlu anlamda çok daha büyük bir etkisi olmakta. Çünkü doğrudan mikro organizmalar ile çalışıyorsunuz, doğrudan halkın içerisinde yer alan, halktan olan, belirli bir zümreye ait olmayan insanlar ile çalışıyorsunuz ve bu insanların, kurumların her birinin kendine ait zümresi var, etkilediği bir tabaka var, kendince bir hinterlandı var. 50 kişi de olabilir 5 bin kişi de olabilir. Sizin yaptığınız bu işler 50 kişiye ulaşıyor. Siz oraya toplantıya gidiyorsunuz, onlar geliyor, yakından tanıma fırsatı buluyorlar. Eğer ki düzgün ve doğru insanlarsanız mutlaka bu sürece çok ciddi katkılarınız olur. STD Programının bu kadar başarılı olması, bugüne kadar dört kez uygulanmış olması ve beşincinin uygulanmasının bekleniyor olması bu yüzden, çünkü başarılı bir program.” (Görüşme 1, İstanbul, 2017).

STD projelerinin toplumlararası kurduğu temasların yanı sıra, AB ve Türkiye’deki STK’lar arasında ilişki ve ağ kuruyor olmasının özellikle aday ülke olarak Türkiye’nin imajına ve gelişimine olan katkısı da vurgulanmıştır:

“STD bir çeşit diyalog sağlıyor, yani devletler düzeyinde değil de, AB’deki eşdeğer kuruluşla, katılım sürecinde olan ülkedeki kuruluş arasında bir şekilde diyalog sağlıyor. Bu çok olumlu bir şey. Güzel ilişkiler kurduğunuz zaman orada ki STK’lar ile -onlar bizlerden çok daha aktifler bize kıyasla, lobi dediğimiz şeyi yapabiliyorlar- hem kendi alanımızdaki hak temelli çalışmaları ortak yürütebilmemiz noktasında mülteciler ve göçmenler için hak temelli olabilecek her aksiyomda beraber olabiliriz şu an ya da onların networküne dâhil olabiliriz, onlar da bizimkine olabilir. Hak temelli çalışma yapmak, AB prensiplerinden biri olduğuna göre, bizim katılımımız pozitif bir şey geliştirmiş oluyor. Yürütülen bütün projelerdeki partnerler, Türkiye adına pozitif bir imaj sergilemişlerdir. Bu da diyaloga insan düzeyinde çok katkı sağlayacaktır diye düşünüyorum.” (Görüşme 5, İstanbul, 2017).

Ayrıca, STK temsilcileri projeler vasıtası ile bir araya gelen tarafların birbirini anlaması, benzerliklerinin ve farklılıklarının ayırdına varması, aralarında bağ kurması yoluyla AB-Türkiye ilişkilerinde çeşitli zeminlerde yakınlaşmayı sağlayacağını düşünmektedir:

“Geliştirilen her bireysel diyalog bile -sizin Alman bir arkadaşısınız olsa bile- bu bir şekilde mikro düzeyde en azından olumlu gelişmelere sebep olur, katılımı da uzun vadede destekleyebilir, bir noktaya gelebilir.”(Görüşme 5, İstanbul, 2017).

“STD’nin Türkiye- AB ilişkilerinde yakınlaşmayı sağladığını düşünüyorum. Çünkü pek çok alanda; bu kurumsal alanda olabilir, sivil toplum sivil toplum arasında olabilir, siyasi olabilir - mesela bizim projemiz birçok farklı siyasiyi bir araya getirdi- kişisel olabilir yani arkadaşlıklar, dostluklar anlamında olumlu katkısı olduğunu düşünüyorum. İki tarafın birbirini anlaması açısından önemli. İşler nasıl yürüyor o kısımda önemli, yani Türkiye’den bir kurum AB’den bir kurumla ortaklık kuruyorsa, zaten o kurumlar işlerin nasıl yürüdüğünü biliyor yine de farklı sistemleri görmek, ülke sistemlerini görmek, vergi ne kadar bu tip şeyleri öğrenmek önemli.” (Görüşme 3, İstanbul, 2017).

Yukarıdaki referanslarda görüldüğü üzere, hemen her STK temsilcisi STD’nin çeşitli kanallar aracılığıyla halklar arasında bir diyalog mekanizması kurduğunu, bireylerden başlayarak siyasilere kadar uzanan oldukça geniş bir etki alanına sahip olduğunu, ülke imajının olumlu yönde değişmesine olanak tanıdığını ve en önemlisi de Türkiye- AB ilişkilerine olumlu bir katkı sunduğunu belirtmişlerdir. Kimi STK temsilcileri ise STD’nin AB-Türkiye ilişkilerine olan katkının kısıtlı ya da dolaylı olduğunu vurgulamaktadır:

“Türkiye-AB ilişkilerine doğrudan bir katkısı var mı bilmiyorum. Çünkü Türkiye - AB ilişkileri dediğimiz çerçeve geniş, siyasi, ekonomik boyutu var. Uygulanan projelerin katkısı mutlaka var ama bu genel çerçevede katkısı tabii ki sınırlı. Çünkü bunun ötesinde bir ilişkiden bahsediyoruz. Ama şu oldu örneğin; ben Anadolu’ya çıktığım zaman, çok farklı illere gidiyorum – Kayseri, Sivas, Antep neresi olursa olsun- en küçük ilde, ilçede bile bir tane Avrupa hareketlilik projesinin yapıldığını görüyorum. En azından bu insanların dışarıya dönük açılma, ilişki kurma gibi bir takım pratiklerden faydalandığı süreçler oluyor. Onun dışında tâbi bireysel kapasitelerinin geliştirilmesinde, belli alanlarda sektörün geliştirilmesinde projeler çok etkili idi. Ama buradaki Avrupa bileşeni ne kadar farkında olarak özümseliyor ve ne kadar Avrupa katma değeri özümseliyor sorusu açık. Mesela

bizim proje raporundaki bulgularımızdan biri; belli sektörlerde AB'nin katkısı Türkiye'de inanılmaz bir dönüşüm yarattı, kapasiteleri geliştirdi. Kadın hakları bunlardan biri, kadın hakları alanında AB çok ciddi finansmanlar yarattı. O alandaki STK'lar çok ciddi güçlendiler, bir takım becerilere sahip oldular, şuan politik alanda da etkinler. Ama biz aslında bunun arkasında AB'nin ne kadar payı olduğu konusunda çokta fikir sahibi değiliz.”(Görüşme 7, İstanbul, 2017).

“STK'lar güzel projeler yapıyorlar ama AB yönelik projeler yapmıyorlar. Aslında evet AB ile ilişkilere etkisi oluyor projelerin, ama yapılan projeler daha çok STK'ların kapasitesini arttırmaya yönelik ya da Türkiye'de bir takım şeyleri değiştirmeye, dönüştürmeye yönelik. O yüzden, tamamen nokta atışı yapmıyor. AB ile Türkiye ilişkilerini düzeltmek için bir proje başvurusu görmedim, daha çok toplumsal sorunları çözmeye yönelik ya da bir takım gelişimler yakalamaya yönelik projeler. Ama böyle hedefler alınarak yapılırsa daha çok etkileyebilir. Aslında bu programların çıkmasındaki alt neden bu; Türkiye'nin AB müktesebatına uyumunun sağlanması, insan hakları, katılım, demokrasi gibi konularda kendisini geliştirmesi.” (Görüşme 8, İstanbul, 2017).

Yukarıdaki referanslarda da görüldüğü üzere, STD'nin AB ile yürütmekte olduğumuz ilişkiye olan katkılarının yanında, AB sürecinden bağımsız olarak Türkiye'nin gelişimine ve hedeflediği dönüşüme sunduğu fırsatlar da söz konudur. Bu anlamda STD'nin sektörel bazlı olarak balıkçılık, tarım, çevre vs. gibi konularda gelişmeyi, insan hakları, demokrasi, adalet, özgürlük, güvenlik gibi alanlarda ilerlemeyi, sivil toplum alanına maddi ve manevi desteği ile kapasite gelişimini, ve ekonomiye girdi sağlaması bu fırsatlardan yalnızca birkaçıdır:

“Projelere baktığımızda iş gibi istihdam yaratıyorsunuz, faaliyet yapıyorsunuz, ekonomik bir girdi sağlıyorsunuz. Türkiye'ye bir grup geldiğinde mesela otele kalıyor, o otele ekonomik girdi sağlıyor. Aslında kendi içerisinde ne kadar küçük de görülse, toplamda büyük bir ekonomi döndürüyor. Türkiye'ye bir katkısı da, ön yargıların yıkılması. Yine ayrı bir katkı gençlerin vizyonunu değiştiriyor, vizyon katıyor. Sadece Türk gençlerinden bahsetmiyorum, mesela İtalyan gençlerini Antalya'ya getirdik, çok şaşırdılar, ilk defa gelmişler ve 'hiç böyle

düşünmedik’ falan dediler bunlar da aslında çok önemli katma değerler.” (Görüşme 8, İstanbul, 2017).

“STD Projelerinin Türkiye için olumlu sonuçları olacak, oluyor da zaten ve kesinlikle bu mekanizmanın daha fazla geliştirilmesi gerekiyor. Ama bu gelişme salt maddi destek ya da hibe programları ile değil, aynı zamanda bilimsel ve teknik destek ile de sağlanmalı. Sivil toplumun her şeyden önce mental bir dönüşüme ihtiyacı var. İnsanların kafasındaki o geçmişten kalan negatifliklerin silinmesi gerekiyor. Çok basit, gerçekten devletin bile farkında olmadığı bazı durumlar için sivil toplum inisiyatifi devreye giriyor, bunun için zaten farkındalık çalışmaları yapılıyor. Kamu da bilincini arttırsın diye, Türkiye’nin en kalabalık lokasyonlarında keşif ile kamu yararına eylemler yapılmaya çalışıyor, fakat insanlar bir imza bile atmamak istemiyor.” (Görüşme 1, İstanbul, 2017).

STD ile ilgili yayınlanan bültenler ve kitapçıklarda, projeler süresince yapılan çalışmaları ve kazanımları içeren bölümler mevcuttur. *Hikâyelerle Diyalog* kitapçıklarında da proje uygulayıcılarının projeler süresince edindikleri kazanımlara yer verilmiştir. Fakat saha çalışması süresince görüşme gerçekleştirilen STK temsilcileri, STD Projeleri için ciddi bir etki analizinin yapılmadığını, projelerin gerçek etkilerinin ne olduğunun ve neleri değiştirip, dönüştürdüğünün bilinmediğini vurgulamışlardır:

“Etkisinin ne olduğunu bilmiyoruz. STD için değil, bütün IPA [Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı-Instrument for Pre-accession Assistance] fonları için geçerli, ciddi etki analizi yapılamamış görünüyor. Müzakere başlıklarına falan baktığımızda, bunların IPA içinde zaten çok da birebir yansıtılmadığını görüyoruz. O yüzden müzakereler ilerlemese de fonlar bir şekilde kullanılıyor, tabi müzakerelerin ilerlememesi o alanlarda ciddi bir gelişme olmaması anlamına da geliyor. Dolayısıyla fonlar ya da fonların etkileriyle aslında olması gereken arasında ciddi bir uçurum var.” (Görüşme 2, İstanbul, 2017).

STK temsilcisinin altını çizdiği bu husus, STD projelerinin AB-Türkiye ilişkilerine yansımalarının doğru tespiti açısından hayati öneme sahip olabilecek bir tespittir. Daha açık bir ifade ile, STD projelerinin nihai hedeflerinden biri aday ülke Türkiye’nin, AB

uyum sürecinde müzakere başlıkları doğrultusunda ilerleme kaydetmesi ise, fon sağlanan alanlarda projelerin ilerlemeye katkı sunamaması ciddi bir sorun teşkil etmekte olup, diyalogu etkili bir şekilde yeniden yapılandırmayı gerektirecektir.

Bir başka STK temsilcisi de aynı hususu vurgulamış ve fon desteğinden yararlanan STK'ların ve projelerinin özellikle AB mevzuatına uyum konusunda neleri dönüştürüp, değiştirdiğinin analiz edilmesi gerektiğini dile getirmiştir:

“...Sonuca bakıldığında bu konuda (Türkiye'nin AB mevzuatına uyumu konusunda) kaç tane proje yapılıyor, gerçekten etkili oluyorlar mı, bunlar soru işareti. Şu ana kadar 15 yıldır Türkiye bu program ve fonlardan iyi bir şekilde yararlanıyorsa, çok az proje bu konulara değinmiş ve etkili çalışmıştır. Bu da aslında bir yerde STK'ların ölçülmesi lazım ya da yapılan projelerin etki analizinin yapılması lazım ki ne kadar etkilediler bunu görebilelim. Belki STD bu konuda çalışabilir, bir etki analizi formatı geliştirip, kendisi şu ana kadar yapılan tüm projelerdeki etki ne, neleri dönüştürdü, neleri değiştirdi bunu inceleyebilirler.” (Görüşme 8, İstanbul, 2017).

STD projeleri çok geniş bir alana etki etme ve çok çeşitli alanlarda proje geliştirme potansiyeline sahipken, bilinirliğinin az olması, çıktılarının tespit edilmemiş olması önemli bir eksiklik olarak vurgulanmaktadır:

“Bir etki izleme öngörülmediği için tam olarak bilmiyoruz, AB- Türkiye ilişkilerine bir katkısı var mıdır yok mudur. İdeal bir şekilde işletilmiş olsaydı bayağı bir etkisi olabilirdi. Ama şu anda ‘Adalet, Özgürlük, Güvenlik’ alanında eğer gerçekten iyi işlemiş olsaydı, gerek Türkiye’den bu alanda çalışan STK'ların, Avrupa’da gerçekten iyi ses çıkarıyor olması gerekirdi ya da Avrupa’dan STK'ların olumsuz giden bu gidişata daha muadil olabilmesi mümkün olabilirdi. En azından bu alanda pek bir etkisi yok. Daha genel olarak çalışırsak, STD projelerine baktığımızda, konuşulmamış konu yok, ama bunun bilinirliği de yok. Hiç kimse bilmiyor çıktısı, etkisi ne olmuş. Çok çeşitli konularda, hemen her konuda AB-Türkiye arasında STD kurulmuş gibi görünüyor projelerin kendisine

baktığımızda, ama hiç kimsenin de bilmediği bir alan.”(Görüşme 2, İstanbul, 2017).

Bir STK temsilcisine göre ise; her ne kadar diyalog projeleri için ciddi etki analizleri yapılmamış olsa da, STK’ların faaliyetlerinin desteklenmesi, farklı networklere dâhil edilmesi gibi hususlarda önemli katkılarının olduğu bilinen bir gerçektir. Fakat ortak çıkarı olamayan bazı sektörel alanlarda, özellikle de uygulama aşamasında aynı başarının sağlanamadığını söylemek mümkündür:

“...Sivil toplumla ilgili aslında maddi imkanların seferber edilmesi ile beraber bugüne kadar yapılmamış pek çok çalışmaya sahne olundu. Ama sivil toplum diyalogunun sektörel bazlı desteklendiği bazı alanlarda, her ne kadar kurumlar proje bazlı bir araya gelse de, sürdürülebilir ilişkiler kurmadılar. Bu biraz da hibe programlarının yapısından kaynaklı, benim gözlemlediğim böyle bir dert var. Biz etki analizi yapmadık. Yapılmış bir analiz yok, ama özellikle IPA hibe programı bileşeni ile ilgili daha sektörel mesela balıkçılık gibi alanlarda ortak çıkarları olmayan STK’ları bir araya getirdiğiniz zaman, eğer yapılar da çok uygun değilse, işleyişle ilgili sorunlar olduğunu düşünüyorum. Orada çok elden iyi sonuçlar elde edilmedi gibi geliyor bana. Muhtemelen bunun bir etki analizi yapılırsa ortaya çıkacaktır. Ama diğer alanlarda zaten hâlihazırda etkin olan STK’ların çeşitli faaliyetlerini desteklemek, farklı networklere girmek ile ilgili yaptıkları çalışmaların etkileri olmuştur gibi geliyor.” (Görüşme 7, İstanbul, 2017).

STD’nin her ne kadar etki analizi henüz yapılmamış olsa da bugün çizdiği genel resme baktığımızda, gerek yayınlanan ilgili kaynaklardan, gerekse STK Temsilcileri ile gerçekleştirilen mülakatlardan yola çıkarak en genel şekliyle; STD’nin başarılı ve önemli bir program olduğunu, Türkiye-AB ilişkilerine ve Türkiye’nin kapasite gelişimine çok çeşitli alanlarda olumlu katkılar sunduğunu, projelerin uygulama öncesi ve uygulama sırasında karşılaştığı sorunlar olsa da hedeflerine büyük ölçüde ulaştığını, kurulan ortaklıkların başarılı bir şekilde sürdürüldüğünü söyleyebiliriz. STD’nin bundan sonraki süreçte nasıl bir yol izleyeceği, uzun vadede etkisinin ne olacağı, tespit edilen eksikliklerin ve sorunların giderilip giderilemeyeceği ise ancak öngörülerden ibaret olup, gerçek sonuçları zamanla görülecektir.

STK Temsilcilerine STD'nin geleceğini nasıl gördükleri sorulmuş ve şu yanıtlar alınmıştır:

“Şuana kadar Türkiye’de ortaklık çerçevesinde uygulanmış olan en başarılı programlardan biri. Gelecek anlamında da ben programın devam edeceğini düşünüyorum. Ama eğer Türk tarafı, haklı ya da haksız gerekçelerle, elindeki negatiflikleri pozitiflere çevirmek istiyorsa bence bu vb. programlara daha fazla önem vermeli. Daha fazla katkı pay isteyecekler çünkü zaten Delegasyonun Türkiye’de uygulanmasından en memnun olduğu programlardan biri STD Programı. Bu programı ve projeleri doğru şekilde kullanarak, Avrupa içerisinde içten içe bir dip dalgası başlatabilir. Belki bir iki sene içerisinde olmaz ama beş altı yıl içerisinde çok olumlu sonuçları görülür.” (Görüşme 1, İstanbul, 2017).

Diyalog faydalanıcısı bu şekilde STD Programının başarısına dikkat çekerken, aynı zamanda diyalogun doğru şekilde kullanıldığı ve desteklendiği takdirde uzun vadede toplumsal anlamda (özellikle de AB vatandaşlarının Türkiye’nin üyeliğine desteğini arttırmada) etkisinin olacağını vurgulamıştır. Yine aynı diyalog faydalanıcısı diyalogun bir sonraki dönemi için desteğin artırılması gerektiğini söylerken, diyalogun yeni dönemi için şu önerileri getirmiştir:

“ Gelecekte bu süreçlerin makro anlamda değil, mikro anlamda geliştirilmesi ve makro etki yaratması için Türk tarafı ve Delegasyonun STD projelerini daha fazla desteklemesi gerekiyor. 5. Dönemde 10 milyon Avro kaynağı 20 milyon Avroya çıkarması lazım. Çünkü - doğru tabir midir bilmiyorum ama- taraflar arası kırgınlık ancak bu tarz işlerle ortadan kaybolur ve çok hızlı etkisi olur. 80 değil de 150-200 projeye destek verirsin, bu projeler 200 Avrupa şehrinde Türkiye-AB logosunun yan yana görülmesi demektir. Aynı şekilde Türkiye’de de 81 vilayette Türkiye-AB logosunun yan yana görülmesi demek. Süreci kurtarmak adına STD 5’te şenliğe çevirmek gerekiyor. Evet, işimizi ciddi yapalım ama bu işten keyif alalım. Her yönü ile STD 5 in başlığı ‘şenlik’ olmalı. Ancak böyle düzelebilir ilişkiler, çift taraflı olabilir. Şenliğimiz var diye başlatıp, AB’ni ikna edecek dip dalga yaratarak. Çünkü bürokratik, teknik sürecinin ötesinde onlarca insan tanıyorsunuz bundan daha ötesi yok.” (Görüşme 1, İstanbul, 2017).

Diyaloğun gelecek dönemi için önerilerde bulunan bir başka STK temsilcisi ise, diyalogun güncel ihtiyaçlara binaen yeniden yapılandırılması gerektiğinin ve bu yapılandırma sürecinde STK'lara ve ilgili kurumlara da rol verilmesinin önemi üzerinde durmuştur:

“Gelecek dönem için mesela güncel ihtiyaçlar var, kamu kurumlarının ya da STK'ların gündeme alması gereken konular da var işin içinde. İşte hak temelli olma ya da bizimkisi gibi girişimcilik, inovasyon, kapasite güçlendirme gibi çok farklı konularda oluyor ihtiyaca binaen bunlar. Ama tabi çok daha etkili yapılandırılabilir. Mesela düzenli yapılan toplantılar ve çalışılan farklı sektörlerden, farklı alanlardan STK'ları ve kurumları bir araya getirilip önümüzdeki programın nasıl olması gerektiğini bu kurumlar daha iyi biçimde belirleyebilir. (Görüşme 8, İstanbul, 2017).

STD'nin çok yakın bir zamanda olmasa da güncel gelişmelere, ihtiyaçlara ve STK'ların değişimine paralel olarak yenilenebileceğinin vurgusunu bir STK temsilcisi de şu şekilde ifade etmiştir:

“STD gelecekte tabi ki değişecek. Yani şimdi bu şekilde ihtiyacı karşılıyor ama STK'ların ihtiyaçları da değişiyor ve dönüşüyor. STK'lar çok uluslu çalışmaya başladılar, çok farklı şeyler yapmaya başladılar. O yüzden, diyalog programı da değişecek yakında, belki de çok daha farklı bir hal alacak. Hemen yakında demiyorum ama belli bir süre sonra ihtiyaçlara binaen o da kendisini yenilemesi ve geliştirmesi gereken bir program.” (Görüşme 8, İstanbul:2017).

STD'nin gelecekte başarı ile devam etmesinin, AB-Türkiye ilişkilerinin gidişatına ve siyasi diyalogun canlanmasına olumlu etkilerinin olabileceği ise bir STK temsilcisi tarafından şu şekilde vurgulanmıştır:

“STD'nin geleceğini olumlu görüyorum. Ama Türkiye-AB ilişkilerinde kurumlar arasında ilişkilerin gerilmesinden kaynaklanan bir sıkıntı olmazsa. Umuyorum olmaz. STD üzerinden kurulan diyalog belki de siyasi diyalogunda canlanmasına sebep olabilir. Çünkü gerçekten özellikle Avrupa Parlamentosu'nda saha çalışması yapmış biri olarak söyleyebilirim ki ilişkiler gerçekten sağlam ve çok

farklı platformlarda sağlam. Kurumlar, devletlerarası vs. beraberlik çok sağlam. Türkiye yanlısı grupların duruşu çok sağlam. Dolayısıyla, sivil toplumda diyalogu arttırılırsa siyasi sürece katkısı olur ve tekrar ilişkiler canlanır, siyasi sürece olumlu yansır.” (Görüşme 3, İstanbul:2017).

Bir başka STK temsilcisi ise, taraflar arasında siyasi diyalogda yaşanan gerileme paralel olarak STD'nin geleceğinin de muğlaklaştığını, siyasi ilişkilerdeki sorunların öncelikli olarak çözülmesi gerektiğinin altını çizmektedir:

“STD geleceği dediğimizde çok boyutlu bir konu. Proje bazında ele alacak olursak, STD bu sene açılacak planlamada sivil toplum diyalogu bileşeni altında ağırları çoğaltarak, birçok hibe çağrısı ile süreci destekleyecek. Ama geleceği ile ilgili çok da fikir vermiyor. Çünkü AB-Türkiye ilişkilerindeki siyasi kriz çok da çözülmüş değil, hatta biz bu konuşmayı yaparken bile giderek tırmanıyor. AB içindeki birçok ülke ile geldiğimiz noktada durum bu olduğu için, bu projeler ancak bir yere kadar bu süreci desteklemeye yetecek. İlk önce, bu politik sorunların, anlaşmazlıkların, temel prensiplerin iki taraf arasında giderilmesi gerekiyor. Dönem dönem çeşitli çıkarlar üzerinden uzlaşıyor, işte mülteci konusunda olduğu gibi, ama sürdürülebilir sonuçlar pek elde edilemiyor. Bu konu sürdürülebilirliğe kavuşmadan da kolay kolay o ilişkiler sağlanmaz.” (Görüşme 7, İstanbul: 2017)

STD Programının geleceğine yönelik olarak, AB Bakanlığı Proje Uygulama Başkanı Bülent Özcan'ın dile getirdikleri, hem Bakanlık yetkililerinin bu konuda ki görüşünü hem de programın önümüzdeki birkaç sene daha devam edeceğinin göstergesi olması bakımından önemlidir:

“2017'nin ikinci yarısından itibaren hareketli bir dönem başladı... Yıl sonunda Sivil Toplum Diyalogu için tekrar çağrıya çıkacağız, birçok kez daha çağrıya çıkılarak önümüzdeki üç sene bu 190 milyon Euro kaynağı Sivil Toplum Örgütleri'nin projelerine aktarılmak üzere hibe programları aracılığıyla -sivil toplum alanının güçlendirilmesi için ortaya konulan stratejinin yürütülmesine yönelik çalışmalarda- kullanabileceğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Hareketli ve

canlı bir dönem olacak Sivil Toplum Örgütlerini destekleme anlamında...” (Bülent Özcan, İstanbul: 21/02/2018).

Yukarıda yer verilen örneklerde görüldüğü gibi, STK temsilcileri; STD'nin gelecekte devam edeceğini, fakat güncel ihtiyaçlara göre yeniden şekillenebileceğini belirtmişlerdir. AB tarafının da Türkiye tarafının da Diyaloga maddi, manevi daha fazla destek vermesi ve onu daha fazla önemsenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Diyalogun var olan eksikleri ve sorunları göz önüne alınarak, daha etkili yapılandırılabileceğinin altını çizmişlerdir. Ayrıca, STD'nin olumlu gidişatı devam ettiği takdirde, siyasi diyalogu da canlandırabileceği umulmaktadır.

SONUÇ

AB-Türkiye ilişkileri, köklü geçmişinin bir yansıması olarak siyasi, ekonomik, hukuki alanlarda iç içe geçmiş ve birbirine bağlı bir mekanizma oluşturmuştur. Bu sebeple siyasi ortamda hâkim olan olumsuz havadan bağımsız olarak, müzakere sürecinde taraflar, diğer alanlardaki yükümlülüklerini yerine getirmeye devam etmektedir. Müzakere sürecinde yaşanan belirsizliklerden ve ilişkilerin siyasi perspektifinden bağımsız olarak sivil toplum alanında yaşanan gelişmeler oldukça önemlidir.

Sivil toplum 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığının ilanı ile birlikte canlanma sürecine girmiş, gerek Türkiye'nin üyelik hedefi ile yaptığı reformlar, gerekse AB'nin STK'lara maddi ve manevi desteğini arttırması ile daha verimli bir alana kavuşarak kapasitesini arttırmış, faaliyetlerini çeşitlendirmiş, çalışma alanını genişletmiştir. Ancak Türkiye'de STK'lar hala çeşitli sorun ve engellerle karşılaşmaktadır. Bu gerçeğin farkında olan AB, 2001 yılından beri STK'ların sorunlarını aşabilmesi ve güçlenmesi için çeşitli programlar aracılığıyla desteğini devam ettirmektedir. Bu programlardan en önemlilerinden biri Sivil Toplum Diyaloğu Programı'dır.

Program STK'ları geliştirmeyi hedeflemesinin yanı sıra; üye ve aday ülkelerdeki sivil toplum kesimleri arasında temasları ve karşılıklı tecrübe alışverişini güçlendirmeyi, Avrupa Birliği içinde bir aday ülke hakkında daha iyi bilginin ve anlayışın oluşmasını sağlamayı, böylece gelecekte genişlemeyle birlikte ortaya çıkacak fırsatlar ve zorluklar konusundaki bilinci arttırmayı, Avrupa Birliği'nin üzerine inşa edildiği değerler, işleyişi ve politikaları da dâhil olmak üzere, aday ülkelerde Avrupa Birliği hakkında daha iyi bilginin ve anlayışın oluşmasını sağlamayı hedeflemektedir.

Bu çerçevede Diyaloğun önemi; AB ve Türkiye vatandaşlarının birbirini tanınması ve önyargılarını aşmasına olan katkısı, uyum sürecinde gerçekleştirilen reformların benimsenmesi ve uygulanmasına olan etkisi, STK'ların gelişimine olan katkısı ve AB ile bütünleşme sürecine olan desteği üzerinden ortaya konulmuştur.

Çalışma sonucunda, gerek alanyazın taraması ile elde edilen bilgilerin, gerekse niteliksel araştırma yöntemine dayalı olarak STK temsilcileri ile yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen verilerin ortak değerlendirilmesi ile, Sivil Toplum Diyaloğu

Programı için bazı önemli tespit ve yol gösterici olabilecek önerilerde bulunmak mümkün hale gelmiştir.

Öncelikle yürütülmekte olan STD Programının Avrupa Birliği uyum sürecine toplumsal kesimleri dâhil etmeyi, bilgi düzeyini ve üyeliğe olan desteği arttırmayı amaçladığını ve kapasitesi elverdiği ölçüde bu konuda başarılı olduğunu söyleyebiliriz.

AB -Türkiye vatandaşlarının yakınlaşarak önyargılarını aşabilmesinde en büyük rol STD'ye düşmektedir. Çünkü STD, Türkiye'deki ve AB'deki ilgili kişi ve kurumları farklı dönemlerde, farklı konularda ve farklı alanlarda hazırlanan projelerle bir araya getirmekte, müzakere sürecinin sadece kurumlar ya da siyasi liderlerle sınırlı kalmasını engelleyerek, halklar arasında bir bağ kurulmasına yardımcı olmaktadır.

Taraflar arasındaki ortak çalışma, işbirliği ve diyalogun artırılması ile, AB ve Türkiye vatandaşlarının birbirlerini tanımaları, yakınlaşmaları, önyargıları aşabilmeleri ve üyelik hakkında bilgi sahibi olabilmeleri mümkün olabilecektir. Program, benzer amaçları taşıyan AB ve Türkiye'den STK'ları ortak projeler etrafında bir araya getirerek, Türkiye'nin AB vatandaşlarınca tanınmasını ve Türkiye karşıtı olumsuz yaklaşımın değişmesini, AB değer ve politikalarının da Türkiye'de anlaşılmasını sağlayacaktır. AB vatandaşlarının Türkiye'ye karşı önyargılarının aşılması, bilgi eksikliklerinin giderilmesi, yanlış bilinenlerin düzeltilmesi de diyalogun gerçekleşmesi ile mümkün olabilecektir.

Kısacası Diyalog projeleri, ortak bir gündem yaratması, birlikte çalışma zemini oluşturması, tarafların birbirini tanınması adına iyi bir fırsattır. Ayrıca Diyalog, vatandaşların katılımını sağlamada, bilinçlerini attırmada, üyeliğe hazırlamada da etkili olmaktadır. Zaten, AB genişleme sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkabilecek fırsat ve zorluklara karşı tarafları bilgilendirmek STD'nin en önemli amaçlarından biridir. Bu amaç doğrultusunda Diyalogun, müzakere süreci hakkında toplumları bilgilendiğini ve bu sürece dâhil ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

AB sürecinde gerçekleştirilen reformların benimsenmesi ve uygulanmasında da STD projelerinin katkısı büyüktür. Müzakere süreci teknik bir süreç olmanın ötesinde, kamuoylarının desteğine ve katkısına muhtaçtır. Bu bakımdan STD'nin hemen her alanda ve her kesimi dâhil ederek desteklediği projeler bu sürece hizmet etmektedir.

Projeler bambaşka konularda ve amaçlarda ortaya konulup yürütülseler de AB üye ülkeleri ile Türkiye’de birçok alandaki düzenleme ve uygulamaların yakınlaşmasını sağlamakta, Birliğe üyeliği kolaylaştırmaya hizmet etmektedir. Hatta projelerden bir kısmı doğrudan AB mevzuatına yönelik bilgilerin artırılmasını hedeflemektedir.

Ayrıca STD, sunduğu maddi ve manevi imkânlarla STK’ların gelişimine destek olmaktadır. STD’nin STK’lar üzerindeki muhtemel etkilerini; yurt içindeki ve yurt dışındaki sivil toplum unsurları arasındaki iletişim ve etkileşimi arttırması, bilgi ve deneyimlerini paylaşmalarını ve ağ kurmalarını kolaylaştırması, sunduğu maddi destek ile STK’ları güçlendirmesi, kapasitelerini geliştirmelerine yardımcı olması, faaliyetlerinin teşvik etmesi, hareketli ve canlı bir sivil toplum yaratması olarak sıralayabiliriz.

Türkiye’de STK’ların kapasite geliştirmesi önündeki en büyük engellerden biri, buldukları ulusal düzeyden sıyrılıp, uluslararası alanda bir çalışma ağı kuramayışları ve bu sebeple iletişimlerinin eksik kalmasıdır. Ancak STD aracılığı ile STK’ların AB’deki muadilleri ile yakın temaslar ve ortaklıklar kurmaları mümkün olmuştur.

Ayrıca STD’nin en önemli çıktılarında biri, diyalogun projelerle sınırlı kalmayıp, sürdürülebilir ortaklıklara yol açmasıdır. Bu sayede birçok farklı alanda, STK’ların bir araya gelerek projeler geliştirmesi mümkün olmuş, çok farklı alanda işbirliğinin yolunu açmıştır. Görüşülen 10 STK temsilcisinden 8’inin projelerini tamamladıktan sonra da ortakları ile yeni işbirlikleri geliştirdiklerini belirtmesi bu veriyi desteklemektedir.

Kuşkusuz Türkiye’de yürütülen tüm AB Projeleri ve STD Projeleri uygulama öncesi ve uygulama sırasında bir takım sorunlarla karşılaşmaktadır. Projelerin başarısını arttırmak için bu sorunların tespit edilmesi ve çözüm önerilerinin getirilmesi, üstelik bunun bizzat proje yürüten ve uygulayan taraflarca ortaya konulması oldukça önemlidir. Bu nedenle, tez çalışması için yürütülmüş olan saha araştırması kapsamında Proje uygulayıcılarına yöneltilen “STD projelerinin uygulanma öncesi ve uygulama sırasında karşılaştığı sorunlar var mıdır? Bu sorunların aşılması için neler yapılabilir?” sorusu ayrıca önem kazanmaktadır. Bu anlamda bu soruya verilen cevaplar doğrultusunda, STD Projelerinin

karşılaştığı sorunlara ve bu sorunlar karşısında yapılması gerekenlere yer vermek önemlidir.

STK temsilcilerinin aktardıklarından yola çıkarak STD projelerinin uygulama sırasında ve öncesinde karşılaştığı sorunları şu şekilde sıralayabiliriz;

- Proje yürütme süreçlerinin bürokratik engeller nedeniyle zahmetli oluşu,
- Bürokrasi mekanizmasının gerektirdiği ağır prosedürün, projelerin işleyişine olan olumsuz etkisi,
- Proje oluşturulurken yazılan formların çok fazla detay içermesi nedeniyle uygulamada esnekliği azaltması ve tüm bunlar nedeni ile projenin asıl amacına vakit ayırmada ve ulaşmada zorlanması,
- AB Bakanlığı ve MFİB arasındaki yetki paylaşımının ‘iki başlılık’ olarak nitelendirilmesi,
- Ortak olan kurumların zaman zaman yapısal uyumsuzluğu,
- STK’lar arasındaki kapasite anlamındaki eşitsizliğin, proje yazma ve yürütmeye olan olumsuz etkisi.

Ayrıca diyalog kurmanın temel araçlarından biri olan yabancı dil bilgisinin yeterli seviyede olmayışı, STK’ların en önemli kapasite eksikliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tercümanlık desteği ile yürütülen projelerin son bulmasıyla beraber bu hizmetin de sona ermesinin diyalogun sürdürülebilirliğini kısıtladığı tahmin edilmektedir.

Projelerin başarısını, etkinliğini, verimliliğini ve sürdürülebilirliğini arttırmak için dikkate alınması gereken önerileri ise şu şekilde sıralayabiliriz:

- Medyanın ve kanaat önderlerinin projeleri destekleyen ve sahip çıkan bir dille topluma yansıtması,
- Bölgesel eşitsizliklere göre ihtiyaçlar göz önüne alındığında STK’ların faaliyetlerini yerelde arttırması,
- Proje formlarının daha az detaylı yazılmasına olanak tanınması (bu sayede uygulamada gerekli esnekliğin sağlanması),

- Gerek AB ve Türkiye'deki STK'lar arasında, gerekse benzer konularda çalışan kurum ve kişiler arasında ağ kurulması,
- Projelere tanınan sürelerinin uzatılması (bu şekilde projelerin asıl amaçlarına eğilmek için daha fazla vakit kalacaktır),
- Projelerin somut çıktılarla sonlandırılması ve bu çıktılarının kamuoyuna ulaştırılması.

STD ile ilgili olarak yayınlanan Bültenler, proje sonuç raporları, STK temsilcileri ile yapılan görüşmeler, projelerin hedeflerine büyük oranda ulaştığını ortaya koymaktadır. Üstelik projelerinin hedeflerinin ve beklenenin çok daha ötesine geçtiğini gösteren örnekler de oldukça fazladır. Projelerinin hedefine ulaştığını ancak eksik yanlarının da olduğunu belirten STK temsilcileri ise bunun en önemli nedeni olarak projelere tanınan sürelerin kısıtlı olmasını göstermiştir.

STD Projeleri, AB ve Türkiye ilişkilerinin seyrinden ve içinden geçtiğimiz kritik süreçten, kimi zaman doğrudan kimi zaman ise dolaylı yoldan etkilenmektedir. İlişkilerdeki olumsuz gidişatın bir yansıması olarak, kamunun ve medyanın AB ile ilgili kullandığı olumsuz dilin, AB destekli projelere de olumsuz yansıdığı, Türkiye'nin konjonktüre bağlı olarak içinde bulunduğu durumun, projeler süresince özellikle de güvenlik kaygıları nedeniyle aksaklıklara neden olduğu (özellikle katılımcı ve ortak bulma hususunda) ortaya konulmuştur.

STD yoluyla, siyasi konjonktüre hâkim olan olumsuz havanın dağılması suretiyle ve siyasi müzakere sürecinin sadece kurumlar ya da siyasi liderlerle sınırlı kalmasının önüne geçerek, sivil toplumlar arasında bir bağ kurulmasının bu sürecin olumsuz etkilerini azaltabileceği umulmaktadır. Ayrıca, STD Projesi yürütmenin aday ülke olarak Türkiye'nin imajına ve gelişimine olan/olabilecek katkılarının önemini vurgulamak gerekmektedir. Mülakat yapılan hemen her STK temsilcisi STD'nin çeşitli kanallar aracılığıyla halklar arasında bir diyalog mekanizması kurduğunu, bireylerden başlayarak siyasilere kadar uzanan oldukça geniş bir etki alanına sahip olduğunu, ülke imajının olumlu yönde değişmesine olanak tanıdığını ve en önemlisi de Türkiye- AB ilişkilerine olumlu bir katkı sunduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca projeler, sektörel bazlı olarak balıkçılık, tarım, çevre vs. gibi konularda gelişmeyi, insan hakları, demokrasi, adalet,

özgürlük, güvenlik gibi alanlarda ilerlemeyi sağlayacaktır. Ekonomiye girdi sağlaması da sunduğu fırsatlardan biri olarak sayılabilir.

Ancak saha çalışması süresince görüşme gerçekleştirilen STK temsilcileri, STD Projeleri için ciddi bir etki analizinin yapılmadığını, projelerin gerçek etkilerinin ne olduğunun ve neleri değiştirip, dönüştürdüğünün bilinmediğini vurgulamışlardır. STD projeleri çok geniş bir alana etki etme ve çok çeşitli alanlarda proje geliştirme potansiyeline sahipken, bilinirliğinin az olması, çıktılarının tespit edilmemiş olması önemli bir eksiklik olarak vurgulanabilir.

Fon desteğinden yararlanan STK'ların ve projelerinin özellikle AB mevzuatına uyum konusunda neleri dönüştürüp, değiştirdiğinin analiz edilmesi gerekmektedir. Çünkü ancak ciddi bir etki analizinin yapılmasının ardından diyalogun hedeflerine ne ölçüde ulaştığının tespiti yapılabilecektir. STD projelerinin nihai hedeflerinden biri; Türkiye'nin, AB uyum sürecinde müzakere başlıkları doğrultusunda ilerleme kaydetmesi ise, fon sağlanan alanlarda projelerin ilerlemeye katkı sunmadığının tespit edilmesi durumunda, diyalogun etkili bir şekilde yeniden yapılandırılması gerekecektir.

STD'nin her ne kadar etki analizi henüz yapılmamış olsa da bugün çizdiği genel resme baktığımızda, gerek yayınlanan ilgili kaynaklardan, gerekse STK Temsilcileri ile gerçekleştirilen mülakatlardan yola çıkarak en genel şekliyle; STD'nin başarılı ve önemli bir program olduğunu, Türkiye-AB ilişkilerine ve Türkiye'nin kapasite gelişimine çok çeşitli alanlarda olumlu katkılar sunduğunu, projelerin uygulama öncesi ve uygulama sırasında karşılaştığı sorunlar olsa da hedeflerine büyük ölçüde ulaştığını, kurulan ortaklıkların başarılı bir şekilde sürdürüldüğünü söyleyebiliriz.

Özet bir ifade ile; STD projeleri özellikle kişi ve kurumların yaklaşımlarının değişmesine yardımcı olması, STK'lar arasında iş birliği kanalları oluşturulmasına aracılığı olması, bilgi eksikliklerinin giderilmesi, karşılıklı olarak tarafların birbirini tanımaya katkı sağlaması açısından oldukça değerlidir. Tüm bunların Türkiye'nin AB üyelik hedefine katkı sağlayacağı açıktır.

STD'nin bundan sonraki süreçte nasıl bir yol izleyeceği, uzun vadede etkisinin ne olacağı, tespit edilen eksikliklerin ve sorunların giderilip giderilemeyeceği ise ancak öngörülerden

ibaret olup, gerçek sonuçları zamanla görülecektir. Fakat STD Programının taraflarca doğru şekilde kullanıldığı ve desteklendiği takdirde uzun vadede toplumsal anlamda (zellikle de AB vatandaşlarının Türkiye'nin yeliğine desteğini arttırmada) etkisinin olacağı düşünülmektedir.

AB-Türkiye ilişkilerinde, taraflar arasında mesafenin açıldığı bu günlerde azalan diyalog ve buna bağlı olarak artan güvensizlik ortamı sivil toplum düzeyindeki temaslar ile tersine dndrlebilecektir. Ayrıca Türkiye'nin üyeliğinin getirecekleri konusunda Avrupa halklarının sahip olduğu endişelerin ve doğru olmayan algıların ortadan kaldırılması da diyalog ile mümkün olacaktır. Başka bir ifade ile, Avrupa vatandaşlarının Türkiye'nin yeliğine bakışlarının olumlu yönde değişmesi, kanaat önderlerinin söylemleri kadar haklar arası doğrudan temasın ve iletişimin artmasına da bağlıdır. Bu ise, ancak diyalog ile mümkün olacaktır.

STD'nin yeni dönemlerinde güncel gelişmelere, ihtiyaçlara ve STK'ların değişimine paralel olarak yenilenebilmesi mümkün gözükmektedir. STD'nin gelecekte başarı ile devam etmesinin, AB-Türkiye ilişkilerinin gidişatına ve siyasi diyalogun canlanmasına olumlu etkileri olabilecektir.

Sonuç olarak, yapılan araştırma ile STD Programı kapsamlı şekilde ele alınırken, AB-Türkiye ilişkilerinde -sınırlı sayıda çalışma yapıldığı düşünülen- toplumsal boyuta odaklanmanın önemi ortaya konulmuştur. Bu sayede araştırmanın, AB-Türkiye ilişkilerinde toplumsal boyuta odaklanan çalışmaların artmasında yol gösterici olması umulmaktadır.

Bundan sonra yapılması düşünülen çalışmalarda örneklem çok daha geniş tutularak, çok daha fazla sayıda STD Programı faydalanıcısı ve ilgili program otoriteleri ile mülakatlar gerçekleştirilebilir. Ayrıca STD Programının somut çıktılarının neler olduğuna dair etkili bir analiz yapılması da gerekmektedir. Özellikle sivil toplum alanında yapılacak olan çalışmalarda, daha çok niteliksel araştırma yöntemine dayalı olarak verilerin toplanması ile alanyazına katkıda bulunmak amaçlanmalıdır.

EKLER

EK 1 : Mülakat Soruları

Birinci Kısım

1. Sivil Toplum Diyalogu (STD) nasıl başlamış ve geliştirilmiştir?
2. Neden bir Sivil Toplum Diyalogu geliştirmeye ihtiyaç duyulmuştur?
3. Sivil Toplum Diyalogu'nun çizdiği genel resim nedir siz sivil toplum diyalogunu nasıl değerlendiriyorsunuz?
4. Gerçekleştirilmekte olan Sivil Toplumla Diyalog Programının STK'lara etkisi nasıl olmuştur? Programın STK'ların sorunlarını tespit etme ve çözüm getirmede üstlendiği rol nedir?

İkinci Kısım

1. STD projelerinin uygulanma öncesi ve uygulama sırasında karşılaştığı sorunlar var mıdır? Bu sorunların aşılması için neler yapılabilir?
2. Projelerin etkinliğini, verimliliğini ve sürdürülebilirliğini arttırmak için neler önerirsiniz?
3. STD Programı Projelerinin uygulanması sırasında karşılaşılan dil engeliyle ilgili neler söylemek istersiniz? Dil sorununun çözümüne yönelik önerileriniz var mı?
4. Proje ortağınızla ilişkileriniz hakkında bilgi verir misiniz? Sizce, geliştirilen bu ortaklıkların kişi ve kurumların birbirleri hakkında yaklaşımlarının değişmesine katkısı olmuş mudur?
5. Projeniz hedefine/hedeflerine ulaşılmış mıdır? Eksik kaldığını düşündüğünüz tarafları oldu mu?
6. Diyalog projeleri ile bir araya gelen STK'lar projelerini tamamladıktan sonra da işbirliklerini sürdürebilmektedir sizin projeniz sonrasında da böyle bir işbirliği geliştirmek mümkün olmuş mudur?

Üçüncü Kısım

1. STD projelerinin Türkiye- AB ilişkilerine olan katkıları nelerdir?
2. Kurulan bu diyalogların üyeliğın getireceğı fırsat ve zorluklar hakkında bilinçlenmenin sağlanmasına katkı sağladığı söylenebilir mi?
3. AB ve Türkiye ilişkilerinde bugün gelinen noktayı dikkate alırsak, STD projeleri içinden geçtiğimiz süreçten nasıl etkilenmektedir?
4. Diyalogun geleceğini nasıl görüyor sununuz? Sizce diyalogun AB- Türkiye ilişkilerine yansıması nasıl olabilir?

EK 2 : Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu

T.C. Marmara Üniversitesi

BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ ONAM FORMU¹⁵

Sizi Aycan Cesim tarafından yürütülen, “Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Geliştirilen Sivil Toplum Diyaloğunun Türkiye’ye Yansımaları” başlıklı yüksek lisans tez projesi kapsamında yürütülen araştırmaya davet ediyoruz. Araştırmada sizden tahminen 60 dakika ayırmanız istenmektedir. Niteliksel araştırma yöntemine dayalı olan bu araştırma, Sivil Toplum Diyaloğu sürecine Adalet, Özgürlük, Güvenlik ve Siyasi Kriterler başlıkları altında aktif katılım sağlayan ve mali yardım kapsamından yararlanan STK’ların proje çıktılarının incelenmesi ve temsilcileri ile görüşülmesini hedeflemektedir. Araştırmaya sizin dışınızda tahminen 15 kişi katılacaktır. STK temsilcileri ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilirken; araştırmacı tarafından geliştirilen araştırma soruları **(14 adet)** tarafınıza yöneltilecek ve görüşmelerden maksimum verim alınması için görüşme esnasında cevaplarınız araştırmacı tarafından not alınacak ve **ses kayıt cihazına kayıt** edilecektir. Ses kaydı araştırma verilerini elde etmek için yalnızca araştırmacı tarafından kullanılacak olup, katılımcıların bilgileri gizli tutularak yalnızca kurum ismi kullanılacaktır. Niteliksel araştırmanın inandırıcılığı, güvenilirliği ve geçerliliği için yapılacak olan görüşmelerden toplanan verilerin analizi, bulguların tanımlanması, yorumlanması, sonuçların sınıflandırılması, ve uygulamaya ilişkin sonuçların tespiti araştırma problemi etrafında titizlikle gerçekleştirilecektir. Bu çalışmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır. Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen, bütün soruları eksiksiz, kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan, size en uygun gelen cevapları içtenlikle verecek şekilde cevaplamanızdır. Bu formu okuyup onaylamanız, araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz anlamına gelecektir. Ancak, çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmayı bırakma hakkına da sahiptir. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz **gizli tutulacaktır**; ancak verileriniz yayın amacı ile kullanılabilir. İletişim bilgileriniz ise sadece iznimize bağlı olarak ve farklı araştırmacıların sizinle iletişime geçebilmesi için “ortak katılımcı havuzuna” aktarılabilir. Eğer araştırmanın amacı ile ilgili verilen bu bilgiler dışında şimdi veya sonra daha fazla bilgiye ihtiyaç duyarsanız araştırmacıya şimdi sorabilir veya a.cesim@hotmail.com e-posta adresi ve 05389535908 numaralı telefondan ulaşabilirsiniz. Araştırma tamamlandığında genel/size özel sonuçların sizinle paylaşılmasını istiyorsanız lütfen araştırmacıya iletiniz.

¹⁵ T.C. İstanbul Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu, Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu’ndan uyarlanmıştır.

(cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=bilgilendirilmis-onam-formu.docx)

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları anladım. Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama aşağıda adı belirtilen araştırmacı/araştırmacılar tarafından yapıldı. Bana, çalışmanın muhtemel riskleri ve faydaları sözlü olarak da anlatıldı. Kişisel bilgilerimin özenle korunacağı konusunda yeterli güven verildi.

Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve telkin olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcının:

Adı-Soyadı:

İmzası:

İletişim Bilgileri: e-posta:

Telefon:

İletişim bilgilerimin diğer araştırmacıların benimle iletişime geçebilmesi için “ortak araştırma havuzuna” aktarılmasını; kabul ediyorum kabul etmiyorum (lütfen uygun seçeneği işaretleyiniz)

Tez Danışmanının:

Adı-Soyadı: Dr. Öğretim Üyesi NEDİME ASLI ŞİRİN ÖNER

İmzası:

Araştırmacının

Adı-Soyadı: AYCAN CESİM

İmzası:

EK 3 : Görüşme Gerçekleştirilen STK'lar Ve Projeleri

- 1) MERHUM HACI HABİBULLAH GEREDEVİ VAKFI (HAGEV), “Suriyeli Mülteci Çocuklarla El Ele Projesi”. (19 Haziran 2017)
- 2) BİLGİ ÜNİVERSİTESİ SİVİL TOPLUM ÇALIŞMALARI MERKEZİ, (3 Temmuz 2017).
- 3) TÜRKİYE EKONOMİK VE SOSYAL ETÜTLER VAKFI (TESEV), “Diyaloğu Ve Çözümü Teşvik Etmek”. (4 Temmuz 2017).
- 4) DÜNYA YEREL YÖNETİMLER VE DEMOKRASİ AKADEMİSİ VAKFI (WALD), “Mültecilerin Yerleştirilmesi Projesi”, “Gençlik Katılımı İçin İş Birliği Projesi”. (5 Temmuz 2017).
- 5) İLTİCA VE GÖÇ ARAŞTIRMALARI DERNEĞİ (İGAM), “Mültecilerin Uyumu Projesi”. (17 Temmuz 2017).
- 6) ANTALYA AİLE DANIŞMANLARI DERNEĞİ, “İnsan Ticareti ile Mücadelede Sivil Toplumun Gücü Projesi”. (20 Temmuz 2017)
- 7) TÜRKİYE AVRUPA VAKFI (TAV), “Sivil Toplumun AB Müzakere Sürecine Aktif Katılımı Projesi”, “Bölgesel Kalkınma Ajanslarına Aktif Katılım Projesi”. (20 Temmuz 2017).
- 8) ANTALYA AVRUPA BİRLİĞİ ÇALIŞMALARINI DESTEKLEME DERNEĞİ, “İşte Gençlik Projesi”. (3 Ağustos 2017)
- 9) HRANT DİNK VAKFI, “Anadolu'nun Çok Kültürlü Mirasının Ortaya Çıkarılması Ve Savunulması”. (15 Ağustos 2017)
- 10) SİVİL TOPLUM GELİŞTİRME MERKEZİ (STGM), “Demokratik Katılımın Güçlendirilmesi İçin Türkiye Ve Avrupa'dan İyi Örnekler Projesi”. (24 Ağustos 2017).

KAYNAKÇA

Kitaplar

AKDEMİR, Erhan. “Avrupa Birliğinde Kimlik, Kültür Tartışmaları ve Türkiye”, Ekin Basım Yayın, Bursa, 2013.

ARI, Tayyar, “Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği”, MKM Yayıncılık, Bursa, 2012.

AYDIN DÜZGİT, Senem. & KAYA, Ayhan. “Fransa ve Türkiye Arasında Sivil Toplum Diyalogu: Önyargıları Aşmak”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, İstanbul, Aralık, 2009.

BELGE, Murat. “Sivil Toplum Örgütleri”, **Merhaba Sivil Toplum**. (Ed. Taciser Ulaş), Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları, İstanbul, 1998.

CİCİOĞLU, Filiz. “Sivil Toplum- Dış Politika İlişkisi Çerçevesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Türkiye'nin AB Politikasına Yaklaşımı”, Avrupa Birliği Bakanlığı Akademik Araştırmalar Serisi-2, Ankara, 2013.

ÇAHA, Ömer. **Aşkın Devletten Sivil Topluma**. Orion Kitabevi, 5. Basım. Ankara: Eylül 2012.

DOĞAN, Erhan. “AB Katılım Süreci, Neo- Korporatizm ve Türk Siyasetindeki Korporatist Kalıntılar”, içinde **Sivil Toplum ve Dış Politika: Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler**, Bağlam Yayınları, (der. E. Doğan ve S. Mazlum), İstanbul, 2006, s.35-55.

EMREALP, Sadun. “Yerel Yönetimler İle Sivil Toplum Kuruluşları Arasındaki İşbirliği”, içinde **Merhaba Sivil Toplum**. (der. Taciser Ulaş), Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları, İstanbul, 1998.

Gellner, Ernest, “**Conditions of Liberty, Civil Society and Its Rivals, Centre for the Study of Nationalism**”, New York, Allen Lane/Penguin Press, 1994.

GÖLE, Nilüfer, “80 Sonrası Politik Kültür”, içinde **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**. (der. E. Kalaycıoğlu& A.Y. Sarıbay), Alfa Aktüel Yayınları, 1. Basım. Ocak 2007, s. 515-526.

KEANE, John. **Sivil Toplum Ve Devlet: Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar**. 1. Basım. Ayrıntı Yayınları, İstanbul: Aralık 1993.

KEYMAN, E. Fuat. “Giriş”, içinde **Türkiye’nin Yeniden İnşası: Modernleşme, Demokratikleşme, Kimlik**. Bilgi Üniversitesi Yayınları, (der. E. Fuat Keyman), Ocak 2013, ss.2-15.

KEYMAN E. F. & İÇDUYGU A. **.Vatandaşlık, Kimlik ve Türkiye’de Demokrasi Sorunu**. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mayıs 2009.

RUMELİLİ, Bahar. “İnşacılık\Konstrüktivizm”, içinde **Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**. (der. Evren Balta), İletişim Yayınları, 1. Basım, İstanbul,2014, s.151-171.

RYFMAN, Philippe. **Sivil Toplum Kuruluşları**. İletişim Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2006.

SARIBAY, Ali Yaşar. **Postmodernite, Sivil Toplum Ve İslam**. İstanbul: Alfa Yayınları, 3. Basım. 2001.

SARIBAY, Ali Yaşar. “Türkiye’de Demokrasi Ve Sivil Toplum”, içinde **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**. (der. E. Kalaycıoğlu& A.Y. Sarıbay), Alfa Aktüel Yayınları, 1. Basım. Ocak 2007, s.543-560.

TARİH VAKFI. “Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih VakfıYayınları”, **AB Uyum Süreci ve STK’lar.**, İstanbul: Haziran 2004.

TARİH VAKFI. **Avrupa Birliği Devlet Ve STK’lar**. Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih VakfıYayınları, İstanbul: Mayıs 2001.

TOSUN, Gülgün. **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**. İstanbul: Alfa Yayınları, 2001.

UĞUR, Aydın. “Yeni Demokrasinin Yeni Aktörleri: STK’lar”, içinde **Merhaba Sivil Toplum**. (der. Taciser Ulaş), Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları, İstanbul, 1998, ss.69-78.

ULAŞ, Taciser. “HYD ve Örgütlenme Sorunu Üzerine Notlar”, içinde **Merhaba Sivil Toplum**. (der. Taciser Ulaş), Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları, İstanbul, 1998.

Yılmaz, H. & ERDOĞAN, E. “**Bizi Yanlış Tanıyorlar: Avrupalıların Türkiye ve Türkler Hakkındaki Algıları**”. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

ZİHNİOĞLU, Özge. “**European Union Civil Society Policy and Turkey: A Bridge Too Far?**”. Palgrave Macmillan, New York, 2013.

Ansiklopediler

BELGE, Murat. “Sivil Toplum ve Türkiye”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:7. İstanbul: İletişim Yayınları, 1986.

MARDİN, Şerif. “Sivil Toplum”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:1. İstanbul: İletişim Yayınları, 1986.

Tezler

AK, Nevzat. “**AB Sürecinde Sivil Toplumun Yeri ve Önemi**”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2003.

DURSUNOĞLU, İsmail. “**Demokrasilerde Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri ve Önemi**”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2012.

KARAKURT, Resul. “**Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları İle İlgili Yapısal Ve Yasal Düzenlemeler Ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Farkındalığı**”, (Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2011.

KARAKUŞ, Olcay. “**AB Uyum Sürecinde Türkiye’deki Sivil Toplum Kuruluşları**”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2006.

NOYAN, Canan. “**Türkiye’de Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Sivil Toplum Örgütlerinin Yeri ve Önemi**”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2007.

SARIALIOĞLU, Aysun. “**Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü**”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Makaleler

AKÇEŞME, Fatih. “Sivil Toplum Ve Türkiye Cumhuriyeti’ndeki Yeri” **Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt: 2, Yıl: 2, Sayı: 4, 2013. s.202-225.

BAYHAN, Vehbi. “Demokrasi Ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj Ve Nepotizm”, C.Ü. **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt : 26, Sayı: 1, Mayıs 2002 s.1-13.

BEDÜK, A., USTA, S. & KOCAOĞLU, M., “AB’ne Giriş Sürecinde Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları ve Demokratikleşme Sürecindeki Misyonları”, **Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi**, Sayı:10, Yıl:9, Haziran, 2006, s.52-64.

BÜYÜKTANIR, Derya. “Toplumsal İnşacı Yaklaşım Çerçevesinde Norm Yaygınlaştırıcı Aktör Olarak Sivil Toplum Kuruluşları”, **13th Congress of National Social Science**, Ocak 2013. <https://www.researchgate.net/publication/271769442>

BİBER, Ayhan. “Türkiye’de Sivil Alanın Darlığının Tarihsel Nedenleri Üzerine Bir Değerlendirme” **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 3 ,2009, s.27 – 42.

- BOZKURT, E. & ÖZCAN M. “Subsidiarite İlkesi (İkincillik İlkesi) Ve Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecine Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme”. **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:6, Sayı: 1, 2001, ss. 1-21.
- DUMANLI KÜRKÇÜ,Duygu. “Küreselleşme Kavramı Ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar”, **The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC**, Cilt: 3, Sayı: 2, Nisan 2013.
- DURAL, Baran. “Antonio Gramsci ve Hegemonya”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 39, Yıl: 2012, s.309-321.
- ERCAN, Hülya. Türkiye’de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 1 Cilt: 26, Mayıs 2002, s.69-79.
- GÖZÜBÜYÜK TAMER, Mine. “Tarihsel Sürçte Sivil Toplum”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 1, Haziran 2010.
- KAYPAK, Şafak. “Devletten Yerel Yönetime Değişim Sürecinde Sivil Toplumun Yeni Yüzü”, **Bitlis Eren Üniversitesi SBE Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, Yıl: Aralık-2012, s.34-57.
- KEYMAN, E.Fuat (hızl.). “Türkiye’de Sivil Toplumun Serüveni: İmkânsızlıklar İçinde Bir Vaha”, Ankara: Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM), 2006.
- KEYMAN, E.Fuat. “Türkiye’de ve Avrupa’da Sivil Toplum”, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları No 3, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM), 2004.
- KEYMAN, E.Fuat. “Küreselleşme ve Sivil Toplum”, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları No 10, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, 2005.
- KÖSE, Ömer. “Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal Ve İşlevsel Dönüşümü” **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 49, Ankara, Haziran 2003, s.3-46.
- METİN, Y. & ALTAN, Y., Lizbon Antlaşması Sonrasında Subsidiarite İlkesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:16, Sayı: 3, 2011, ss. 131-147.
- MERCAN, S. Sezgin. “Siyasal Bütünleşme Kuramları Işığında AB Genişlemesi”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 10, No: 1, Yıl: 2011, s.67-83.
- SARIBAY, Ali Yaşar. “Sivil Toplum-Devlet İlişkisi veya Demokrasinin Etiği”, **Birikim Dergisi**, Sayı: 59, Mart 1994, s.93- 97.
- SARIBAY, Ali Yaşar. “Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum”, **Liberal Düşünce**, Sayı: 6, Bahar 1997, s. 32-43.
- ŞAHİN, Levent. & ÖZTÜRK, Mustafa. “Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları Ve Türkiye’deki Durumu”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı: 54, Yıl: 2008, s.3 – 29.

ŞENYUVA, Özgehan. “Türkiye Kamuoyu ve Avrupa Birliği 2001-2008: Beklentiler, İstekler ve Korkular”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 6, Sayı 22 (Yaz 2009), s. 97-123.

TALAS, Mustafa. “Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, 2011 Bahar, s.387-401.

TUNÇ, H. & AKTAŞ, H., “Batıda ve Türkiye’de Sivil Toplum (Gelişim Süreci)”, **Liberal Düşünce Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 9, Kış 1998, s. 72- 89.

TUTAR, F., TUTAR, E., ERKAN, Ç., “AB-Türkiye İlişkilerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü”, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 5, Sayı: 10, Aralık 2012.

TOSUN, Gülgün. “Türkiye’de Devlet-Sivil Toplum İlişkisi Bağlamında Demokrasinin Pekişmesinin Önündeki Engellere İlişkin Kurumsal Ve Pratik Bir Yaklaşım” **Ege Akademik Bakış**, Cilt:1, Sayı:1, Yıl: 2001, İzmir, s.224-243.

ÜNALP ÇEPEL, Zuhale. “AB Sivil Toplum Diyalogu Ve Türkiye: Demokratikleşme Bağlamında Sorunlar Ve Beklentiler”, **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu**, 2006, Ankara.

YAVUZ, C. & KAYNAR, İ., “Kamuoyu Oluşumunda Stratejik Bir Araç Olarak Sivil Toplum Kuruluşları”, **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:4, Sayı: 2, 2015, s. 183-196.

YILDIRIM, Murat. “Küreselleşme Sürecinde Egemenlik” **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt : 28, No:1, Mayıs 2004, ss.35-48.

ZİHNİOĞLU, Özge. “AB’ne Katılım ve Türkiye’de Demokratikleşme: Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 23, Sayı:1 Elazığ, 2013, s.169-180.

Sürelî Yayınlar

AB BAKANLIĞI. “**AB-Türkiye Hikayelerle Diyalog: AB-Türkiye Sivil Toplum Diyalogu II**”, Ankara, 2012.

AB BAKANLIĞI. “**Sivil Toplum Diyalogu Bülteni /01**”, Ankara, 2015.

AB BAKANLIĞI. “**Sivil Toplum Diyalogu Bülteni /02**”, Ankara, 2015.

AB BAKANLIĞI. “**Sivil Toplum Diyalogu Bülteni /03-04**”, Ankara, 2016.

AB BAKANLIĞI. “**Sivil Toplum Diyalogu Bülteni /05**”, Ankara, 2016.

AB BAKANLIĞI. “**Sivil Toplum Diyalogu Bülteni /06**”, Ankara, 2016.

AB BAKANLIĞI. “**Sivil Toplum Diyalogu Bülteni /Özel Sayı**”, Ankara, 2016.

AB BAKANLIĞI. “Sivil Toplum Diyalogu / Yolculuk Devam Ediyor” , Ankara,2016.

AB BAKANLIĞI. “Sivil Toplum Diyalogu Bülteni /07” , Ankara, 2017.

AB BAKANLIĞI. “Sivil Toplum Diyalogu Bülteni /08” , Ankara, 2017.

AB BAKANLIĞI. “AB ve Türkiye Arasındaki Sivil Toplum Diyalogu’nun Gelistirilmesi Projesi”, Ankara.

Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, AB-Türkiye Görünüm Dergisi, Sayı:9 Sonbahar 2007.

Kongreler, Sempozyumlar

ÖZCAN, Bülent. “AB-Türkiye İlişkilerinde Sivil Toplum: Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü Paneli” Kadir Has Üniversitesi, Galata Salonu, İstanbul, (21 Şubat 2018).

Raporlar

Sivil Toplum Endeksi Projesi (STEP), “Türkiye’de Sivil Toplum : Bir Dönüm Noktası Türkiye Ülke Raporu 2”, TÜSEV Yayınları, İstanbul, Mart 2011, No: 51.

TESEV. Yaz. Cengiz Z., Görgülü A., Ünlü M. Vesterbye S.D. “Diyalogu ve Çözümü Teşvik Etmek: Avrupalı Parlamenterler Türkiye Hakkında Ne Düşünüyor?”, TESEV Yayınları, İstanbul, 2015.

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). “Türkiye’de Sivil Toplum: Bir Değişim Süreci”, Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Proje Türkiye Ülke Raporu, Sena Ofset Matbaacılık, 2006.

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV), “Türkiye’de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar Ve Sosyal Adalet”, TÜSEV Yayınları, No:38, 2006.

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). “Sivil Toplum İzleme Raporu”, TÜSEV Yayınları, Aralık, 2011. Uzerler Matbaacılık, İstanbul.

TRA2 Bölgesi Raporu: “Sivil Toplum Kuruluşları Profili”, SERKA Kalkınma Ajansı, Ankara, Şubat 2013.

Yaşama Dair Vakıf (YADA). “Verilerle Sivil Toplum Kuruluşları”, 1. Basım, Ankara, 2015.

İnternet Kaynakları

AB BAKANLIĞI, “**Türkiye’nin Yeni AB Stratejisi**”. (2014).

<https://www.ab.gov.tr/50997.html>

AB BAKANLIĞI, “**Sivil Toplum Diyalogu Programı Beşinci Dönemi Teklif Çağrısı**”. (2018)

https://www.ab.gov.tr/files/pub/turkiyenin_yeni_ab_stratejisi.pdf (14 Şubat 2018).

AB BAKANLIĞI, “**Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi**”.

https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html (Mart 2018)

AB BAKANLIĞI. “**Türkiye-AB Mali İşbirliği**”. (2016)

<https://www.ab.gov.tr/5.html> (Mart 2017).

AB BAKANLIĞI. “**IPA I ve IPA II Dönemi Programlama**”.

<https://www.ab.gov.tr/45627.html> (Mart 2017).

AB BAKANLIĞI. **AB Hibe Programları Kapsamında Sivil Toplum Kuruluşlarına Sağlanan Destekler**. (2016)

http://www.ab.gov.tr/files/pub/ab_hibe_programlari_kapsaminda_stklara_saglanan_destekler_2016.pdf 10 Mart 2017)

AB BAKANLIĞI. “**Sivil Toplum Diyalogu AB - Türk Odaları Forumu-II: AB-Türkiye Odaları Ortaklık Hibe Programı Teklif Çağrısı**”. 2011.

https://www.ab.gov.tr/_47108.html

AB BAKANLIĞI. **Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (2014-2020) Sivil Toplum Alt Sektörü**.

https://www.ab.gov.tr/katilim-onesesi-mali-yardim-araci-2014-2020-sivil-toplum-alt-sektoru_49999.html

AB BAKANLIĞI. “**Türkiye - AB Kültürlerarası Diyalog Hibe Programı Teklif Çağrısı**”.

https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-kulturlerarasi-diyalog-hibe-programi-teklif-cagrasi_51157.html

AB BAKANLIĞI. “**Türkiye İçin Müzakere Çerçeve Belgesi ve İlgili Diğer Belgeler**”. Ekim 2005.

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCercevesi/Muzakere_Cercevesi_2005.pdf

AB BAKANLIĞI. “Avrupa Birliği İletişim Stratejisi” 2010.

https://www.ab.gov.tr/files/000etkinlikler/2014/10/abis_kapak_eklenmis_3.pdf

AB GENEL SEKRETERLİĞİ. “Sivil Toplum Diyaloğu Bilgi Köprüleri Programı Basın Bilgi Notu”. (18 Mart 2008)

<https://www.ab.gov.tr/41402.html>

AB GENEL SEKRETERLİĞİ. Avrupa Birliği Hibe Programları Kapsamında Sivil Toplum Kuruluşlarına Sağlanan Destekler. Ankara, Ocak 2016.

https://www.ab.gov.tr/files/pub/ab_hibe_programlari_kapsaminda_stklara_saglanan_destekler_2016.pdf (Mayıs, 2017).

AB GENEL SEKRETERLİĞİ. “Avrupa Birliği Antlaşması Ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma”, 2011, Ankara.

<https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf> (Ekim 2017).

AB GENEL SEKRETERLİĞİ. “Türkiye'nin Katılım Süreci İçin Avrupa Birliği Stratejisi”, Ocak 2010, Ankara.

https://www.ab.gov.tr/files/strateji/yabs_tr1.pdf (Ekim 2017).

AB GENEL SEKRETERLİĞİ. “Türkiye'de Siyasi Reform: Uyum Paketleri ve Güncel Gelişmeler”, Haziran 2007, Ankara.

<https://www.ab.gov.tr/files/pub/tsr.pdf> (Haziran 2018).

AB TÜRKİYE DELEGASYONU. “Avrupa Birliği'nden İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti'ne Hibe Desteği” (2009).

<https://www.avrupa.info.tr/tr/news/avrupa-birliginden-istanbul-2010-avrupa-kultur-baskentine-hibe-destegi-5430>

AB TÜRKİYE DELEGASYONU. “AB Nasıl Çalışır? AB Kurumları İçin Rehberimiz”.

<https://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/publications/tr/abnasilcalisir-2009.pdf> (Ocak 2017)

AB TÜRKİYE DELEGASYONU. “AB'nin Sivil Topluma Desteği”.

<https://www.avrupa.info.tr/tr/abnin-sivil-topluma-destegi-36> (Mart 2017)

AB TÜRKİYE DELEGASYONU. “Türkiye'de Sivil Toplumun Geliştirilmesine Yönelik Avrupa Komisyonu Desteği İçin Yol Gösterici İlkeler”.

https://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/Files/File/CSD/Yol_Gosterici_ilkeler_TR_FINAL.pdf

AVRUPA KOMİSYONU. “Komisyon Tarafından Konsey, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komite ve Bölgeler Komitesi’ne Gönderilen Tebliğ”, 2004. Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katılım Sürecine İlişkin Tavsiye Metni. Brüksel: Avrupa Birliği, Ekim.

AVRUPA KOMİSYONU. “Komisyon Tarafından Konsey, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komite ve Bölgeler Komitesi’ne Gönderilen Tebliğ”, 2005. AB ve Aday Ülkeler Arasında Sivil Toplum Diyaloğu. Brüksel: Avrupa Birliği, 29 Haziran 2005.

AVRUPA KOMİSYONU. “Civil Society”

https://ec.europa.eu/europeaid/sectors/human-rights-and-governance/civil-society_en (Haziran 2018).

Avrupa Komisyonu, 2018 Türkiye Raporu, Strazburg, 17.4.2018 SWD(2018) 153 nihai https://www.ab.gov.tr/siteimages/pub/komisyon_ulke_raporlari/2018_turkiye_raporu_tr.pdf

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı. Nice, 7 ARALIK 2000

<http://www.eskisehirab.gov.tr/userfiles/files/AVRUPA%20B%20C4%B0RL%C4%B0%C4%9E%C4%B0%20TEMEL%20HAKLAR%20C5%9EARTI.pdf>

(Ocak 2017)

CİHANGİR, Damla. “AB Ve Sivil Toplumun Rolü”, İKV Değerlendirme Notu, Şubat 2011.

http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/32-avrupa_birligi_ve_sivil_toplum_ogutlerinin_rolu_subat_2011.pdf (Kasım 2016).

HÜRRİYET GAZETESİ, 28 Kasım 2005, “Sivil Toplum Olmasaydı Müzakereler Başlamazdı”.

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/sivil-toplum-olmasaydi-muzakere-baslamazdi-3573733> (Mayıs 2017).

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI DERNEKLER DAİRESİ BAŞKANLIĞI, <https://www.dernekler.gov.tr/> (Mart 2018)

KEYMAN, E.Fuat. “Avrupa’da ve Türkiye’de Sivil Toplum”. Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM).

<panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/a/v/avrupadaveturkiyedesiviltoplum.doc> (10 Ekim 2016).

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI. “AB-Türkiye Kültürlerarası Diyalog – Kültür ve Sanat Hibe Programı” (ICD-CA)

<http://disiliskiler.kulturturizm.gov.tr/TR,22230/ab-turkiye-kulturlerarasi-diyalog--kultur-ve-sanat-hibe-.html>

T.C. İstanbul Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu, “**Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu**”,

<cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=bilgilendirilmis-onam-formu.docx>
(Mayıs 2017)

T.C. RESMÎ GAZETE, **5253 Sayılı Dernekler Kanunu**, Sayı: 25649, Tertip: 5, Cilt: 44, 23 Kasım 2004.

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/11/20041123.htm#1> (Haziran 2018)

TÜSEV, “**Yeni Dernekler Kanununun Eski Dernekler Kanunu İle Karşılaştırması**”,

http://www.tusev.org.tr/usrfiles/files/dernekler_yasalari_karsilastirmasi.pdf
(Haziran 2018).

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. “**2016 Yılı Faaliyet Raporu**”,

<http://www.vgm.gov.tr/db/dosyalar/webicerik337.PDF> (Mart 2017)